

מרץ
2007

כתב-עת לענייני

הגירה מאונס

עקורים פלסטינים: מקרה נפרד?

סכנת חיים
שטח צבאי

כל העובר או הפוגע בגדר
מסתכן בנפשו

خطر الموت - منطقة عسكرية
كل من يعبر او يلمس الجدار
يعرض نفسه للخطر

MORTAL DANGER - MILITARY ZONE
ANY PERSON WHO PASSES OR DAMAGES THE FENCE
ENDANGERS HIS LIFE

Refugee
Studies
Centre

בהוצאת המרכז ללימודי פליטים ובשיתוף המועצה הנורבגית לפליטים

NORWEGIAN
REFUGEE COUNCIL

דבר העורכים

כתב-עת זה יוצא לאור מטעם המרכז ללימודי פליטים (Refugee Studies Center) באוניברסיטת אוקספורד. הוא מתפרסם באנגלית, בצרפתית, בספרדית ובערבית. כתב-העת לענייני הגירה מאונס הוא הפרסום הנקרא ביותר בעולם בנושא פליטים, עקורים פנים-ארציים ואנשים חסרי מדינה.

המאמרים במהדורה זו משקיפים אל מעבר לאירועי היום, אל מה שנתפש בעיני רוב הצופים בעולם כסיבות הנטועות בשורש הסכסוך והעקירה במזרח התיכון. אופיה המתמשך של העקירה, מורכבות האמצעים המשמשים לנישול פלסטינים והמוסר הכפול הגלוי לעין של הקהילה הבינלאומית מייחדים את המקרה שלפנינו.

הרוב המכריע של שבעת מיליוני הפליטים הפלסטינים ממשיך להתגורר בטווח של 100 ק"מ מגבול ישראל, הגדה המערבית ורצועת עזה, שם נמצאים בתייהם המקוריים. הם פליטים מפני שישאל – המחויבת לרוב יהודי קבוע ולהענקת אזרחות לכל יהודי מיהודי התפוצות – שוללת מן הפלסטינים את זכותם הבסיסית לשוב לבתייהם המקוריים. הפלסטינים הם אולי אוכלוסיית הפליטים הגדולה בעולם, אך עם זאת, כמעט איש מהם אינו רשום במרשם הפליטים העולמי, המנהל על-ידי נציבות האו"ם לפליטים (UNHCR - United Nations High Commission for Refugees), שכן עקירתם התבצעה לפני אמנת ז'נבה מ-1951 והקמת הסוכנות לפליטים.

העובדה שמשבר הפליטים הפלסטינים עודנו פצע מדמם מבטאת אולי את כשלונו החמור ביותר של האו"ם מאז היווסדו. הקהילה הבינלאומית לא הפעילה די נחישות מדינית כדי לקדם פתרונות בני קיימא שיעלו בקנה אחד עם החוק הבינלאומי ועם החלטות מועצת הביטחון, הדורשות מישאל לסגת מהשטחים הפלסטיניים הכבושים. פתרונות בני קיימא לעקורים הפלסטינים עלו לדיון ללא כל אזכור של הנורמות המשפטיות המוחלטות במקרים הנוגעים לפליטים אחרים. זכאותם של פליטים החיים תחת שלטון כיבוש צבאי לפיצוי או להגנה לא היתה העיקר בהסכם אוסלו הגווע, כמו שאין היא חלק מהיוזמה האמריקאית שבאה בעקבותיה, היא "מפת הדרכים המבוססת על ביצועים ומסרתה פתרון קבע של שתי מדינות". בהעדר התקדמות לעבר פתרון בר קיימא, נמשך הסיפוח הוחל ללא הגבלה. משתושלם בניית החומה, יוגבלו הפלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה לסדרת מובלעות בלתי רציפה, שתשרע על פני שמינית משטח פלסטין ההיסטורית. התגובה המערבית לבחירות הפלסטיניות, שקיבלו תוקף בינלאומי ונערכו בינואר 2006, הציתה משבר שהיה מונע משיקולים פוליטיים ואף שיתק את הכלכלה הפלסטינית, למרות השיח הפרו-דמוקרטי. פלסטינים מן השורה סובלים מכך שתורמים מקפואים מימון הנדרש כדי לתחזק את מפעלי הסיוע ההומניטרי ואת תוכניות הפיתוח.

סיוע כספי למהדורה זו ניתן ממשד החוץ הנורבגי, קרן AM Qattan Foundation, יחידים למען צדק לפלסטינים, קרן Save the Children UK, התוכנית על-שם סר ג'וזף הוטנג (Sir Joseph Hotung) בנושאי חוק, זכויות אדם ובניית שלום במזרח התיכון, סולטאן עומאן, ממשלת קטאר, אגודת הרווחה, אוקספאם בריטניה (Oxfam UK) ואונר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים פלסטינים של האו"ם, UNRWA). אנו מודים לכל התורמים שהיו שותפים לדעתנו בדבר הצורך לפרסם את הגיליון גם בעברית. אנו מודים גם לידידנו במרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית, שאת פועלם לקעקוע סטריאוטיפים ודיווחים לא מהימנים אנו מעריכים זה זמן רב, על שעמלו עימנו כדי להוציא לאור ולהפיץ את המהדורה בעברית בישראל.

אנו מודים לכל הכותבים, בעיקר לאלה שהקדישו מזמנם כדי לכתוב עבורנו ולבחון את הערות העריכה שלנו תוך שהם מטפלים במשברים ההומניטריים בעזה ובלבנון. מהדורה זו, והמימון שאיפשר לנו להוציא לאור גיליון זה, לא היו מתאפשרים לולא עזרתם של ג'ניפר לווינסטיין (Jennifer Loewenstein), עבאס שיבלאק (Abbas Shiblak), אליזבת קאבאל (Elizabeth Cabal) ואנג'לה גודפרי-גולדשטיין (Angela Godfrey-Goldstein) מהוועד הישראלי נגד הריסת בתים.

לא נפרסם שוב בעברית. יש לנו כבר קוראים רבים בישראל/פלסטין, ונשמח לצרף אתכם לרשימות התפוצה למהדורות הקבועות שלנו באנגלית ובערבית, ללא תשלום. ראו פרטים בעמוד זה.

בברכה ובתקווה לשלום ולפיוס,
מאריין קודלי וטים מוריס (Marion Couldrey and Tim Morris)
עורכי כתב-העת לענייני הגירה מאונס

כתב עת לענייני הגירה מאונס

כתב-העת לענייני הגירה מאונס הוא פורום קבוע לחילופי מידע, דעות וניסיון מעשי בין חוקרים, פליטים ועקורים פנימיים, כמו גם אלה העובדים עימם. כתב-העת רואה אור באנגלית, בספרדית, בערבית ובצרפתית, ומופק על-ידי המרכז ללימודי פליטים באוניברסיטת אוקספורד

עורכים

מאריין קלדריי וד"ר טים מוריס

עוזרי עורכים

מוסאב חייית ושרון אסיס

הפקה בעברית

המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית (AIC)

תרגום לעברית

סיגל עופר

עריכה לשונית

רחל פריץ

Forced Migration Review

Refugee Studies Centre
Department of International Development
3 Mansfield Road, Oxford OX1 3TB, UK
דוא"ל: fmr@qeh.ox.ac.uk
טלפון/פקס: +44 1865 200707
סקיפ: [fmreview](http://fmreview.org)

זכויות יוצרים:

הדעות בכתב-העת אינן מייצגות בהכרח את דעותיהם של העורכים או של המרכז ללימודי פליטים או של המועצה הנורבגית לפליטים. ניתן להשתמש בכל חומר של כתב-העת, מודפס או מופץ באינטרנט, כל עוד יצוין מנין הוא לקוח. אנו מקדמים בברכה כל הערה והארה בדבר תוכן החוברת וצורתה. ניתן ליצור קשר באמצעות דוא"ל, דואר או באמצעות הטופס הנמצא בדף הבית באתר האינטרנט שלנו.

אתר אינטרנט

www.fmreview.org

עיצוב גרפי

Art24 www.art-24.co.uk

הדפסה:

בית הדפוס של הפטריארכיה הלטינית, ירושלים בית ג'אלה

ISSN 1460-9819

תמונת שער:

חומת הבטון המתנשאת לגובה שמונה מטרים מסביב לעיר קלקיליה בגדה המערבית צילום: פול ג'ופרי ACT International

עקורים פלסטיניים

30	חומה ותו לא? טים מוריס		
31	מזעור נזקי החומה – קשיים משפטיים ומעשיים צ'ארין סטארק	4	לבנון: האזרחים משלמים את המחיר תומס ס' ארצ'ר
32	סיוע חירום לחקלאים שנפגעו מן החומה סאעד עסאווי ואמילי ארדל	5	מי הם הפליטים הפלסטינים? טרי מ' רמפל
34	רשמים מביקור בפלסטין ג'וליאן גור-בות	8	פלסטינים נטולי אזרחות עבאס שיבלאק
35	העונש על בחירה דמוקרטית אבראהים יואיט	10	אונר"א: סיוע לפליטי פלסטין בסביבה מאתגרת גרטה גונארסדוטיר
37	האם אפשר לראות בפלסטינים החיים בישראל/פלסטין "עקורים פנים-ארציים"? דינה אבו-סאמרה וגרטה זנדר	13	פליטים פלסטינים בלבנון שריף אל-סייד עלי
38	הבדואים בנגב: מיעוט נשכח מלב קתרין קלר	15	בלא חופש, בלא עתיד: פליטים פלסטינים נטולי מעמד חוקי בלבנון סינתיה פטריג
40	שבירת מעגל האלימות לוסי נוסיבה	17	פלסטינים ללא מוצא: מצוקתם המתמשכת של העזתים בירדן עורוב אל-עבד
42	החברה האזרחית מגיבה לאפליה בהגנה על זכויות אדם ויויאן ג'קסון	18	האם עזה עודנה שטח כבוש? איאן סקובי
44	סיוע אירופי לפלסטינים נזקקים דניאלה קאביני	19	מי שומר על הפליטים הפלסטינים בעיראק? גבריאלה ונגרט ומישל אלפארו
46	פיצויים לפליטים הפלסטינים לנה אל-מאלאק	22	קיטוע טריטוריאלי בגדה המערבית דייוויד שירר
47	זכות שיבה – מה יש לפליטים עצמם לומר? ג'ולייט אבו-עיון ונורה לסטר-מורד	24	פיקוח על התנועה ועל הזהות בשטחים הפלסטיניים הכבושים ג'ניפר לוונסטיין
49	לעבור את המחסומים בפלסטין שירין אל-אעראג'	26	הטרנספר השקט במזרח ירושלים יושלם בקרוב אלודי גואנו
50	פיקוח על חשיבה בנושא פלסטין	28	המסר שמעבירים הדחפורים ג'ף הלפר
51	איזה עתיד נכון לצעירים פלסטינים בירדן? ג'ייסון הארט		
	שער אחורי		

המשימה האזרחית הדחופה ביותר כעת היא למצוא פתרון צודק לסכסוך הקולוניאלי הנמשך כבר כמאה שנים בפלסטין, ולהתמודד עם ההקשר הבינלאומי של משטר הכיבוש הישראלי. המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית שואב את שיטות הפעולה שלו מהמודעות לכך שהמאבק המקומי צריך להיות חלק מהמאבק הגלובלי לצדק הן מבחינה אנליטית והן מבחינה מעשית.

המבנה הארגוני ויחסי העבודה במרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית שואפים לשקף את ערכיו.

המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית הוא ארגון פעילים פלסטיניים-ישראלי פרוגרסיבי עם אוריינטציה בינלאומית. הארגון עוסק בהפצת מידע, בסנגור פוליטי, באקטיביזם ובניתוח ביקורתי של החברה הישראלית והחברה הפלסטינית ושל הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית שואף לקדם שוויון חברתי, כלכלי ומיגדרי מלא ברמת הפרט וברמה הקולקטיבית, מבקש לעודד ערכים של חופש ודמוקרטיה ודוחה את רעיון ההפרדה להלכה ולמעשה.

לבנון: האזרחים משלמים את המחיר

תומס ס' ארצ'ר (Tomas C. Archer)

בזמן הכנת גיליון זה של כתב-עת לענייני הגירה מאונס, עושים אלפי עקורים פנים-ארציים ופליטים את דרכם הביתה בעקבות ההודעה על הפסקת האש שהושגה בתיווך האו"ם, ושנכנסה לתוקף ב-14 באוגוסט

הדבר החשוב מכל בשלב זה, ההכרחי להמשך קיומה של הפסקת האש, הוא תמיכה במאמצים דיפלומטיים אינטנסיביים שיתמודדו עם הסיבות שבשורש הסכסוך במזרח התיכון. הרקע להסלמה הפתאומית הזו בסכסוך הוא שש שנים של הזנחה דיפלומטית, אומר גרת אבנס מהארגון למשברים בינלאומיים (International Crisis Group).³ היום אנשי האזור, ובעיקר הלבנונים, הפלסטינים, והישראלים, משלמים את המחיר.

תומס ס' ארצ'ר הוא המזכיר הכללי של מועצת הפליטים הנורבגית www.nrc.no/engindex.htm דוא"ל: astrid.sehl@nrc.no

ארגון משמר זכויות האדם פנה למועצת זכויות אדם של האו"ם בשורה של דרישות:

- לבקש ממזכ"ל האו"ם להקים ועדת חקירה בינלאומית שתחקור הפרות של זכויות אדם בינלאומיות ושל החוק ההומניטרי על-ידי כל מי שיש לו חלק בסכסוך.
- לקרוא לכל הצדדים להבטיח מעבר מוגן לסיוע ההומניטרי ולפניו ההומניטרי.
- לקרוא לכל הצדדים להגן על אזרחים מפני עקירה שרירותית, להבטיח את בטחונם האישי ואת רווחתם של כל העקורים כתוצאה מהעיוות הנוכחי וליצור תנאים שיאפשרו להם לשוב מרצונם, בכבוד ובביטחון, לבתיהם.
- לעמוד על כך שכל הצדדים ישתפו פעולה עם ארבעת הנציגים המיוחדים מטעם המועצה לזכויות האדם שהצהירו על כוונתם לבוא ללבנון ולישראל, ולאפשר להם גישה חופשית לכל אזור.

הצהרה בשלמותה מופיעה ב: www.hrw.org/english/docs/2006/08/11/leban013967.htm

www.hrw.org .1
www.mag.org.uk .2
www.crisisgroup.org .3

לדחופה במיוחד בעקבות הריסת הגשרים והכבישים הראשיים המובילים דרומה.

מועצת הפליטים הנורבגית הצטרפה לקריאתו של משמר זכויות האדם (Human Rights Watch) לפתוח בחקירה בינלאומית של מקרים מתועדים של הפרות זכויות אדם בינלאומיות והפרות החוק ההומניטרי, הן של ישראל והן של חיזבאללה (ר' מסגרת). מחקר מטעם משמר זכויות האדם¹ מראה כי כוחות ישראליים השתמשו בעקביות בארטיילריה ובהפגזות מן האוויר, שהתועלת הצבאית שלהן מוגבלת או מוטלת בספק, אולם הן גבו מחיר דמים יקר מהאוכלוסייה האזרחית. הארגון תיעד גם הפרות שיטתיות של החוק ההומניטרי הבינלאומי שנעשו על-ידי חיזבאללה, כולל ירי ללא אבחנה ובכוונה תחילה של אלפי טילים אל עבר מוקדים אזרחיים בישראל.

משרדה של מועצת הפליטים הנורבגית בבירות יתמקד בפיתוח תוכניות חינוך, שיקום, בנייה מחדש, חלוקת מוצרים שאינם מוצרי מזון וכן אספקת מידע, ייעוץ וסיוע משפטי. בחודשים הקרובים יוותרו אנשים רבים מחוץ לבתיהם שניזוקו, חשופים להתמוטטות התשתיות באזורים שנפגעו. כשיחלו לשוב לבתיהם, יאלצו להתמודד עם תחמושת שלא התפוצצה. Mines Advisory Group (קבוצת ייעוץ לענייני מוקשים), ארגון בריטי לשיקום בעקבות מעשי איבה², מעריך כי כעשרה אחוזים מ-4,000 חומרי הנפץ שהושלכו מדי יום בלבנון לא התפוצצו, וכי הם בבחינת איום של ממש על חיי האזרחים.

מועצת הפליטים הנורבגית הביעה דאגה עמוקה לבטחונם ולמצבם ההומניטרי של העקורים ושל אזרחים אחרים הלכודים באזורים שמחוץ להישג ידם של גופי סיוע, ואשר עלולים להמשיך להיות נתונים לאלימות. המועצה קראה להבטחת מעבר מוגן לשיירות ההומניטריות המביאות אספקה לאנשים נזקקים, והיא עוזרת לאייש סוכנויות או"ם באמצעות כוח כוננות החירום שלה, Norstaff.

כ-1,100 איש בלבנון, רובם אזרחים, ו-156 ישראלים, מהם 116 חיילים, נהרגו במהלך העימות שהתלקח לאחר שחיזבאללה שבה שני חיילים ישראלים ב-12 ביולי. כ-900 אלף לבנונים – מתוך אוכלוסייה המונה פחות מארבעה מיליון איש – עקרו מבתיהם בתוך המדינה. העקורים הפנים-ארציים ביקשו מקלט בבתי-ספר, בבנייני ציבור ובגנים ציבוריים, וכן אצל משפחות מארחות. 88 בתי-ספר בבירות לבדה הוסבו למקלטים. בכל כיתה שוכנו עד חמש משפחות. רבים נמלטו אל קרובי משפחה באזורים בטוחים יותר, מצפון לבירה. משפחות רבות התפצלו במהלך המנוסה, והן עדיין מחפשות מידע על אודות בני המשפחה האבודים ומצבם.

מועצת הפליטים הנורבגית (NRC – Norwegian Refugee Council) חברה לגופים בינלאומיים רבים, ביניהן הוועדה הבינלאומית של הצלב-האדום/הסהר-האדום (ICRC – International Committee of the Red Cross), שהביעו צער על כי הקורבנות העיקריים בעימות בין ישראל לחיזבאללה היו אזרחים, והשמיעו ביקורת על הזלזול שהפגינו שני הצדדים כלפי החוקים הנוגעים למעשי איבה, למשל הדרישה להפריד בין מטרת צבאיות לאזרחים ולמטרות אזרחיות. לאחר התקריות האחרונות, שבמהלכן נפגעו אמבולנסים של הצלב-האדום הלבנוני על צוותיהם שנהרגו, קראה הוועדה הבינלאומית של הצלב-האדום לכבד את משימתן של משלחות רפואיות והדגישה את הדחיפות שבהבטחת גישה לערים ולכפרים בדרום לבנון. כך למשל הפכה הגישה לעיר צור מכיוון הים

עובדי הצלב-האדום חוצים את נהר הליטני עם קופסאות סיוע המיועדות לדרום לבנון, ה-8 באוגוסט 2006

ICRC/Marke Koki/ib-e-00180

מי הם הפליטים הפלסטינים?

טרי מ' רמפל (Terry M. Rempel)

שלושה רבעים מכלל העם הפלסטיני עקורים. כאחד מכל שלושה פליטים ברחבי העולם כולו הוא פלסטיני. למעלה ממחציתם נעקרו אל מחוץ לגבולות מולדתם ההיסטורית

"אין ספק שבין כל בעיות הפליטים בעולם היום, בעייתם של הפלסטינים, שמצוקתם בת 57 שנה, היא החמורה והממושכת ביותר. החלטה 181 של העצרת הכללית של האו"ם מנובמבר 1947, שהמליצה על חלוקת פלסטין, הולידה עימותים מזוינים בין ערבים ליהודים. העימות שנמשך מנובמבר 1947 ועד יולי 1949 הוביל לגירושם או למנוסתם של 750-900 אלף איש, רובם ערבים. ההחלטה הבאה של העצרת הכללית, החלטה 194, שהתקבלה בדצמבר 1948, קבעה שהפליטים אשר ברצונם לשוב לבתיהם ולחיות בשלום יורשו לעשות זאת במועד המוקדם ביותר האפשרי מבחינה מעשית. תמורת רכושם של אלה אשר יעדיפו לא לעשות כן ישולמו פיצויים – החלטה זו לא יושמה מעולם. ישראל סירבה להתיר את שיבתם של הפליטים הערבים, שרוב כפריהם נהרסו".

"המנדט שניתן ל-UNHCR, נציבות האו"ם לפליטים, אינו תופס לגבי רוב הפליטים הפלסטינים מתוקף סעיף 7(ג) של תקנון הארגון, אשר קובע שהארגון לא יטפל באנשים הממשיכים לקבל הגנה או סיוע מסוכנויות אחרות או גופים אחרים של האו"ם. סעיף דומה מוציא פליטים אלה גם מכלל אלה שאליהם פונה אמנת הפליטים של האו"ם מ-1951".

(מצב פליטי העולם 2006, נציבות האו"ם לפליטים, פרק 5)

אף שחומרתה של בעיית הפליטים הפלסטינים זכתה להכרה בינלאומית, בציבור הרחב נפוצים עדיין בורות ומידע מוטעה בעניינה של אוכלוסיית הפליטים הגדולה בעולם. מחקר שנעשה לאחרונה בעניין הכיסוי שקיבל הסכסוך הישראלי-פלסטיני במהדורות החדשות בטלוויזיה בבריטניה הראה שרוב הצופים הבריטים לא היו ערים לעובדה שפלסטינים נעקרו מבתיהם ומאדמתם ב-1948, עם הקמתה של מדינת ישראל.

רבים מאלה המכירים את הסוגיה הפלסטינית נוטים, כפי שצינו מחברי נייר העבודה שנערך בידי המרכז ללימודי פליטים עבור המחלקה הבריטית לפיתוח בינלאומי, "לראות בהם מקרה בפני עצמו לעומת שאר הפליטים באזור, ולאמיתו של דבר, גם בהשוואה לפליטים בעולם כולו". במידת מה ניתן לקשר עניין זה לזיכרון בעניינם של פליטים אלה, ובייחוד לזיכרון בעניין זכות השיבה. לצד זאת, הדבר הוא גם תוצאה ההיבטים הייחודיים של העקירה הפלסטינית:

- החלטה 181 של העצרת המרכזית של האו"ם משנת 1947, הממליצה על חלוקת פלסטין המנדטורית לשתי מדינות, הביאה לעקירה מאונס של פלסטינים בפעם הראשונה.
- ההגדרה המוסכמת לפליט (לפי סעיף 1A(2) באמנת 1951) איננה תקפה לגבי רוב הפליטים הפלסטינים.
- האו"ם הקים סוכנויות בינלאומיות נפרדות (UNRWA ו-UNCCP; ר' להלן), שתפקידן לספק הגנה וסיוע ולמצוא פתרונות של קבע לאוכלוסיית פליטים זו, בהתבסס על עקרונות שהועלו ונדונו בהחלטות האו"ם הרלבנטיות.

- רוב הפלסטינים הם היום גם פליטים וגם חסרי מעמד.

- אף ששיבה מרצון למולדת היתה ועודה פתרון הקבע המועדף לפליטים בעולם כולו, הן להלכה והן למעשה, ישראל (מדינת המוצא של רבים מהפליטים) – וכמוה עוד חברות מפתח בקהיליה הבינלאומית, ובכללן ארצות-הברית והאיחוד-האירופי – ממשיכה לגרוס כי פתרונות הקבע הראשונים במעלה עבור הפליטים הפלסטינים הם השתלבות במדינה המארחת והשתקעות מחדש.

פלסטינים וישראלים כאחד מסכימים כי הפליטים הפלסטינים הם מקרה ייחודי. ישראלים רבים גורסים שההתייחסות

הייחודית לסוגיית הפליטים הפלסטינים (בשילוב סירובן של מדינות ערב המארחות ליישב מחדש את הפליטים, שאינם יכולים לנצל את זכות השיבה שלהם) היא המונעת פתרון לבעיה. בקרב הפלסטינים יש הטוענים כי אף שהאו"ם ממשיך להכיר ברמת העיקרון בזכות השיבה של פליטים פלסטינים לביתם המקורי, ברמת המעשה אין המדינות החברות בארגון מגייסות את הכוח הפוליטי ואת המשאבים החומריים שאיפשרו שיבת פליטים במקרים אחרים.

סיבות היסוד לעקירה

ככלל, ישראלים ופלסטינים אינם מסכימים זה עם זה אף בעניין הסיבות לעקירת הפלסטינים. ישראלים רבים יטענו כי הפלסטינים ברחו במהלך מלחמת 1948 בהוראת המפקדים הערבים או שהעקירה ההמונית של האוכלוסיות הערביות המקומיות היתה, במלותיו של ההיסטוריון הישראלי בני מוריס, אך תוצר לוואי מצער של מלחמה שנכפתה על המדינה היהודית הצעירה. הפלסטינים, מאידך גיסא, מכנים את מלחמת 1948 נכבה: אסון שבמהלכו גורשו בידי כוחות הצבא הישראליים וברחו מתוך פחד, כשהם מקוים לשוב לבתיהם ברגע שתסתיים הלחימה.

את הניגוד הזה בין הנרטיב הישראלי לנרטיב הפלסטיני ניתן להסביר במידה רבה בחשש מפני דרישותיהם העתידיות של הפליטים. יהודים ישראלים רבים חוששים למשל שהכרה של ישראל באחריותה לבעיית הפליטים תחזק את תביעותיהם של הפלסטינים לזכות השיבה ולפיצויים בגין דיור ורכוש. עם זאת, חיפוש ארכיוני שערכו היסטוריונים ישראלים דוגמת מוריס, תום שגב, אבי שליים ואילן פפה נוטה לאשרר כמה מטענות הנרטיב הפלסטיני בעניין מלחמת 1948, כפי שתועד בידי חוקרים פלסטינים כגון קונסטנטין זוראיק, עריף אלעריף וואליד חאלדי, וכשם שהוא עולה מעדויות בעל-פה של פלסטינים שעברו את המלחמה.

רשומות היסטוריות שאומתו בארכיוני האו"ם והצלב-האדום מציינות תמונה של התנהלות צבאית אשר, אם תיבחן לפי העקרונות הקיימים באשר לדיני מלחמה,

הפלסטינים. קושי זה גדל עוד יותר לנוכח העדרה של הגדרה מוסכמת לזהותם של הפליטים, כמו גם לנוכח הגירות תכופות והעדרו של תיעוד מקיף. הקושי קשור גם לחששות בטחוניים ופוליטיים של הארצות המארחות, כגון ירדן ולבנון, לגבי שיבה לארץ המוצא וספקות בינלאומיים בדבר היכולת לספק שירותים, ההשלכה על תקציבי הסיוע ההומניטרי ובקשות למקלט מדיני. עניין זה מסביר את ההפרשים הניכרים בין הערכות שונות של גודל אוכלוסיית הפליטים הפלסטינים.

אומדנים ישראליים ופלסטיניים של מספרם הכולל של הפלסטינים שנעקרו ב-1948 נעים בין כמה מאות אלפי אנשים לקרוב למיליון איש. סך הפלסטינים שנעקרו בפעם הראשונה מהשטחים הפלסטיניים הכבושים ב-1967 הוא בין 100 אלף לכמעט 300 אלף. מחקרים דמוגרפיים שהשוו בין גודל האוכלוסייה הפלסטינית לפני המלחמה לבין מספר הפלסטינים שנמנו עם סיום שתי המלחמות נוטים לאשר את האומדנים הגבוהים יותר. יש המעריכים שלאחר 1967 נעקרו כ-20 אלף פלסטינים מדי שנה.

מחקרים אקדמיים והתקשורת העממית מרבים לצטט את נתוני UNRWA כמעדיים על גודלה הכולל של אוכלוסיית הפליטים הפלסטינים. לפי הנתון העדכני ביותר של סוכנות זו, האוכלוסייה הכוללת של הפליטים הפלסטינים מונה כ-4.25 מיליון איש (1.78 מיליון בירדן, 960 אלף בעזה, 680 אלף בגדה המערבית, 420 אלף בסוריה ו-400 אלף בלבנון). רשומות UNRWA אמנם מספקות נקודת מוצא בסיסית, אך אינן כוללות את פליטי 1948 אשר לא נרשמו או שלא עמדו בדרישות הארגון, את פליטי 1967, פליטים שנעקרו לאחר 1967 ואת הפליטים הפנימיים. רישומי UNRWA עבור הפליטים הפנימיים בישראל הפכו לבלתי פעילים ב-1952, וספק אם הסוכנות תתבקש לקבל על עצמה את האחריות לפליטים פנימיים חדשים בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

עם מקורות המידע האחרים ניתן למנות את הנתונים הסטטיסטיים של נציבות האו"ם לפליטים לגבי פליטים פלסטינים הנמצאים מחוץ לחמשת תחומי פעילותה של UNRWA וזקוקים להגנה בינלאומית; סקרים סטטיסטיים ממשלתיים; מחקרים דמוגרפיים עצמאיים (הנערכים על-ידי ארגונים דוגמת מכון FAFO למדעי החברה היישומיים) ואומדנים של החברה

אי-ההסכמה אף מחריפה בשל כך שאין הגדרה מוסכמת לפליט פלסטיני. UNRWA עצמה – סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטים פלסטינים במזרח התיכון, שהוקמה ב-1949 (שנתיים לפני הקמתה של נציבות האו"ם לפליטים, UNHCR) כדי לסייע לפליטים בגדה המערבית, ברצועת עזה, בירדן, בלבנון ובסוריה – מסתפקת בקביעת קריטריונים לסיוע, ואינה מגדירה מיהו פליט. יוזמה שנקט האו"ם בשנות השמונים להנפיק כרטיסי זהות לכל הפליטים, בין אם הם בין הזוכים לסיוע בינלאומי ובין אם לאו, נכשלה בשל חוסר שיתוף פעולה מצד המדינות המארחות.

בראשית שנות החמישים ניסחה ה-UNCCP – ועדת הפיוס של האו"ם לפלסטין – הגדרת עבודה של "פליט פלסטיני" במטרה לזהות את אלה הזקוקים להגנה של הקהיליה הבינלאומית. הגדרה זו אמורה היתה להיות מנת חלקם של כל אלה שנעקרו מביתם בפלסטין במהלך מלחמת 1948, בלי קשר למוצא, לגזע או לדת. ואולם, לאור חילוקי הדעות הבלתי ניתנים ליישוב בין ישראל, מדינות ערב והפלסטינים, הצטמצם מאוד מנדט הסיוע שניתן לוועדה, וההגדרה לא אומצה מעולם. במציאות של עימות מתמשך, האו"ם לא הצליח להעמיד לרשות ועדת הפיוס את הציוד או המשאבים הדרושים כדי לממש את המנדט שניתן לה. ועדת הפיוס אף הגיעה למסקנה שבשל העדר רצון פוליטי בינלאומי, אין ביכולתה לממש מנדט זה. היום לא עומדים לרשותה תקציב או כוח-אדם.

רוב הפליטים הפלסטינים כלולים בסעיף D.1 של אמנת הפליטים מ-1951 – סעיף שהוכנס בתהליך ניסוח האמנה כדי לספק מענה לנסיבותיהם המיוחדות של הפליטים הפלסטינים. הוא לקח בחשבון את העובדה שהאו"ם הקים כבר סוכנויות מיוחדות שתפקידן להגן על קבוצת פליטים זו ולסייע לה. בסעיף A.1 של האמנה כלולים רק פלסטינים שנעקרו בפעם הראשונה לאחר 1967, שכן הם אינם נתונים תחת חסותה של אף אחת מסוכנויות האו"ם. עם זאת, במקרים שבהם מבקשים פלסטינים מקלט מדיני בעולם, לא פעם נעשה שימוש לא תקין בסעיף זה.

מהו מספר הפליטים?

שלא במפתיע, ישראלים ופלסטינים אינם מסכימים אף על מספר הפליטים

ניתן יהיה במקרה הטוב להכתירה בתואר "מפוקפקת". זמן לא רב בטרם התנקשו קיצונים יהודים בחייו, בספטמבר 1948, דיווח הרון פולקה ברנדוט, מתווך מטעם האו"ם בפלסטין, על "ביזה ושווד בקנה-מידה גדול, וכן מקרים של הרס כפרים ללא כורח צבאי נראה לעין". פפה, לצד זאת, מציין שקיומה של תוכנית-אב לגירוש פלסטינים אינו רלבנטי; מה שחשוב היה "יצירתה של קהילה אידיאולוגית, שבה כל חבר, אם ותיק ואם חדש, יודע היטב שעליו לתרום לנוסחה המוסכמת: הדרך היחידה להגשים את החלום הציוני היא לרוקן את הארץ מיושביה הילידים".

בעוד שניתן לתלות את עקירת הפלסטינים מהגדה המערבית ומרצועת עזה במלחמת 1967 ולאחריה בדפוס דומה של פרעות, ייתכן שהוויכוח בשאלה מדוע ברחו פלסטינים במלחמות הבאות שנוי פחות במחלוקת, שכן הפתרונות העולים על הדעת – כגון שיבה לשטחים הפלסטיניים הכבושים – אינם קוראים עוד תיגר על ריבונותה של ישראל או על אופיה כמדינה יהודית. אין פירוש הדבר שישארו פלסטינים מסכימים אלה עם אלה בדבר פתרונות לפליטי מלחמת 1967 ולא להם שנעקרו כתוצאה מקרוב לארבעים שנות כיבוש צבאי. על עומק אי-ההסכמה בין הצדדים יכולה להעיד גם המחלוקת שבין ישראל לבין חוות הדעת המייעצת של בית-הדין הבינלאומי לצדק מיולי 2004, שעסקה בהשלכות המשפטיות של בניית חומת הפרדה בגדה המערבית.

מיהו פליט?

ישראלים ופלסטינים גם אינם תמימי דעים באשר לשאלה מיהו פליט פלסטיני. במהלך פגישות משא-ומתן רבות שנערכו בשנות התשעים לא עלה בידי הצדדים להסכים בדבר הגדרת הפליט. בעוד שישארו מצדדת בהגדרה צרה המוגבלת לדור ראשון של פליטים – אלה שנעקרו בפועל ב-1948 וב-1967, קראו הפלסטינים להגדרה מורחבת או מקיפה שתכלול גם ילדים וגם בני או בנות זוג של פליטים וכן כאלה הנמצאים בתנאים הדומים לאלה של הפליטים, כגון מי שהוגלו מהשטחים הפלסטיניים הכבושים בידי ישראל, אנשים ששהו בחו"ל בזמן מעשי האיבה ולא יכלו לשוב, אנשים שזכויות השהייה שלהם נשללו בידי ישראל ואלה שלא נעקרו אך איבדו גישה למקורות הפרנסה שלהם.

Paul Jeffrey/ACT International

אין זו שאלה תיאורית או משפטית גרידא. מדובר גם בתפיסות שונות לגמרי לגבי העימות ופתרונו. "הדרך לצלוח תהום זו", כותב ריצ'רד פאלק, מרצה אמריקאי למשפט בינלאומי, "היא אתגר שירדוף את הדמיון המדיני של כל אלה שבאמת ובתמים מעוניינים להשיג פיוס צודק ובר-קיימא בין ישראל לפלסטין".

טרי מ' רמפל היה חבר מייסד של ארגון BADIL, שם שימש מתאם מידע ומחקר בשנים 1998–2004. הוא משמש יועץ בלתי תלוי ומשלים את עבודת הדוקטורט שלו באוניברסיטת אקסטר

t.rempel@exeter.ac.uk

גרסה מלאה יותר של המאמר, הכוללת בין היתר מראי מקום מפורטים:

www.fmreview.org/
pdf/rempel.pdf

למידע נוסף, ר' www.badil.org/Refugees/refugees.htm

1. www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/publ/openssl.htm?tbl=PUBL&id=4444d3c92f
2. www.rsc.ox.ac.uk/PDFs/Policy%20Approach%20es%20to%20Refugees%20and%20IDPs%20RSC-DFID%20Vol%20II.pdf
3. www.un.org/unrwa/publications/pdf/rr_countryandarea.pdf
4. מקור בעייתי, שכן כמה מדינות אינן מכירות בפלסטינים כקטיגוריה העומדת בפני עצמה.
5. www.fao.no/ais/mideast/palestinianrefugees/index.htm
6. www.civitas-online.org
7. www.badil.org
8. www.badil.org/Campaign/Study_Tours/study-tours.htm; וכן: www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR16/fmr16.14.pdf

משנות התשעים החלו פליטים פלסטינים לארגן כנסים עממיים, סדנאות והפגנות שבהם דרשו הכרה בזכויותיהם וחלק משמעותי יותר בתהליך הנוגע לגורלם. מחקר שנערך לאחרונה החל לסקור את המתרחש במדינות דוגמת בוסניה (בקשר לבעיית חוקי רכוש שננטש), גואטמלה (בקשר לניסיון שנצבר שם בנושא) ודרום-אפריקה (בקשר לפעולות האמת והפיוס). בין הפליטים היו שנסעו למקומות קרובים כקפריסין ובוסניה, ואף הרחיקו לנסוע עד דרום-אפריקה, כדי לבדוק מה ניתן ללמוד מקורותיהם של פליטים אחרים וממאבקים לקבל פיצויים תמורת רכושם. עם כל זאת, גישות רשמיות למציאת פתרונות של קבע עדיין נוטות לראות בפליטים הפלסטינים קבוצה העומדת בפני עצמה, ולפיכך זקוקה לפתרון ייחודי. לאור גישה זו, החוק הבינלאומי וקולות הפליטים עצמם נדחקו לשוליים, אם לא נזנחו כליל.

מעל לכל, סוגיית הפליטים הפלסטינים שנויה במחלוקת, שכן היא קוראת תיגר על מה שברברה הארל-בונד מכנה "המערכת המסודרת של מדינות ריבוניות". היא טוענת שהפליט מציג "אתגר של ממש לריבונות, בכך שהוא מאלץ שחקנים בינלאומיים לבחון סוגיות ועקרונות אתיים בדבר זכויות אדם יסודיות, סוגיות שהן חלק מהמחויבויות הבינלאומיות שלהם". בלב האתגר הזה ניצבת השאלה כיצד לכבד את זכויות הפרט של הפליט הפלסטיני אל מול דרישתה הקולקטיבית של ישראל לשמר את הרוב היהודי שלה.

האזרחית (כגון אלה של סיביאס). בהתחשב בהגדרות הרחבות שלפיהן מחשבים הגופים השונים את מספרם של העקורים ואת מספרם של התובעים הפוטנציאליים (כלומר, בהתחשב בכך שלא כל הפליטים זקוקים להגנה יומיומית, ובהתחשב בכך שבקרב העקורים חיים הן פליטי 1948, הן פליטי 1967 והן פליטים משנים מאוחרות יותר), ניתן לשער כי עד שלושה רבעים מכלל העם הפלסטיני נעקרו ממקום מושבם מאז 1948. ארגון BADIL, מרכז מידע בעניין זכויות תושבים ופליטים פלסטינים, שמרכזו בבית-לחם, מעריך שמספרם הכולל של העקורים הפלסטינים הוא מעל שבעה מיליון.

גישות שונות לשאלת הפליטים הפלסטינים

עד עתה התקיימו רק שתי תקופות של משא-ומתן רשמי בסוגיית הפליטים הפלסטינים: תחילה היו השיחות בחסות האו"ם בלוחאן (1949) ובפריז (1951), ומאוחר יותר נערכו שיחות בחסות תהליך השלום של אוסלו. אלה האחרונות כללו שיחות בין ארבעה צדדים (בשנות התשעים) במטרה לפתור את סוגיית פליטי 1967, וכן שיחות דו-צדדיות בהנהגת ארצות-הברית בקמפ-דייוויד (2000), שלאחריהן התנהל סבב שיחות קצר בטאבה (2001) בנושא פליטי 1948. שלושת סבבי השיחות נערכו בפורום נבחר הציבור, עם תשומה מינימלית מן החברה האזרחית, והסתיימו בלא פתרון.

פלסטינים נטולי אזרחות

עבאס שיבלאק (Abbas Shiblak)

הפלסטינים הם קהילת נטולי האזרחות הגדולה ביותר בעולם. העדר האזרחות שלם בחייהם של ארבעה דורות של פליטים פלסטינים ועיצב אותם מאז עזבו ב-1948

1965, הסדירו את מעמדם של הפליטים הפלסטינים במדינות ערב המארחות: הם יזכו לזכויות אזרח מלאות בלי שיתאזרחו, ויקבלו מסמכי מסע לפליטים (RTD) כדי לשמור על מעמדם כפליטים.

רוח האחוה הלאומית הפאן-ערבית של שנות החמישים והשישים נמוגה, ואת מקומה תפס סדר יום מרוכז בעצמו של מדינות מפורדות תת-לאומיות ומניעים צרי אופק. סוריה לבדה עומדת בהתחייבותה. כמה מהמדינות, ביניהן לבנון וערב-הסעודית, הביעו את הסתייגותיהן כבר ב-1965 ולא הפגינו עניין ביישום הפרוטוקול. מצרים, שהיתה מחויבת בעליל, משכה ידה למעשה מהפרוטוקול. יותר מפעם אירע שעמיתים בין מנהיגות הארגון לשחרור פלסטין ובין ממשלות ערביות גרמו לעונש קבוצתי שהונחת על ראשם של הפלסטינים כולם. פלסטינים גורשו כאיש אחד מכוויית ב-1991 ומלוב ב-1995. פלסטינים בעיראק סבלו באחרונה ממעשי נקמה שכלל הרג, פינוי והגליה.

האפליה המוסדית של פליטים פלסטינים במדינות ערב השפיעה באורח הרסני על חייהן ורווחתן של קהילות שלמות. מעמד משפטי, זכויות תושב וזכויות אזרחיות של קהילות פלסטיניות בעולם הערבי הופכים לאי-ודאיים במידה גוברת והולכת, בעיקר בלבנון ובמצרים, שם נשללות מהן זכויות שיבטיחו להן מגורי קבע, תעסוקה, רכוש, קשר קהילתי-חברתי ואיחוד משפחות. ההליכים המאפשרים למי שאינו תושב לבקש להתאזרח בלבנון, במצרים ובערב-הסעודית אינם חלים על פלסטינים נטולי אזרחות.

פליטים פלסטינים החיים בירדן – הקהילה הגדולה ביותר בין המדינות המארחות – הם בעלי נתינות ירדנית, אך אינם שווים זכויות מבחינת השתתפות פוליטית והם נתונים לביטויים סמויים של אפליה. הרשויות הירדניות מסרבות לאזרח פלסטינים שלא היו בעלי דרכון ירדני בעת שנעקרו מבתיהם ב-1967. כ-60 אלף פלסטינים נטולי אזרחות, שמוצאם בעיקר מעזה ושכנותיהם בעלי מסמכי מסע לפליטים ממצרים,

האזרחות הישראלית. אלה ביטלו את זכותם של העקורים הלא-יהודים לשוב לבתיהם, תוך שהם מאשרים את זכותם של כל יהודי – ללא קשר למקום מוצאו – לעלות לישראל ללא שום הגבלה ולקבל בה אזרחות מיידית.

מדיניות דומה נאכפה גם בעקבות כיבוש הגדה המערבית ב-1967. בניגוד לעמדת החוק הבינלאומי, ישראל רואה בכל הפלסטינים המתגוררים בשטחים לא-אזרחים ותושבים זרים. 250 אלף הפלסטינים שאתרע מזלם להיעדר מהשטחים כאשר אלה נכבשו לא הורשו לשוב. הממשל הצבאי הישראלי (הנקרא באירוניה "מינהל אזרחי") הוציא סדרת צווים המבטלת תעודות זהות של אלפי פלסטינים כתוצאה מפקיעת תוקף אשרות היציאה שהיו אמורים להוציא בכל פעם שנסעו לחר"ל. הסיפוח הלא-חוקי שהחילה ישראל על מזרח ירושלים ב-1967 ועל רמת-הגולן ב-1981 הוביל ליישום החוק האזרחי הישראלי באזורים הכבושים הללו. תושביהם הוכרוזו תושבי קבע (אך לא אזרחים) של מדינת ישראל. אישור בקשות לקבלת אזרחות נתון לשיקול דעתו הבלעדי של משרד הפנים הישראלי. ישראל עשתה שימוש בתקנה משנת 1974 כמכשיר חוקי המאפשר לשלול מערבים ירושלמים רבים את תעודות הזהות ואת זכויות התושב שלהם אם נעדרו מהעיר במשך למעלה משבע שנים, או אם קיבלו אזרחות נוספת או זכויות תושב קבע במדינה אחרת. אין זה אלא "טיהור אתני" מינהלי.

מדיניותן של מדינות ערב משמרת את המצב הקיים

ממשלות ערב התמקדו בעקבות בהחייאת הדיון בעקורים הפלסטינים והשתדלו למנוע מצב שבו האחריות הראשונית תעבור מידי מדינת המקור (ישראל) למדינת היעד המארחות. שני עקרונות עיקריים, שנוסחו בפרוטוקול הליגה הערבית שנחתם בקזבלנקה ב-

אחד היעדים העיקריים של התוכנית הציונית בפלסטין היה מחיקת פלסטין מהמפה הן כישות פוליטית והן כבסיס לאומי. היום, למעלה ממחציתם של שמונה מיליון פלסטינים נחשבים להלכה אנשים נטולי אזרחות. אלה מתחלקים באופן כללי לשלוש קבוצות:

- המחזיקים מסמך מסע של פליט (RTD-Refugee Travel Document), המונפק בידי סוריה, לבנון, מצרים, עיראק וכמה מדינות ערביות אחרות.
- המחזיקים באזרחות מטעמי נוחות – בעיקר בדרכונים ירדניים זמניים.
- המחזיקים בדרכון ירדני שהונפק על ידי הרשות-הפלסטינית, דרכון הנחשב מסמך מסע התלוי ועומד עד להקמתה של מדינה פלסטינית של ממש.

כל מי שהיה תושב רשום כחוק, נולד או התאזרח בפלסטין בתקופת המנדט הבריטי (1919-1948) זכה למעמד בריטי מוגן (סוג של אזרחות בריטית שניתן במסגרת חוק הלאום הבריטי לתושבים נטולי אזרחות במדינות חסות של הכתר הבריטי; המתרגמת), ונשא דרכון בריטי של פלסטין. האזרחות במדינה היהודית ובמדינה הערבית שהוצעה במסגרת תוכנית החלוקה שהוצגה בהחלטת האו"ם 181 ב-1947 היתה אמורה להינתן לכלל התושבים. ואולם, כאשר סיימו הבריטים את המנדט ב-15 במאי 1948, נותרה ההכרעה בדבר זכאות לאזרחות בידי המדינה שתפסה את מקומם, ישראל.

מדיניות ישראל היתה ועודנה להקטין את מספר הערבים הפלסטינים ובה בעת להגדיל את מספר העולים היהודים, שיש לזכור כי היו מיעוט אף באזורים שבמקור היו מסומנים כחלק מהמדינה היהודית על-פי תוכנית החלוקה. כדי להבטיח ייחוד, חוקקה ישראל שלושה חוקים בתוך ארבע שנים מיום הקמתה: חוק נכסי נפקדים, חוק השבות וחוק

עלולה לעורר סוגיות מתוקף סעיף 3 של האמנה האירופית לזכויות אדם. זוהי הסיבה לכך שטאקנברג ואחרים הצביעו על כך שכאשר הגנה או סיוע כאלה נפסקים מכל סיבה שהיא, בלי שמצבם של האנשים המדוברים הוסדר באופן סופי בתיאום עם ההחלטות הרלבנטיות של העצרת הכללית של האו"ם, יהיו אנשים אלה זכאים מעצם דבר ביטול הסיוע להטבות הקבועות באמנה.

חשובה אולי יותר היא העמדה שאימץ כפי הנראה הנציב העליון של האו"ם לענייני פליטים (United Nations High Commissioner for Refugees) באוקטובר 2002 (for Refugees) באשר לאפשרות יישום סעיף 1(d) באמנת 1951 בעניין מעמד הפליטים באשר לפליטים פלסטינים. סוכנות הפליטים אימצה את הגישה שלפיה על האמנה להיות מיושמת לגבי פליטים פלסטינים מעבר לחמשת האזורים שבהם פועל אונר"א – דהיינו ירדן, סוריה, לבנון, הגדה המערבית ורצועת עזה.

מדינה פלסטינית ריבונית בתוך גבולות 1967 תזרו פתרון של סוגיית הפליטים ותשים קץ להעדר האזרחות הפלסטינית. יעד כזה לא יושג ללא מסגרת אזורית המבוססת על הסכם שלום מקיף שיכלול את כל מדינות ערב המארחות ושיעמיד בפני פליטים פלסטינים אפשרויות של שיבה למולדת, של פיצויים ושל זכויות אזרח מלאות בארץ מגוריהם.

עבאס שיבלאק, עמית מחקר במרכז ללימודי פליטים (Refugee Studies Centre) באוניברסיטת אוקספורד, היה אחד המייסדים של מרכז הפליטים והגולים שאמל (Shaml) ברמאללה (www.shaml.org).

ashiblak@tiscali.co.uk

1. www.badil.org/Documents/Protection/LAS/Casablanca-Protocol.htm
2. www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR2013.pdf
3. www.badil.org/Publications/Briefs/Brief-No-01.htm
4. Takkenberg, L (1998), The Status of Palestinian Refugees in International Law, New York, Clarendon Press
5. www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/publ/192be4&opendoc.pdf?tbl=RSDLEGAL&tid=3da192be4&page=publ

החיים, על-פי ההערכה, בגרמניה נושאים מסמכי מסע לפליטים מטעם לבנון.

הנימוק הפוליטי הרווח בקרב משטרים ערביים בבואם להצדיק את האפליה נגד פליטים פלסטינים מסתיר לרוב סדר-יום פנימי מאיים: שמירה על מערכת פוליטית המבוססת על גזענות ועל כיתתיות, שבמסגרתה ה"זרים מבחוץ" נחשבים סיכון בטחוני והפחד הוא מכשיר לשליטה באנשים. מדיניות זו הביאה לתוצאה מעוותת של עידוד אחת ממטרות המפתח של הציונות – להרחיק את הפלסטינים עוד יותר מארץ מולדתם. מתוך הכרה במצוקות ובקשיים של בני עמו נטולי האזרחות, שם הנשיא הפלסטיני מחמוד עבאס קץ למדיניות ארוכת הימים של ההנהגה הפלסטינית בכך שביוני 2005 קידם בברכה את התאזרחותם של פלסטינים "אם תימצא מדינה מארחת שתבחר להסכים לכך". משאל דעת קהל הראה שרוב הפלסטינים מסכימים לדעתו.

הגנה וחוק בינלאומי

ההצדקה להחלטה שהתקבלה ב-1951 להוציא את הפלסטינים מתוכנית ההגנה הבינלאומית מאחר שהם כבר זוכים לסיוע אונר"א (מאמר קודם) עולה לדיון מחודש בקרב מלומדים, משפטנים וקבוצות תמיכה. יש מודעות רחבה יותר לצורך ליישם את התוכנית הבינלאומית למען פליטים גם על הפליטים הפלסטינים ולהכיר באופן רשמי בהשלכות של העדר האזרחות.

טאקנברג (Takkenberg) מצייין כי להיות פליט נטול אזרחות, מנושל מרכוש, ללא דרכון של מדינה כלשהי, ללא אפשרות ולו תיאורטית לחזור למולדת, ובמילים אחרות, להיות חסר אף את הזכות להיות בעל זכויות, "היה מאז ומתמיד לב לבה של בעיית הפליטים הפלסטינים". לטענתו, מרכיב העדר האזרחות היה משמעותי יותר מאשר מעמד הפליט מבחינת ההשפעה ההרסנית שלו על מצב העם הפלסטיני. בניגוד לזרים אחרים, פלסטינים נטולי אזרחות הם מסורבי כניסה בכל מדינה אחרת. אם יגורשו ממדינה מסוימת, הם עלולים למצוא עצמם בתנועה מתמדת מסביב לעולם, נטולי מעמד. ראוי לציין שהגליה של אדם נטול אזרחות או כזה שלא יורשה להיכנס לשום מקום אחר

הורשו להישאר, אך נמנעה מהם כל זכות אזרחית ורובם מוחזקים במחנה ליד העיר הצפונית ג'אראש.

ההשפעה על הפלסטינים

הזכות לאזרחות היא זכות אדם יסודית. בסעיף ט"ו של "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם" משנת 1948 נאמר כי "כל אדם זכאי לאזרחות". זוהי הזכות שממנה נגזרות זכויות וחכאויות אחרות – לחינוך, לטיפול רפואי, לתעסוקה, לבעלות על קניין, לנסיעות, להגנה מטעם המדינה – בקצרה, להשתתפות מלאה בעולם המורכב ממדינות לאומיות.

שליטת אזרחותו של אדם או איום על מעמדו כתושב, ללא התחשבות בשלטון החוק, גורמים לאי-ביטחון ויש להם השפעה חברתית ופסיכולוגית הרסנית ומרחיקת לכת. קהילות חסרות אזרחות הן הראשונות שמשלמות את מחיר אי-היציבות והעדר הביטחון הפוליטיים במדינות שבקרבן הן חיות. ללא גישה לחינוך או לתעסוקה, קהילות חסרות אזרחות חשופות למניפולציות פוליטיות, לעוני ולניצול. אין להתעלם מההשפעה על החברות המארחות, האזור והעולם כולו. קהילות פליטים שהתרוששו ונדחקו לשוליים – והפלסטינים במיוחד – הן הגורם העיקרי לאי-היציבות במזרח התיכון.

העדר אזרחות הוא הסיבה העיקרית להגירה לא-סדירה בהיקף רחב. יש מתאם ברור בין העדר אזרחות ובין בקשת מקלט מדיני במדינות מתועשות. המספר הגדול של נטולי אזרחות באזור (כורדים מסוריה, אנשי הבידון חסרי האזרחות בכויית, עיראקים שיעים שנשללה אזרחותם ופלסטינים) המוכנים לסכן את חייהם לחופי הים התיכון ודרום מזרח אסיה מלמד על הנחישות להימלט מההשפלה ואי-הוודאות שטומן בחובו המצב של העדר האזרחות. רוב 200 אלף הפלסטינים החיים היום באירופה, על-פי ההערכה, הם נטולי אזרחות הנושאים מסמכי מסע לפליטים מטעם לבנון או מצרים או אישורי מעבר ישראלים שפג תוקפם. הם ביקשו מקלט מדיני באירופה כאשר מעמד התושב שלהם במדינות המארחות הפך רעוע עד מאוד, וברוב המקרים הם איבדו בכך את זכותם לשוב למדינות אלה. 80% מ-80 אלף הפלסטינים נטולי האזרחות

אונר"א: סיוע לפליטי פלסטין בסביבה מאתגרת

גרטה גונארסדוטיר (Greta Gunnarsdottir)

סוכנות אונר"א היא מרכז הפעילות הגדול ביותר של ארגון האו"ם במזרח התיכון, עם למעלה מ-27 אלף עובדים, רובם ככולם פליטים בעצמם. אונר"א, שהחלה כארגון עם ייפוי כוח זמני, הצמיחה תוכניות שנועדו לתת מענה לצרכיהם המשתנים של 4.3 מיליון פליטי פלסטין החיים ברצועת עזה, בגדה המערבית, בירדן, בלבנון ובסוריה

אונר"א החלה לפעול באחד במאי 1950, במטרה להבטיח רמת חיים סבירה לפליטים על-ידי מתן הקצבות מזון בסיסי, קורת גג ושירותי רווחה סוציאליים. העשור הראשון לעבודת אונר"א ביסס את תוכנית האב על ארבע מטרות הניצבות לנגד עיני הארגון עד היום: חינוך, בריאות, סיוע ושירותים סוציאליים. אונר"א מפעילה היום למעלה מ-700 בתי-ספר, מרפאות ושירותים אחרים למען הפליטים הפלסטינים בירדן, בלבנון, בסוריה ובשטחים הפלסטיניים הכבושים.

באוכלוסייה שלמעלה ממחציתה מתחת לגיל 25 יש עומס מתמשך על השירותים הציבוריים, ובכלל זה החינוך, שנחשב תמיד כלי להעצמת דורות העתיד של הפליטים הפלסטינים. עד עצם היום הזה תוכנית החינוך של אונר"א היא הגדולה

שבתוכניותיה, והיא דורשת למעלה מ-70% מכלל אנשי הסגל שהיא מעסיקה ולמעלה ממחצית תקציבה. אונר"א מספקת השכלה לכמעט חצי מיליון ילדי פליטים פלסטינים הרשומים ב-663 בתי-ספר יסודיים ובחטיבות ביניים, ובלבנון בלבד גם בבתי-ספר תיכוניים. חינוך והכשרה מקצועיים וטכניים, כמו גם הכשרת מורים, ניתנים בשמונה מרכזי הכשרה מקצועיים. אונר"א מעודדת פליטים להפוך לחברים עצמאים ומועילים בקהילתם ולשמר את המורשת התרבותית שלהם. הארגון פועל לטיפוח רוח של סובלנות, בעיקר דרך העלאת המודעות לזכויות אדם בסיסיות, בכללן אלה המותוות באמנה הבינלאומית לזכויות הילד.¹

תוכנית הבריאות של אונר"א, התוכנית השנייה בגודלה, מתמקדת בשירותי בריאות

בסיסיים, תוך שימת דגש מיוחד על בריאות האם והילד, מניעת מחלות ומעקב אחריהן. שני שלישים מהמטופלים המקבלים טיפול משולב במחלות לא-מידבקות במרפאות אונר"א הן נשים. אונר"א סייעה להשתלט על מחלות שניתן להתחסן מפניהן וערכה חיסון כללי לנשים ולילדים. היא מספקת סיוע לנשים בשעת הלידה ומפעילה תוכניות למניעה ולניטור אנמיה עקב חוסר ברזל בקרב נשים וילדים, כמו גם שחפת. סיוע מזון ניתן לילדי הפליטים הפלסטינים, הפגיעים במיוחד בשל תזונתם הלקויה, וכן לנשים הרות ומיניקות. אונר"א מפעילה גם כמה תוכניות לשיפור העמידות הסביבתית במחנות הפליטים. תוכנית החירום לבריאות הסביבה ברצועת עזה מסייעת לעיריות שבתחומן נמצאים מחנות הפליטים לתחזק תשתיות ציבוריות חיוניות כגון מפעלי טיהור מים, מערכות פינוי אשפה, בארות מים והדברת מזיקים. מאז מרץ 2006 נוצר לא אחת מחסור חמור בדלק ובחומרים הדרושים להפעלת משאבות המים ומתקני התברואה, וכן בכימיקלים הנחוצים לטהר מים ולהדביר מזיקים ויתושים.

פאטמה אבו-גלייה נמצאת בשבוע ה-16 להריונה. לפני הקמת החומה נמשכה הדרך מביתה שבאבו-דיס למרפאת אונר"א בירושלים כ-15 דקות. כעת יכול אותו מסע, רגלי ברובו, לארוך שעה וחצי. לפאטמה ילדה בת שנה וחצי הנוקקת לחיסונים שניתנים רק במרפאת אונר"א, שכן באבו-דיס אין שירותי בריאות ציבוריים. נשים כמו פאטמה עומדות בפני בחירה קשה: עיכוב בבדיקות עלול לסכן את בריאות האם או התינוקת, אך כן גם המתנה ממושכת במחסום או נסיעה מסוכנת למרפאה.

בגלל קשיי גישה שכאלה בדיוק צנחו מספר הפוקדות את המרפאות לאם ולילד באופן חד. לדברי ד"ר זכריה מאונר"א, שיעור הביקורים ירד ב-30%–40%. "לפני בניית החומה נהגו לבוא 200–300 איש מדי יום מהכפרים במערב. כעת באים אלינו עשרה אחוזים ממספר זה, והם יעדיפו לטפס על ההרים מאשר לעבור במחסום".

אמל היא בת 11 ולומדת בבית-הספר היסודי שאטייה, אחד מ-187 בתי-ספר הממומנים על-ידי אונר"א ברצועת עזה. תלמידי בית-הספר, בני 6–12, באים ממחנה שאטי הסמוך, מחוץ לעיר עזה. המחנות שבהם מתגוררים אמל ומרבית התלמידים האחרים הם מהמקומות הצפופים ביותר בעולם, ויש בהם מעט מאוד שטחים פתוחים. בית-הספר מזמן לילדים אפשרות לשחק ולהשתעשע עם ילדים אחרים. "אני מתעוררת בבוקר במצב רוח טוב כי אני הולכת לבית-הספר", אומרת אמל.

סכנת האלימות מרחפת גם על המחנות. מאז נהרג אחיה בן ה-12, נאג'ח, בקרבת ביתם, אמל אינה מעיזה לצאת לשחק בחוץ. "אני מרגישה בטוחה בבית-הספר", היא אומרת. "הם מלמדים על אי-אלימות, לכן אני אוהבת את זה. אני פוחדת בחוץ, אבל בבית-הספר אני כבר לא מפחדת".

ככל שאוכלוסיית המחנות גדלה, כן גדל מספרם של הילדים הזקוקים לחינוך. מספרם כה רב עד כי יש לחלק את שעות הלימוד לשתי משמרות, כשבכל משמרת לומדים למעלה מאלף ילדים. בשעת הצהריים נפתחת משמרת שנייה, וקבוצה חדשה של ילדים ומורים מתחילה את יום הלימודים שלה. למרות המספרים ההולכים וגדלים ולמרות הקשיים הארגוניים, אין אונר"א משיבה ריקם פניו של אף ילד. "איננו מסוגלים לסרב לאיש", אומרת המנהלת אל-מאדהון. "ברשותי כל תיקי התלמידים, ואני בודקת באופן אישי עם המשפחות ומוודאת שאיש אינו מפסיד לימודים".

חמאס והגבלות נוקשות יותר על תנועת אנשים וסחורות. הרשות-הפלסטינית עמדה בפני משבר כספי מאז הוקפא הסיוע הבינלאומי, לאחר נצחוננו של חמאס בבחירות בינואר 2006. סגרים מתמשכים במעבר קרני, המעבר המסחרי בין ישראל לרצועת עזה, גרמו להפרעות רבות באספקת הסיוע הפליטי פלסטין המתגוררים בעזה; למעלה מ-700 אלף מהם תלויים בחלוקת המזון של אונר"א, הכוללת קמח, שמן, סוכר ומצרכי יסוד אחרים.

ההידרדרות בכלכלה הפלסטינית הובילה לעלייה משמעותית בביקוש לשירותי אונר"א בקרב פליטי פלסטין בעזה ובגדה המערבית. כ-302 אלף משפחות מתגוררות בשטחים הפלסטיניים הכבושים: 187 אלף מהן חיות בעזה ו-115 אלף בגדה המערבית, והן מייצגות כ-66% ו-30% בהתאמה מן האוכלוסיות המקומיות. באונר"א מעריכים שעד 28 אלף מהמשפחות הללו תלויות במשכורת

של 104 ארגונים קהילתיים המנוהלים על-ידי מתנדבים, 63% מהם נשים.

התוכנית המיקרו-פיננסית והמיקרו-עסקית של אונר"א – הגדולה מסוגה בשטחים הפלסטיניים הכבושים – נועדה ליצור הזדמנויות תעסוקה, להעצים נשים מבחינה כלכלית ולהפחית את שיעור העוני באמצעות מתן הלוואות למיקרו-עסקים ולעסקים קטנים. התוכנית היא הספקית העיקרית של שירותי מימון לפלח נכבד מבין המיקרו-עסקים העניים ביותר, כולל עסקים שמנוהלים על-ידי נשים וצעירים.

אתגרים חדשים

אונר"א פועלת בתנאים קשים יותר ויותר כדי לתת מענה לצרכיהם של פליטי פלסטין, הנאלצים להתמודד עם סכנות בטחוניות גוברות והולכות, מחסור במזון ובאנרגיה ותגובת שרשרת שגרמה להקפאת הסיוע העולמי לרשות-הפלסטינית בראשות

תוכנית שירותי הסעד והרווחה של אונר"א מספקת סיוע לפליטים פלסטינים הסובלים ממצוקה חברתית-כלכלית קשה. היא נועדה – בדרך של פעילויות כגון הכשרה ומתן מיקרו-קרדיט – לצמצם את העוני בקרב קהילת הפליטים ולעודד עצמאות בקרב הנוקדים ביותר, בעיקר נשים, בני נוער ונכים. התוכנית אחראית על הרשומות ההיסטוריות של הפליטים, המשמשות כדי לקבוע זכאות לכל שירותי אונר"א. היא מנהלת את תוכנית המצוקה המיוחדת של אונר"א, המספקת למשפחות הפליטים העניות ביותר משלוחי מזון, תיקון הבית או בניית קורת גג, סיוע כספי במזומן וגישה מועדפת לשירותים אחרים של אונר"א. היא מפעילה גם את התוכנית לילדים ולבני נוער, שבין מטרותיה טיפוח רווחתם של ילדים ובני נוער ועידוד השתתפותם בפעילויות בונות, בהתאם למטרות האמנה הבינלאומית לזכויות הילד. אונר"א מובילה מערכת

UNRWA

ממשיכה להיות גורם מייצב חשוב ביותר באזור. בהעדר פתרון לבעיית הפליטים בפלסטין, האריכה העצרת הכללית בדצמבר 2005 את יפיו הכוח שניתן לסוכנות עד ל-30 ביוני 2008, כשהיא מאשרת את חשיבות שירותי הארגון למען רווחתם של פליטי פלסטין. אונר"א נשארת מחויבת לסיוע לפליטי פלסטין בהתאם למנדט שניתן לה. הסוכנות מצפה מהקהילה הבינלאומית לתמוך בה בתפקידה זה, ובכלל זה לנסות לעשות כל שביכולתה כדי למנוע הידרדרות נוספת במצב ההומניטרי העגום ממילא בשטחים הפלסטיניים הכבושים ובלבנון.

גרטה גונארסדוטיר עומדת בראש יחידת הניתוח המדיני במפקדת אונר"א בעזה

g.gunnarsdottir@unrwa.org מאמר זה נכתב בסיוע עמיתים מהיחידה לתרומות לקרן החירום של אונר"א
www.un.org/unrwa/emergency/donation/index.html

www.unicef.org/crc.1

בתנאי המחיה בשטחים הפלסטיניים הכבושים כתוצאה מהצמצום בהכנסות הרשות-הפלסטינית, אי-תשלום המשכורות ברשות והגבלות על המסחר ועל העבודה. ביוני הוחמר המצב הקשה מלכתחילה עוד יותר, בעקבות חידוש הלחימה והמבצעים הצבאיים של ישראל בעזה.

מטרות פעילויות החירום של אונר"א בעזה:

- לספק הזדמנויות נוספות לתעסוקה זמנית לפליטים מובטלים (30% למשפחות שבראשן אם חד-הורית).
- לכלול 23 אלף משפחות פליטים נוספות בעזה בתוכנית חלוקת מנות המזון. סקר שנעשה בשנת 2005 מצא כי תוכנית החירום לחלוקת מזון היתה מקור המזון הראשון במעלה עבור שני שלישים המשתתפים בסקר.

במהלך למעלה מחמישים שנות עימות נותרה עמדתם של הצדדים בסכסוך הישראלי-פלסטיני בעינה ביחס לשאלת פליטי פלסטין. בעוד שלאונר"א אין יפיו כוח לפשר בין העמדות הפוליטיות בנוגע לשאלת הפליטים ולהשפיע עליהן, היא

מהרשות-הפלסטינית, ו-22 אלף מהן כבר פנו וביקשו מנות מזון מאונר"א.

חלק הארי של השירותים הציבוריים בשטחים הפלסטיניים הכבושים ניתן על-ידי הרשות-הפלסטינית, ואונר"א איננה מסוגלת להיות תחליף לכך. אונר"א רשמה כבר עלייה עצומה בבקשות לתעסוקה דרך תוכנית החירום שלה למציאת תעסוקה – למעלה ממאה אלף פליטים נמצאים כרגע ברשימות המתנה לתוכניות הללו בעזה.

התורמים הגדולים ביותר של הסוכנות הם נציבות האיחוד-האירופי, ארצות-הברית וכמה מדינות חברות באיחוד-האירופי. תקציב הליבה של אונר"א לשנת 2005, כפי שאושר בעצרת הכללית של האו"ם, עמד על 339.3 מיליון דולר. סכום זה אינו כולל כספים הדרושים לפרויקטים מיוחדים או לפעולות חירום. בהתבסס על תרחיש אופטימי בעקבות ההתנתקות הישראלית מעזה באוגוסט 2005, כללה קריאת החירום של הסוכנות לשנת 2006 פעילויות שעלותן כ-91 מיליון דולר. במאי השנה תוקנה הקריאה ל-171 מיליון דולר, עקב ההידרדרות החמורה שחלה

פליטים פלסטינים בלבנון

שריף אל-סייד עלי (Sherif Elsayed-Ali)

כאשר הוקמה סוכנות אונר"א, סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטים פלסטינים במזרח התיכון, (UNRWA), היא נועדה להציע פתרון זמני בלבד, ולא פתרון שיימשך 56 שנה

כפי שצוין במאמרים קודמים, אונר"א נוסדה בעקבות העימות הישראל-ערבי ב-1948. למעלה מ-900 אלף פלסטינים שברחו או גורשו ביקשו מפלט בירדן, בלבנון ובסוריה, ואחרים פונו לגדה המערבית או לרצועת עזה. אף על פי שהיו גלי עקירה נוספים, בעיקר ב-1967, רק אלה שנעקרו ב-1948 וצאצאיהם נחשבים "פליטי פלסטין", ובתור שכאלה נתונים תחת סמכות אונר"א.

בעיית הפליטים הפלסטינים מורכבת, ממושכת ורבת משמעות במידה יוצאת דופן. אחד מהיבטיה הייחודיים הוא העובדה שרוב הפליטים הפלסטינים מעוניינים לשוב לבתיהם ולאדמותיהם, אך נבצר מהם לעשות זאת לא בשל פחדם מרדיפה – מצב שכיח בחברות פליטים אחרות – אלא מפני שהרשויות הישראליות אינן מאפשרות להם להיכנס לתחומי השטחים הפלסטיניים הכבושים או לישראל. שלושה פתרונות של ממש עומדים בפני הפליטים: התיישבות מחדש במדינה שלישית, היטמעות מקומית במדינה שבה מצאו מקלט או חזרה מרצון למוולדת. חזרה מרצון למוולדת ("שיבה") מוזכרת בדרך-כלל כפתרון המועדף על הפליטים. זכות השיבה מובטחת גם במסגרת החוק הבינלאומי, וככל שהדבר נוגע לפלסטינים, היא אושרה על-ידי כמה גופים של האו"ם – כולל העצרת הכללית והוועדה למיגור כל צורות האפליה הגזעית. זכות השיבה מוחלת לא רק על אלה שגורשו באופן ישיר ועל משפחותיהם הקרובות, אלא גם על אלה מצאצאיהם ששמרו על מה שהוועדה לזכויות האדם מכנה "קשרים הדוקים וממושכים" עם האזור.

מדינות ערב, ובעיקר אלו שבהן מצאו העקורים מפלט, הגנו בעקשנות על זכות השיבה של הפלסטינים, תוך שהן מתחייבות בפומבי להגן על שלומם עד שתתאפשר חזרתם לבתיהם. אבל, כפי שכבר צוין, הכלי היחיד

המגן על זכויות הפליטים הפלסטינים, "פרוטוקול קזבלנקה", יושם באורח לא-עקבי. לבנון היא אולי הדוגמה הבולטת ביותר למצב שבו נסיבות פוליטיות והיסטוריות יצרו תנאים קשים ביותר עבור הפליטים הפלסטינים.

אי-הוודאות לגבי האוכלוסייה הפלסטינית בלבנון

מעט לאחר אירועי 1948 ביקשו כ-100 אלף פלסטינים מקלט בלבנון. היום חיים בלבנון כמה מאות אלפי פליטים פלסטינים. מספרים מדויקים אינם בנמצא. אצל אונר"א רשומים בסך-הכל 400,582 פליטים פלסטינים בלבנון, אולם רבים מהם עזבו, כפי הנראה, במטרה למצוא חיים טובים יותר במקום אחר, אם כי הם עדיין רשומים כפליטים בלבנון. לפי הערכות לא-רשמיות, מספרם האמיתי של הפליטים קרוב יותר ל-250 אלף. אחת הסיבות להעדר נתונים מדויקים היא שבלבנון לא נערך מפקד אוכלוסין מאז 1932.

נוסף לפליטים הרשומים באונר"א יש בין 10,000 ל-40 אלף פלסטינים שאינם בתחום סמכותה של אונר"א, אך בדומה לפליטים הרשומים באונר"א, גם הם נושאים תעודות זהות שהונפקו על-ידי הרשויות הלבנוניות. הקבוצה השלישית והקטנה ביותר היא זו שאינה מוכרת על-ידי רשויות לבנון וגם אינה בסמכותה של אונר"א; אנשיה נקראים בדרך-כלל "פליטים פלסטינים חסרי זהות". מספרם נע בין 3,000 ל-5,000 איש, ומעמדם בלבנון דומה לזה של מהגרים שמעמדם לא מוסדר, למרות העובדה שרובם חיים שם זה עשרות שנים. הואיל ואין ברשותם מסמכים מזהים בתוקף, מוטלות על זכויות האדם שלהם מגבלות רבות ושונות.

רולה היא פליטה פלסטינית בת 42. משפחתה באה ללבנון ב-1948 והיא רשומה באונר"א.

בעלה, שממנו התגרשה, נשא דרכון ירדני אך איבד אותו, והשלטונות הירדניים סירבו, לטענתו, לחדש אותו. לרולה אין כל מסמך אזרחי המעיד על נישואיה, רק מסמך דתי. אף על פי שהיא רשומה באונר"א, לילדיה אין רישום כזה, והם חסרי זהות. כולם למדו בבתי-ספר בתשלום ולא בבתי-ספר של אונר"א. לא עלה בידם להמשיך את לימודיהם מעבר לכיתה ט', שכן לא יכלו לגשת לבחינות הארציות (בחינות ה-brevé).

אונר"א רשמה 210,952 תושבים המתגוררים ב-12 מחנות פליטים פלסטינים המכונים בדרך-כלל "מחנות רשמיים". אונר"א מציעה שירותים שונים, החל מתחזוקה ופיתוח תשתית בסיסית ועד בתי-ספר, מרפאות ורישום נכסים. נוסף לאלה, יש עשרות מחנות לא-רשמיים הפזורים ברחבי לבנון. בכמה מהם מתגוררים מאות פליטים, ובאחרים אלפים. אונר"א אינה מספקת שירותים לקהילות שבמחנות, אך פליטים פלסטינים רשומים המתגוררים בהם זכאים לשירותי אונר"א המוצעים ליושבי המחנות הרשמיים.

דיור הוא אחת הבעיות החמורות ביותר של הפליטים הפלסטינים בלבנון. השטח שבו נמצאים 12 המחנות הרשמיים נותר כמעט ללא שינוי מאז 1948, למרות גידול משמעותי באוכלוסייתם. על-פי רוב בונות משפחות פליטים חדרים נוספים, ובמקרים רבים אף קומות נוספות, על מנת לשכן את מספר הדיירים הגדל והולך. בכמה מהמשפחות שביקרו אנשי אמנסטי אינטרנשיונל ב-2005 חלקו לעתים עשרה אנשים חדר אחד. אונר"א מתארת את המחנות כסובלים "מבעיות חמורות: העדר תשתית ראויה, צפיפות, עוני ואבטלה".

מדיניותה של ממשלת לבנון אחראית במידה רבה לתנאי הדיור העלובים. במחנות הפליטים הרשמיים בנייים הבתים מלבנים ומבטון ויש בהם רחובות, חנויות ולפעמים גם כבישים סלולים.

כל אלה דורשים תחזוקה סדירה. ואולם, מאז שנות התשעים המאוחרות אסרו הרשויות על הכנסת חומרי בניין למחנות הרשמיים בדרום לבנון, שם ממוקמים המחנות הגדולים ביותר. הדבר הוביל להרעה במצב הבתים והתשתיות.

מדיניות הממשלה מכוונת נגד הפליטים המתגוררים במחנות הלא-רשמיים. הבתים שם פשוטים מאלה שבמחנות הרשמיים. ברבים מהם קירות ותקרות עשויים לוחות פח גליליים, שאינם מספקים הגנה מפני מזג האוויר ומתחממים עד מאוד בחודשי הקיץ. החלפת לוחות הפח בלבנים תשפר בהרבה את איכות תנאי המגורים, אך הרשויות הלבנוניות מונעות מן הפליטים לעשות זאת. במקרים מסוימים, אם מנסים פליטים להחליף את לוחות הפח הגליליים, הם נקנסים או שהמשטרה הורסת את התקרות והקירות בביתם. באחד המקרים נעצרה אשה על-ידי המשטרה והוחזקה עד אשר נהרס קיר הלבנים שבנה בעלה.

ב-2001 יושמה בלבנון חקיקה המתמקדת בפלסטינים במטרה למנוע מהם מלהפוך לבעלי קרקע. החוק אוסר על Tawteen (התיישבות), ומתוקף כך נמנעות מן הפלסטינים זכויותיהם במדינה. הדבר מרמז על קשר בין שתי זכויות שאינן מתחרות זו בזו: הזכות לדיור הולם או לבעלות על קרקע וזכות השיבה. למעשה, אף אחת מהזכויות הללו אינה שוללת את רעותה.

הגבלות קשות על זכותם לעבוד ועל זכויותיהם במקום העבודה מונעות מפלסטינים לשפר את רמת חייהם. עשרות מקצועות ומשלחי יד שמורים לאזרחים לבנונים בלבד; במשך שנים רבות נבצר מפלסטינים לעבוד באופן חוקי כרואי-חשבון, עובדי מינהלה, אנשי מכירות, רוקחים, חשמלאים, שומרים, נהגים, טבחים או ספרים. הם מנועים גם מלהיות בעלי עסק, לעסוק בהמרות מטבע, בזהב, בדפוס, בפרסום, בתיקוני מכוניות, בהנדסה או בשירותי בריאות. פלסטינים יכולים בדרך-כלל לעסוק ברוב המקצועות או להיות בעלי עסק בתוך 12 המחנות הרשמיים, אך הם עדיין מוגבלים מלעשות כן בכל שאר חלקי לבנון.

ביוני 2005 הודיע שר העבודה הלבנוני שפליטים פלסטינים יורשו לעבוד במקצועות מגוונים שקודם לכן היו חסומים בפניהם מכוח החוק, למעט

מקצועות הנשלטים בידי התאגדות מקצועית (כגון מהנדסים, רופאים ורוקחים). ואולם עדיין, כדי לעמוד בדרישות, חייבים הפליטים הפלסטינים להשיג רשיון עבודה. לא ברור אם יוכלו לעשות זאת ואם תקנה זו אכן תצמצם את ההגבלות על זכויות התעסוקה שלהם.

ראיונות שערכו אנשי אמנסטי אינטרנשיונל עם פליטים פלסטינים מלמדים שמעסיקים נוטים להעסיק פליטים פלסטינים במשרות אשר אינן דורשות רשיון עבודה, כגון עבודות בנייה או ניקיון. במקרים כאלה מתחרים הפלסטינים בעיקר עם עובדים זרים אחרים. בכמה מן המקרים מועסקים פליטים פלסטינים בעבודות שדורשות רשיון עבודה בלי שיהיה ברשותם רישיון כזה. עובדים אלה משתכרים פחות מעמיתיהם הלבנונים ואינם זכאים להטבות ולהגנה שמספק חוזה עבודה.

הגבלות על תעסוקה משפיעות באופן ישיר על זכויות אדם אחרות. הן מגבילות עוד יותר את זכויות הדיור ומשפיעות לרעה על רמת החיים. גם החינוך מושפע מהן. במקרים רבים סיפרו משפחות פלסטיניות שהתראיינו אצל אמנסטי אינטרנשיונל כי ילדים נושרים מבית-הספר מאחר שהם מאמינים ששנים של לימודים שמטרתם סיום בית-הספר או האוניברסיטה אינן אלא בזבוז זמן, שכן לא יוכלו להשתמש בהשכלה שרכשו כדי להתפרנס.

הגבלות רבות עוד יותר מוטלות על פליטים פלסטינים חסרי זהות. חופש התנועה שלהם מצומצם ביותר, שכן אין הם תושבים חוקיים בלבנון. ילדיהם אינם נרשמים רשמית עם לידתם, אין הם יכולים לגשת לבחינות לסיום הלימודים בחטיבת הביניים, ולפיכך נבצר מהם להמשיך את לימודיהם ואין הם יכולים לרשום את נישואיהם.

מרים היא פליטה פלסטינית נטולת זהות בת 20. במשך חמש שנים היתה מאורסת לגבר לבנוני, אך נבצר ממנה להינשא לו, שכן נישואיה לא יזכו להכרה אזרחית, מאחר שאין ברשותה מסמכים. משפחתה עמלה כדי להשיג מסמכים במשך שנים, אך נראה שאין הם יכולים לעשות דבר. היא מדוכאת מאוד.

דורות של פליטים פלסטינים התגוררו וממשיכים להתגורר בלבנון. יש לאפשר להם ליהנות ממגוון רחב של זכויות אדם, כולל זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. לבנון מחויבת, מתוקף האמנות הבינלאומיות שהיא חתומה עליהן – ובכלל זה "האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות", "האמנה הבינלאומית בדבר יעור כל צורות האפליה הגזעית" ו"האמנה הבינלאומית לזכויות הילד" – להגן על זכויות האדם של הפליטים הפלסטינים ולכבדן. מתן זכויות אדם במדינה המארחת – לבנון, מצרים או מדינות מארחות אחרות – אין בו כדי לפגוע בזכות הפליטים הפלסטינים לשוב לבתיהם ולאדמותיהם. עד שיוכלו לממש זכות זו, יש להבטיח להם גישה לשירותים חיוניים ולאפשר להם לממש את זכותם לתעסוקה, לחינוך, לטיפול רפואי ולבעלות על קרקע.

בהתאם לעקרון הנשיאה המשותפת בנטל ובאחריות הבינלאומיים, אשר מכיר בכך ש"מתן מקלט עלול להעמיס נטל כבד על מדינות מסוימות", חייבת הקהילה הבינלאומית ליטול על עצמה תפקיד נרחב יותר במתן עידוד וסיוע ללבנון כדי שתרחיב ככל האפשר את מימוש זכויות האדם של אוכלוסיית הפליטים שבקרבה. הגשמת זכות השיבה נותרת עדיין הדרך הברורה ביותר לתקן את מצבם של הפליטים הפלסטינים. הקהילה הבינלאומית והמדינות הנוגעות בדבר חייבות לעשות מאמצים כבירים כדי להבטיח שזכות השיבה תיושם באופן מעשי ויעיל בידי הפליטים הפלסטינים.

שריף אל-סייד עלי הוא קצין פליטים למזרח התיכון ולצפון אפריקה במזכירות הבינלאומית של אמנסטי אינטרנשיונל

SElsayed@amnesty.org

למידע נוסף: web.amnesty.org/feature-eng-270306-369/pages

1. אונר"א משתמשת במונח "פליטי פלסטין" ולא ב"פליטים פלסטינים", שכן מספר קטן של תושבי פלסטין שאיבדו את ביתם ואת פרנסתם ב-1948 וקיבלו במקור סיוע מאונר"א היו יוונים, ארמנים או ממוצא לא-ערבי אחר.
2. www.un.org/unrwa/publications/pdf/uif-deco5.pdf
3. www.un.org/unrwa/refugees/lebanon.html
4. הקדמה לאמנה מ-1951 בעניין מעמד הפליטים.

בלא חופש, בלא עתיד: פליטים פלסטינים נטולי מעמד חוקי בלבנון

סינתיה פטריג (Cynthia Petrich)

בתמיכת המשרד לסיוע הומניטרי של האיחוד האירופי, פועלת מועצת הפליטים הדנית להענקת צביון אנושי לחייה של קבוצת פלסטינים לא-מוכרים, לא-מיוצגים ושוליים, החיים בלבנון ללא כל זהות מתועדת

האונ"ס) בעזה, בגדה המערבית, בירדן או בסוריה, אך הוגלו שוב. רבים מהם גורשו מהגדה המערבית או מעזה בידי שלטונות הכיבוש הישראלי. אחרים לחמו בשורות הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) ואולצו לצאת מתחומי ירדן ב-1970, לאחר אירועי ספטמבר-השחור והמאבק נגד ממשלת ירדן. ב-1982, לאחר שהרחיקה ישראל את אש"ף מלבנון, נותרו הלוחמים לשעבר ללא הגנה רשמית. עם תום

מלחמת האזרחים בלבנון ב-1990 פורקו רוב המיליציות, ואט-אט קיבלה שוב הממשלה את השלטון לידיה. לשינוי מבורך זה נלוו כמה קשיים חדשים עבור הפליטים הלא-רשומים, מאחר שמחסומי הביקורת של הצבא הלבנוני הגבילו את יכולתם לנוע בחופשיות ונמנעה מהם היכולת לחפש אחר תעסוקה.

נוסף לקשיים שנתקלו בהם כל הפליטים בלבנון (ר' מאמרו של שריף אל-סייד עלי בעמ' 13), עומדים הפליטים הלא-רשומים בפני הגבלות נוספות: אין הם רשאים/יכולים לנוע מחוץ למחנות מחשש שיעצרו. אין באפשרותם לנסוע, להיות בעלי קניין, להירשם לנישואים, להישב בגריי-בית-ספר או להירשם למוסדות להשכלה גבוהה, פרטיים או ציבוריים. הם מתקשים לקבל שירותים מאונר"א ואינם יכולים לעמוד בעלות של שירותי הבריאות במדינה שבה מערכת הבריאות רובה פרטית ויקרה.

חמורה מכל היא העובדה שילדיהם של הפליטים משוללי קיום משפטי. שלושה עשורים לאחר הגעתם ללבנון, מרבית הפליטים שאין ברשותם תעודת זהות נשואים לפליט פלסטיני רשום או לאזרח לבנוני. תחת החוק הלבנוני, ילדים של פליט שאין ברשותו תעודת זהות, גם אם נולדו בלבנון וגם אם אמם פליטה רשומה או אזרחית לבנונית, אינם מוכרים על-פי החוק, ולפיכך אינם זכאים לשום מסמך אישי

הנהנים מרשתות תמיכה של בני משפחה ושכנים, אלא עשו דרכם איש-איש בכוחות עצמו או בקבוצות קטנות. רבים מהם חוו כמה וכמה עקירות, כמה מהם כבר נרשמו כפליטי 1948 אצל אונר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים פלסטינים של

מאז פתחה מועצת הפליטים הדנית משרד בלבנון באוגוסט 2004, נרשמו בו קרוב ל-3,000 פליטים חסרי תעודות זהות, המתגוררים במחנות פליטים לא-רשמיים בדרום ובבקאע (בקעת הלבנון). בניגוד לפליטי 1948, רובם אינם שוהים במחנות

אנו קוראים ופועלים גם לחידוש דרכוני מדינות עולם שלישי שתוקפם פג, שכן פלסטינים חסרי תעודות החזיקו בעברם בדרכונים, בעיקר בדרכונים ירדניים או מצריים. ממשלת מצרים שיתפה פעולה ונתרה לחדש דרכונים במקרים שבהם עלה בידינו להוכיח קשר קודם. ירדן סירבה לכל פניותינו.

מועצת הפליטים הדנית נפגשה עם סוכנויות וגופים לבנונים רלבנטיים כדי לראות אם ניתן יהיה להגיע לפתרון בלבנון. סוגיה זו נותרת רגישה, אך מסתמנת נכונות גוברת והולכת להכרה בהכרח לשפר את מצבם ההומניטרי של פלסטינים בלבנון. בכמה מקרים סייעה מועצת הפליטים הדנית להשיג היתרי שהייה ועבודה עבור פליטים ללא תעודות שברשותם דרכונים זרים, אולם מדובר אך ורק בפליטים העומדים בדרישות הנוספות שנקבעו בידי רשויות לבנון במהלך תקופת החנינה לשוהים בלתי חוקיים. שבע משפחות השיגו מסמכים כאלה עד עתה.

מועצת הפליטים הדנית תומכת גם בהנפקת היתרי שהייה לבני זוגן ולילדיהן של אורחיות לבנוניות, הרשאים להתגורר בלבנון בתנאי שלא יעבדו. בשיתוף עם משרד עורכי-דין לבנוני החלה מועצת הפליטים הדנית להגיש תביעות משפטיות במטרה להסדיר את ענייניהם של כמה מהפליטים הלא-רשומים, ובכללם קטינים חסרי מעמד המוכרים על-ידי אב רשום, וילדיהן של אלמנות שבעליהן היו חסרי תעודות או חסרי מעמד. לבסוף, מועצת הפליטים הדנית מצטרפת למאמציה של קואליציה לאומית למען זכויותיהן של נשים לבנוניות הנשואות לזרים, בתביעה להרחיב את אורחותן כך שתכלול גם את ילדיהן. אם יבוצע שינוי זה, יימצא פתרון לבעייתם של כ-15 אחוז מהפליטים חסרי המעמד.

מקרים שבהם לבנון אינה מסוגלת לספק פתרון משפטי הופנו על-ידי מועצת הפליטים הדנית לנציבות האו"ם לפליטים, שכן כמה מהתובעים חוששים ובצדק מפני רדיפה, ועשויים להזדקק להגנה בינלאומית.

סינתיה פטריג היא מנהלת תוכנית במועצת הפליטים הדנית בלבנון

cynthia.petrigh@gmail.com

למידע נוסף:

www.drc.dk/

html.1740.o.Lebanon

(Refugees), הרשות הפלסטינית וממשלות לבנון, מצרים, ירדן וסוריה. כל מקרה נדון לגופו, במטרה לגבש לו פתרון מתאים.

אחת האפשרויות שנבדקו היתה להעביר קודם כל תיקים של פליטים הרשומים באונר"א במסגרת תחום פעילות אחר של הארגון, כדי שתיקיהם יימצאו באופן רשמי במדינה ויקנו למשפחותיהם מעמד חוקי. למרבה הצער, הרשויות הלבנוניות סירבו להצעה, וכך נכשל הניסיון לבחון מקרי מבחן, מאחר שגורמים אחרים המעורבים בעניין ציינו שהם אינם יכולים להתקדם ללא אישורה של לבנון.

שיעיד על קיומם. דור שלם של אנשים לא-רשומים/לא-מתועדים מתקרב עתה לגיל בגרות בלי שיינתן לו הסיכוי לקחת חלק בחיים החברתיים או הכלכליים.

סיוע לפליטים הלא-מתועדים

במרץ 2005 החלה מועצת הפליטים הדנית להציע ייעוץ משפטי, תמיכה ופעולות סיוע לפליטים הלא-מתועדים. ריאיינו למעלה מ-150 משפחות וערכנו עבורם תיקים שנמסרו לרשויות המקומיות והבינלאומיות המתאימות – לרבות אונר"א, נציבות האו"ם לפליטים (UNHCR - United Nations High Commission for

עינאם, אשה לבנונית, נשואה למחמוד, פלסטיני שנמלט מעזה כשנכבשה בידי ישראל ב-1967 ונרשם כפליט ברשויות המצריות. באמצע שנות השבעים נסע מחמוד באופן חוקי לסוריה, ומשם המשיך, ללא התעודות הנדרשות, ללבנון. בשל התקופה הממושכת שבה היה חסר זהות, חייהם של עינאם ומחמוד אינם חיים. ילדיהם אינם יכולים לסיים את בית-הספר, והמשפחה אינה זכאית לקבל שירותים מאונר"א. ילדתם הבכורה פאדייה, בת 12, חולה מאוד, אולם הגישה לשירותי הבריאות חסומה בפני המשפחה. בניסיון להסדיר מסמכי רישום לילדיה, שילמה לאחרונה עינאם 300 דולר לאדם שהציג עצמו כאיש משרד הפנים. האישי נעלם, וילדיה עדיין אין תעודות. הודות להתערבותה של מועצת הפליטים הדנית, היום מחזיקים בני המשפחה בדרכונים מצריים חדשים, ולאחרונה אף קיבלו היתר שהייה ועבודה בלבנון.

נאדה, שנולדה בלבנון ב-1958, נרשמה עם הוריה כפליטה פלסטינית מ-1948. ב-1979 נישאה למוראד, פליט פלסטיני הרשום באונר"א בירדן. אף שנאדה ומוראד הם פליטים רשומים, תעודותיהם אבדו כתוצאה מטעות ביורוקרטית, בדומה לתעודותיהן של משפחות פליטים רבות שהעתיקו את מקום מגוריהן. נאדה, מוראד ותשעת ילדיהם חיים כעת כפליטים חסרי מעמד בבית ובו חדר אחד בדרום לבנון. מועצת הפליטים הדנית סיפקה להם סיוע משפטי כדי לנסות להשיג עבורם מסמכי זהות, ודאגה לספק הכשרה מקצועית לילדים הבוגרים של המשפחה.

חסן נולד ב-1967 במחנה וחדאת שבירדן, ובדומה לבני משפחתו האחרים, הוא רשום באונר"א כפליט 1948. ב-1970, בעקבות אירועי ספטמבר-השחור, עברה משפחתו ללבנון. אביו, לוחם אש"ף, מת ב-1973, וחסן גדל בבית-יתומים עד גיל 15. ב-1982 נעצר על-ידי שלטונות לבנון והוגלה לירדן, שם עונה ואף אולץ להשלים שירות צבאי. מחשש לרדיפות נוספות נמלט חסן מירדן לסוריה, שם פנה לנציבות הפליטים של האו"ם בבקשה לקבל מעמד של פליט. בקשתו נדחתה בשל היותו פליט רשום באונר"א. עם שובו ללבנון נעצר שוב בגין העדר תעודות. לאחר שיצר שוב קשר עם נציבות הפליטים של האו"ם בדמשק, נעצר על-ידי שירותי המודיעין הסוריים בלבנון, שמצדם התקשרו עם הרשויות הירדניות. הירדנים ביטלו את אורחותו הירדנית של חסן ושללו את דרכונו. מחשש שייאסר בסוריה, נסע חסן לכורדיסטן העיראקית, שם הצליח לשרוד בעזרת כסף שקיבל תמורת מכירת דם מגופו. ב-1999 נסע בחשאי דרך סוריה ושב ללבנון. הן נציבות האו"ם לפליטים והן אונר"א אמרו שאין הן יכולות להציע לו כל סיוע. כעת הוא חי בביירות, בפחד מתמיד שמא ייאסר מחדש ובלי תקווה לעתיד טוב יותר. מועצת הפליטים הדנית העניקה לחסן סיוע משפטי בניסיון להסדיר עבורו תעודות זהות שיאפשרו לו חופש תנועה ומגורים.

פלסטינים ללא מוצא: מצוקתם המתמשכת של העזתים בירדן

עורוב אל-עבד (Oroub El Abed)

החלטתה של ירדן שלא להניח לתושבי עזה לשעבר להשתלב בירדן מבחינת מעמד המשפטי הובילה להזנחה מתמשכת של זכויותיהם האזרחיות ולאובדן ההזדמנות להבטיח לעצמם הכנסה ראויה. מעמד של חוסר אזרחות מותיר רבים מהם במצב קבוע של אי-ודאות משפטית

מקומות באוניברסיטאות ירדניות, שכן עליהם להירשם במסגרת המכסה של 5% השמורים לערבים זרים. קבלת משרות מקצועיות חסומה בפני עזתים מאחר שהם אינם מורשים להירשם באגודות או באיגודים מקצועיים או לפתוח מרפאות, חברות או משרדים עצמאיים. רק אלה שקיבלו אישור בטחוני רשאים להיות מועסקים בשוק הפרטי. אלה העובדים בשוק הלא-רשמי נתונים לניצול. עזתים רבים משתוקקים לעזוב את ירדן ולחפש פרנסה במקומות אחרים, אך הם מנועים מלעשות זאת. כמה מהם ניסו לעזוב בחשאי.

מאמרים עיתונאיים שונים מצביעים על כך שב-2005 ניסו הליגה הערבית והרשות הפלסטינית למצוא דרכים להקל על שיבתם של תושבי עזה למקום גלותם הראשון, רצועת עזה. אבל כל עוד עזה שרויה במצור, נתונה תחת התקפות ישראליות ונתונה בסכנת משבר הומניטרי מחריף, אפשרות זו איננה בת-קיימא.

ראמי גדל בירדן, למד משפטים ועבד במשך למעלה משנתיים במשרד עורכי-דין בעיר חברון שבגדה המערבית. הואיל ולא היתה ברשותו תעודת זהות של הגדה המערבית שהונפקה על-ידי ישראל, הוא נאלץ לשוב לירדן מדי שלושה חודשים כדי לחדש את אשרת התייר שלו. בשל יוקר המחיה בחברון שב ראמי לירדן ב-1999, אך שם נשלל ממנו דרכונו הירדני הזמני. כעת, ללא כל זהות שהיא, הוא אומר: "להיות עזתי בירדן פירושו להיות אשם".

בירדן, כמו ברבות ממדינות המזרח התיכון, נשים אינן יכולות להעביר את אזרחותן לילדיהן. גם ילד שנולד על אדמת המדינה לאב זר אינו זכאי לאזרחות. אשה נשואה נאלצת להיות תלויה באביה או בבעלה לצורך הסדרת מסמכים הקשורים לילדיה. בשל תפישה פטריארכלית זו של האזרחות, עלולים ילדיה של אשה ירדנית הנשואה לעזתי לחיות ללא קיום משפטי.

מנהלים עם המדינה. הדרכון שברשותם הוא למעשה היתר שהייה בלבד, וחידושו נתון לשיקול דעתה של המדינה. גברים עזתים אינם יכולים לחדש את תושבותם ללא אישור מרשויות הביטחון הירדניות. הפגיעות המינהלית שלהם עלולה להוביל לקיצוץ בזכותם לקחת חלק בחיים הפוליטיים ולהיות חברים באיגודים מקצועיים – זכות הפתוחה בפני כל אזרח ירדני. תעודת הזהות של אלה מביניהם שהיו פעילים בקבוצות פוליטיות אסלאמיות נשללה מהם.

הדרכון, שמחירו גבוה, יכול לשמש תעודת מעבר בינלאומית רק אם המדינות המארחות מתירות את כניסתם של בעלי דרכון זמני. מעטות המדינות המתירות זאת, שכן אין לבעל הדרכון כל עדות רשמית בדבר אזרחותו. סוריה, לבנון, מצרים וכמה ממדינות המפרץ נמנות עם אלה המסרבות לכבד את המסמך. כל עיכוב בחידוש הדרכון הזמני או בהגשת הבקשה לדרכון כזה מסכן את הפונה באובדן כל מעמד.

כפי שצוין במאמרים קודמים, מדינות ערב מסרבות להעניק לפלסטינים אזרחות, וזאת כדי לשמר את זהותם הפלסטינית ולהזכיר לישראל את אחריותה כלפי אלה שגירשה.

ירדן יוצאת דופן בכך מאחר שמרבית הפלסטינים המתגוררים בתחומי הממלכה ההאשמית זכו לאזרחות מלאה כאשר היא סיפחה רשמית את הגדה המערבית ב-1950. העזתים, שנחשבים ומתויגים על-פי החוק ועל-פי ההליך המינהלי בשטח פלסטינים, הם בעצם חריגים.

אונר"א מספקת לפליטים העזתים סיוע ושירותי בריאות וחינוך, אך איננה מסוגלת לתת מענה לכל צרכיהם. מאז 1986 מתקשים העזתים להתחרות על

פלסטינים שהגיעו לירדן מיד לאחר הנכבה (האסון) של 1948 זכו לאזרחות ירדנית. כאזרחים ירדנים יכלו הם וצאצאיהם להחזיק בדרכונים התקפים חמש שנים, ליהנות מהזכות להצביע ולקבל גישה מלאה לשירותים ממשלתיים. כל מונאטין (אזרח) קיבל מספר זהות, דהיינו מספר רישום אזרחי שניתן לו עם לידתו או עם התאזרחותו. המספר נרשם בתעודת הזהות הלאומית ובספרי הרישום המשפחתי הניתנים רק לאזרחים.

עזתים בירדן הם פליטים שנעקרו פעמיים. הם נאלצו לעבור לעזה כתוצאה ממלחמת 1948, ואז ברחו פעם נוספת כאשר ישראל כבשה את רצועת עזה ב-1967. אומדן משוער של מספר העזתים בירדן נע בין 118 אלף ל-150 אלף איש. מעטים מהם זכו לאזרחות ירדנית כתוצאה מהתאזרחות או שהיו בעלי האמצעים הכספיים הדרושים לרכוש לעצמם אזרחות. עזתים רבים שאינם אזרחים חיים בעמאן ובערים ירדניות אחרות. רבים מהם מתגוררים בשני מחנות המנוהלים על-ידי אונר"א. רוב 30 אלף תושבי מחנה הפליטים עזה (הידוע גם כמחנה ג'רש) הם עזתים, ואילו כמה אלפי התושבים במחנה חיתין הם פליטי 1948, שנעקרו מעזה שוב לאחר מכן.

עם הגיעם לירדן קיבלו תושבי עזה לשעבר דרכונים ירדניים התקפים לשנתיים, אך לא זכו לזכויות תושב. הדרכון משרת שתי מטרות: הוא מורה לרשויות הירדניות שהעזתים ובני משפחותיהם הם תושבים זמניים בירדן, והוא מספק לעזתים תעודת מעבר בינלאומית (laissez-passer) המאפשרת להם גישה למדינות שמחוץ לירדן, לפחות להלכה.

ירדן רואה בעזתים ערבים זרים, והם נדרשים לשלם מסים בכל מגע שהם

עורוב אל-עבד היא חוקרת עצמאית החיה בעמאן ועובדת בתחום סוגיות פליטים במזרח התיכון
oroub@go.com.jo

1. משרד רשומות הציבור, משרד החוץ, תכתובת מס' 119/3/9 מאת ט.ק.ראפ (T C Rapp) ממשרד המזרח התיכון הבריטי אל ג'.קרטול (J Creswell) משגרירות בריטניה בקהיר, 1952

חצי מאה חלפה מאז ציין קצין בריטי קולוניאלי שהוא אינו רואה כל סיכוי למצוא בית הולם לפליטי עזה חסרי המזל. החלטות מטעם האו"ם, פרוטוקולים של הליגה הערבית וביטויי דאגה של הקהילה הבינלאומית לא הניבו כל תוצאות. עד אשר תוקם מדינה פלסטינית, אין לכפות על עזתים חסרי מדינה מצב של אי-ודאות, שבו הם מוצאים עצמם מחוץ לאמנות האמורות להבטיח את זכויות האדם והאזרח שלהם.

היבא, אזרחית ירדנית, נישאה לאחמד, עזתי בעל תעודת מעבר מצרית. שנה לאחר נישואיהם נעצר אחמד בעוון שהות ללא אשרת שהייה בירדן. הוא הוגלה מירדן, ומשלא הורשה להיכנס שוב למצרים, עשה דרכו לסודן. להיבא נולד ילד, אך בהעדר האב לא היתה מורשית לרשום את הלידה כחוק. אין באפשרותה לממן נסיעה לסודן כדי להתאחד עם בעלה.

האם עזה עודנה שטח כבוש?

איאן סקובי (Iain Scobbie)

האם חדלה עזה מלהיות שטח כבוש משנסוגו ממנה גדודי הצבא הישראלי והמתנחלים באוגוסט 2005?

עם החלטותיהם של בתי-דין אחרים, ביניהן הפסיקה בתיק נאלטילי ומארטינובי (Naletili and Martinovi), שבה תיאר בית-הדין היוגוסלבי את הכובש כמי שיש בידיו "די כוחות בשטח או יכולת לשלוט כוחות בתוך פרק זמן סביר, כדי להדגים את נחת זרועו של הכוח הכובש".

במסגרת תוכנית ההתנתקות, שומרת ישראל לעצמה שליטה מוחלטת במרחב האווירי שמעל עזה ובמים הטריטוריאליים שלה. היא מפגינה בגלוי סמכות שלטונית באזורים הללו. לאור העמדות שהושמעו באשר לשליטה על השטח מן האוויר, ברור שנסיגת כוחות היבשה הישראליים מעזה לא שמה קץ לכיבוש. דעה זו מקבלת משנה תוקף מהקלות שבה חזרו כוחות היבשה לעזה ביוני 2006.

איאן סקובי הוא פרופסור מחקר בתוכנית על-שם סר ג'וזף הוטנג (Sir Joseph Hotung) בנושא חוק, זכויות אדם ובניית שלום במזרח התיכון, בבית-הספר ללימודי אפריקה והמזרח (School of Oriental and African Studies) באוניברסיטת לונדון. בכרך הבא של Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law ובאתר תוכנית הוטנג, www.soas.ac.uk/lawpeacemideast, יפרסם פרופ' סקובי ניתוח מורחב של המצב בעזה לאחר ההתנתקות

soas.ac.uk@is17

ליצור מערכת מינהלית כלשהי, אולם בדצמבר 2005 פסק בית-הדין הבינלאומי לצדק שאוגנדה, שכבשה שטחים מקונגו, תיחשב כובשת אם כוחותיה "החליפו את ממשלת קונגו ושמו תחתיה רשויות שלטון משלהן", ושאחת היא "אם אוגנדה הקימה מינהל צבאי מובנה בשטח הכבוש אם לאו".

תקנות האג קושרות כיבוש עם חוק הלוחמה ביבשה, ולפיכך כיבוש דורש נוכחות פיזית של גדודי צבא בשטח הכבוש. אלא שתקנות אלה אומצו עוד לפני טיסתם הראשונה של האחים רייט. היום, עוצמה אווירית ופיקוח מן האוויר הם האלמנטים המכריעים בשליטה על שטח. כפי שאמר האלוף עמוס ידלין, מפקד בחיל האוויר הישראלי: "האופן שבו אנו רואים את השליטה מן האוויר מתמקד במושג 'שליטה'. אנחנו בודקים איך לשלוט בעיר או בשטח מן האוויר כאשר אין עוד לגיטימציה להחזיק בשטח הזה או לכבוש אותו מן היבשה".

מבחן "השליטה האפקטיבית" זכה לכמה פרשנויות בבתי-משפט שונים. ב-1983, במהלך כיבוש דרום לבנון, הכריע בית-המשפט העליון בישראל בעניין תיק צמל ופסק כי כוחות הכיבוש אינם חייבים לשלוט שליטה מלאה בכל השטח ובכל האוכלוסייה, אלא די בכך שיש להם היכולת הפוטנציאלית לעשות כן. פסיקה זו עולה בקנה אחד

על-פי תוכנית ההתנתקות המתוקנת של משרד החוץ מה-6 ביוני 2004, פינוי עזה משמעו סיום הנוכחות הקבועה של כוחות הביטחון הישראליים ברצועה. התוכנית קובעת גם כי "מדינת ישראל תפקח ותשמור על המעטפת החיצונית ביבשה, תשלוט באופן בלעדי במרחב האווירי ותמשיך לקיים פעילות צבאית במרחב הימי של הרצועה". עיקרון מס' 6 קבע כי "השלמת מהלך ההתנתקות המדורגת תשלוט את תוקפן של הטענות נגד ישראל בדבר אחריותה לפלסטינים ברצועת עזה".

העיקרון הזה מעורפל: הוא מאזכר את הסרת אחריותה של ישראל מאוכלוסיית עזה, אך אינו אומר דבר לגבי מעמדו של השטח עצמו. בטיוטה הראשונה של תוכנית ההתנתקות נאמר במפורש כי הנסיגה תשים קץ לכיבוש הישראלי בעזה. קביעה זו נעלמה מהגרסה הסופית והקובעת של התוכנית.

על-פי החוק הבינלאומי, אבן הבוחן להגדרתו של שטח כבוש בידי אויב מופיעה בסעיף 42 של תקנות האג בדבר דינים ומנהגים במלחמה ביבשה, שנכלל באמנת האג מ-1907. בעיקרו של דבר מדובר ב"שליטה אפקטיבית". אם הפולש מתכוון להשאיר בידיו את השליטה בשטח עוין, ולו באורח זמני, אזי אותו שטח נחשב כבוש. עד היום משמעות הדבר היתה שעל הכובש

מי שומר על הפליטים הפלסטינים בעיראק?

גבריאלה ונגרט ומישל אלפארו (Gabriela Wengert & Michelle Alfaro)

רבים מבין כ-34 אלף הפלסטינים החיים בעיראק מתגוררים במדינה מאז 1948, ואינם מכירים בית אחר זולתה. רבים מהם סומנו כתומכי סדאם חוסיין ומכאן כעוללים להתקומם נגד הממשל החדש, ולכן הם נאלצים להתמודד עם הטרדות, איומים בגירוש, מעמד של שעירים לעזאזל בתקשורת, מעצרים שרירותיים, עינויים ורצח

הפליטים הפלסטינים הגיעו לעיראק בכמה גלים. הקבוצה הראשונה, כ-5,000 איש מחיפה ומיפו, הגיעה לעיראק ב-1948. אחרים הגיעו לאחר מלחמת 1967, והקבוצה השלישית נמלטה לעיראק מכוויית עם תום מלחמת המפרץ בשנת 1991. במבצע רישום שערכה נציבות הפליטים של האו"ם (UNHCR) ביולי 2003 נרשמו למעלה מ-22 אלף פלסטינים בבגדד. פלסטינים אחרים חיים בבצרה, במוסול ובאזורים אחרים בעיראק, אך אי-היציבות הבטחונית מונעת את רישומם.

עיראק אינה שותפה לאמנה לזכויות הפליט משנת 1951. למרות אימוץ חוק הפליטים המדיניים (חוק מס' 51) בשנת 1971, המספק את הבסיס המשפטי למתן מקלט מטעמים "פוליטיים או צבאיים" (סעיף 1[3]), מעולם לא קיבלו הפלסטינים מעמד רשמי של פליטים מידי הרשויות העיראקיות. ברם, הם זכו לסיוע מלא ממשרד הביטחון העיראקי, ומאוחר יותר ממשרד העבודה והרווחה, וזאת מידי כל הממשלות העיראקיות שכיהנו עד נפילתו של סדאם חוסיין. זאת, בעיקר בשל פרוטוקול קזבלנקה, שאושר על-ידי הליגה הערבית בשנת 1965. הם קיבלו אישורי מעבר מיוחדים, הורשו לצאת לעבוד וזכו לשירותי בריאות, חינוך ושירותים ממשלתיים אחרים. כמו כן סופק להם דיור בבתים השייכים לממשלה חנים אין כסף, או שהם שוכנו בבתים ובדירות בבעלות פרטית בשכר דירה קבוע ומסובסד. למעשה נהנו הפלסטינים מרוב הזכויות של האזרחים העיראקים. אלא שהמלחמה גרמה לירידה חדה ברמת חייהם של הפלסטינים, ממש כמו בזו של העיראקים שבקרבם הם חיים.

נפילת המשטר באפריל 2003 הותירה את הפלסטינים פגיעים במיוחד, זאת בשל מצבם החוקי המעורפל ואובדן ההטבות שהם נהנו מהן בעבר. פלגים באוכלוסייה העיראקית וכן מיליציות חמושות, שנטרו לפלסטינים על קשריהם ההדוקים והגלויים עם משטר הבעת', התנכלו להם. את ההתקוממות המתמשכת, שכבר גולה את חייהם של אלפי עיראקים, תולים אזרחי המדינה בסוכנים זרים, פלסטינים ושאר פליטים ממוצא ערבי המואשמים בפעילות טרור.

עם נפילת המשטר הקודם פונו מאות משפחות פלסטיניות מבתיהן על-ידי בעלי הבתים, שהתמרמרו על שנאלצו לשכן דיירים פלסטינים במחיר מסובסד. במאי 2005 האשימה התקשורת את הפלסטינים בפיצוץ באזור אל-ג'ידה בבגדד, לאחר שארבעה פלסטינים "הודו" במעשה לפני המצלמות כשעל גופם סימני מכות ברורים. לדברי עורך-דינם, עונו הארבעה בעת ששהו במעצר. יותר ויותר פלסטינים סבלו ממאסרים שרירותיים, מעצרים ופשיטות שערכו בבתייהם הכוחות הרב-לאומיים וכוחות הביטחון העיראקיים.

לועדה הבינלאומית של הצלב האדום (ICRC – International Committee of the Red Cross) אין גישה לעצורים הנתונים תחת פיקוח עיראקי, וכך הם אינם יכולים להודיע דבר למשפחותיהם, לקבל הגנה משפטית או לבקש דיון משפטי נוסף בעניין מעצרים. כל זאת בצל הדיווחים הרבים על מעצרים שרירותיים, עינויים ורציחות שמבצעים כוחות הביטחון העיראקיים.

הפלסטינים, כמו פליטים אחרים בעיראק, מתלוננים על הקושי הגובר והולך בהשגת

אשרות שהייה ועל ההשפלות הכרוכות בתהליך הגשת הבקשות. בתקופת המשטר הקודם לא נדרשו הפלסטינים לאישורי שהייה כלל, ואילו עתה הם נאלצים לחדש את האשרות מדי חודשיים. העדר מסמכי שהייה בתוקף מעמיד אותם בסכנת התעללות ומאסר כל אימת שהם מתבקשים להזדהות באחד ממחסומי הביקורת הרבים בבגדד. באוקטובר 2005 קרא משרד העקירה וההגירה, גוף ממשלתי האחראי לענייני הפליטים בעיראק, לגירושם של הפלסטינים מעיראק לעזה.

מצבם של הפלסטינים הורע עוד יותר לאחר שב-22 בפברואר 2006 הופצץ אחד המקומות המקודשים ביותר לשיעים, מסגד אל-עסקריה שבסמארה. האירוע עורר גל של אלימות עדתית נגד זרים ממוצא ערבי-סוני, שנחשבו מקורבים למשטר הקודם ונחשדו בתמיכה בהתקוממות, שהיא סוגית בעיקרה. כעשרה פלסטינים נהרגו בהתקפת מיליציות בפרבר בלאדיאת שבבגדד. ביוני 2006 נהרגו שמונה פלסטינים בבלאדיאת, וארבעה אחרים נהרגו בהתקפה של מיליציה על הרובע. נציגי קהיליית הפליטים בבגדד טוענים כי כ-150 פלסטינים נהרגו מאז מאי 2005. אמנם אי-אפשר לאמת מידע זה באופן בלתי תלוי, אך בנציבות הפליטים של האו"ם הצטברו דיווחים מהימנים שלפיהם עשרות פלסטינים נחטפו, עונו ונרצחו בבגדד. סיפורים מבעיתים שונים מופצים בקרב הקהילה הפלסטינית, ופליטים רבים מקבלים איומי רצח בכתב ובעל-פה אם לא יסתלקו מבתיהם. דיווחים שונים מלמדים כי כמה מן ההתקפות על פלסטינים בוצעו בידיעתם ו/או בהשתתפותם של גורמים הקשורים לכוחות הביטחון העיראקיים. נכון להיום חדלו רבים מהפלסטינים בעיראק לשלוח את ילדיהם לבית-הספר או לצאת לחפש עבודה, והם חשים לכודים בבתייהם.

"הפלסטינים בעיראק הם פליטים כפולים. ישראל מונעת מהם לשוב למולדתם, ועיראק הפכה למדינה שבה הם מועדים למעשי אלימות" (שרה לאה ויטסון,

Human Rights Watch, חטיבת המזרח התיכון וצפון אפריקה

בעקבות המצב הבטחוני המידרדר, ביקשו כמה קבוצות של פלסטינים הגנה מהמדינות השכנות, חרף הסכנות הטמונות בהסתמכות על מסמכים מזויפים או כאלה שפג תוקפם. כאלף פלסטינים נמלטו מעיראק לאחר נפילת המשטר ונקלעו לשטח הפקר – חבל ארץ מדברי ניטרלי בגבול שבין עיראק לירדן. באוגוסט 2003 התירה ירדן לקבוצה של 386 פלסטינים מנישואים מעורבים להיכנס למדינה. כמה מהם, שנרתעו מתנאי המחיה הקשים במדבר, שבו לבגדד. ב-29 במאי 2005 הועברו כמה מאלה שנקלעו לשטח ההפקר למחנה רווישד בירדן, שם חיים 148 פלסטינים עד היום, למעלה משלוש שנים לאחר שנמלטו מעיראק.

באוקטובר 2005 הגיעו 19 פלסטינים לגבול שבין עיראק לסוריה, שהניחה להם להיכנס למדינה חודש לאחר מכן. הם שוכנו באופן זמני במחנה אל-הול שבמחוז חסאקה, שהוקם במקור על-ידי נציבות הפליטים של האו"ם בשנת 1991, במטרה לקלוט פליטים עיראקים שנמלטו מבתיהם עם דיכוי ההתקוממויות העממיות לאחר מלחמת המפרץ.

במרץ ובאפריל 2006 נמלטו מבגדד לעבר ירדן 181 פליטים פלסטינים, בכללם ילדים רבים. משלא הורשו להיכנס לירדן, שוכנו הפליטים באורח זמני במוצב בגבול העיראקי. נציגי נציבות הפליטים של האו"ם ראינו כמה מהם. ארבע משפחות דיווחו על בני משפחה שנרצחו. אחד המרואיינים נשא על גופו סימני מכות שלטענתו ספג בשבוע הקודם. אחרים טענו שנעצרו ועונו על-ידי הרשויות העיראקיות. לדברי ביל פרליק, מנהל מדיניות הפליטים בארגון Human Rights Watch, "ירדן טורקת את דלתה בפני קבוצה קטנה אך נואשת של אנשים שהיו עדים לרציחתם של קרובי משפחתם בבגדד. אל לירדן להפגין כלפי פלסטינים עיראקים הנמלטים מרדיפה קשיחות רבה מזו שהיא מפגינה כלפי עיראקים אחרים הנמלטים מאלימות, שמהם אין היא מונעת בדרך-כלל כניסה לתחומה".

ב-28 באפריל 2006 הודיעה ממשלת סוריה באופן רשמי כי תקדם בברכה את קבוצת הפליטים בחסות אוגו"א, שמספר חבריה עלה בינתיים ל-287, וב-9 במאי הם חצו את הגבול לסוריה. הקבוצה כולה

שוכנה במחנה אל-הול, ועדיין לא ברור איזה מעמד חוקי תעניק לה סוריה.

עד ה-26 ביולי 2006 הגיעו לשטח ההפקר שבין סוריה לעיראק 266 פליטים פלסטינים נוספים, בכללם נשים הרות וילדים, שהצהירו כי הם נחוישים להישאר במקום עד אשר יורשו להיכנס לסוריה באופן רשמי. לפי דיווחים שונים, שלושה אוטובוסים ובהם פלסטינים אולצו לשוב לעיראק בתחילת יוני. כמו כן חדרו לאזור כוחות ביטחון עיראקיים בטענה שהפליטים טרוריסטים. נציבות הפליטים של האו"ם חוששת לגורלם של 121 פלסטינים בתימן, שהשגרירות העיראקית בצנעא מונעת את שיבתם לעיראק.

ממגעים שקיימה נציבות הפליטים של האו"ם עם נציגי הקהילה הפלסטינית בבגדד עולה כי רובה המכריע מבקש לצאת מעיראק. רבים כבר פנו ל"מברחי בני-אדם".

נציבות הפליטים של האו"ם ומשרד הפנים העיראקי פעלו יחד כדי למצוא מענה למצוקת הפליטים הפלסטינים. עד כה משתף משרד הפנים פעולה, אך יש להמתין ולראות אם הקהילה הפלסטינית תחוש בטוחה די הצורך כדי להסתכן ולהישאר בעיראק.

על הקהילה הבינלאומית לספק ייעוץ והכשרה כדי לשפר את ההגנה על הפליטים בעיראק. חילופי הגברי התכופים בממשלת עיראק משפיעים לרעה על יכולתן הממסדית של הרשויות העיראקיות לפעול בעניינם של הפליטים. על הרשויות העיראקיות וגורמים אחרים להבהיר כי הפליטים הפלסטינים מתקבלים בברכה וכי זכותם ליהנות מהזכויות המובטחות להם על-פי החוק המקומי והבינלאומי. יתר על כן: ב-30 באפריל 2006 פירסם האייתוללה הגדול סיד עלי אל-סיסטאני פסק הלכה מוסלמי (פאתווה) ובו אסר לפגוע בפליטים פלסטינים.

על הרשויות העיראקיות:

- להבהיר את מצבם המשפטי של הפליטים הפלסטינים בעיראק ולהנפיק להם אשרות שהייה ומסמכי מעבר שיהיו בתוקף למשך שנה אחת לפחות.

- להתיר לפליטים הפלסטינים שחיו בעיראק את מרבית חייהם או נולדו שם לשוב אליה.

- לפתוח בדו-שיח מועיל ופורח בסוגיית הפליטים.

מאחר שהן האוכלוסייה העיראקית בכלל והן קבוצות הפליטים בפרט סובלות מערעור בטחונן האישי והפרות רבות של זכויות האדם שלהן, יש חשיבות עליונה לכך שכל צעד שיינקט בכיוון זה לא יהיה מכוון לפלסטינים בלבד, משל היו קבוצה המחייבת טיפול מיוחד, שכן יחס כזה עלול להחמיר את הצורך בהגנה על בטחונם.

בהתחשב בשיעור האלימות הגבוה בעיראק ובעובדה שאלפי עיראקים נמלטו מן המדינה מאז 2003, לא יהיה זה מן החוכמה להניח שהרשויות העיראקיות מסוגלות להבטיח את בטחונן האישי של איש מתושבי עיראק. אם ימשיכו הפלסטינים לחוש שממשלת עיראק אינה מגינה עליהם כראוי, צפויה תנועה נוספת של פליטים לעבר סוריה וירדן. אנו קוראים לרשויות מקומיות, ארגונים הומניטריים, הליגה הערבית והקהילה הבינלאומית:

- להזכיר למדינות באזור את חובתן מתוקף החוק הבינלאומי לתת מקלט בטוח לאנשים הנמלטים מרדיפה.

- לקחת חלק בנטל ולשים לנגד עיניהם בראש וראשונה צרכים הומניטריים ולא שיקולים פוליטיים.

- לשפר את יכולתם לצפות ולנטר תנועות פליטים.

- למצוא אתרים בטוחים בתוך עיראק שבהם ניתן לשכן באורח זמני פליטים, אם הגבולות ימשיכו להיסגר בפניהם.

- לקרוא לישראל להכניס לשטחה את אלה המבקשים לשוב או לעקור לשטחים הפלסטיניים הכבושים.

על ממשלות ערביות באזור להפגין סולידריות כלפי הפליטים הפלסטינים ולאפשר להם לעקור לשטחן באופן זמני, כפי שנעשה במידה מסוימת בסוריה ובירדן. בהתחשב בעובדה שהן סוריה והן ירדן משכנות מספר רב של פליטים עיראקים, פלסטינים ואחרים), על

מחנה פליטים
בבגדאד לפלסטינים
שאוּלְצוּ לְעוֹבָב
את בתיהם על-ידי
עיראקים שהתנגדו
ליחס המיוחד
שקיבלו במהלך
חצי מאה של גלות
בעיראק, 2003

הקהילה הבינלאומית להציע להן גמול כספי שיקל על הנטל הנוסף עליהן.

גבריאלה ונגרט היא עורכת-דין, יועצת וקצינת הגנה המתמחה בנושאי המזרח התיכון בנציבות הפליטים של האו"ם

gabriela@wengert.ch

מישל אלפארו היא עורכת-דין וקצינת הגנה בנציבות הפליטים של האו"ם בעיראק

alfaro@unhcr.org

המאמר מבטא את עמדותיהן האישיות של הכותבות, ולא בהכרח את עמדותיהם של האו"ם או נציבות הפליטים של האו"ם

- 1. www.badil.org/Documents/Protection/LAS/Casablanca-Protocol.htm
- 2. <http://hrw.org/english/docs/2006/05/12/syria13372.htm>
- 3. <http://hrw.org/english/docs/2006/04/07/jordan13136.htm>

מצד שני

עשו חנוי על מצד שני

חחיר חנוי שנתי: 100 ש"ח לארבעה גיליונות

לפקודת המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית

ת"ד 31417 ירושלים 91313

או פנו לנעה: noa@alt-info.org

טל' 02-6241159 פקס 03-7624664

(אפשר גם בכרטיס אשראי)

המגזין **מצד שני**, רבעון המופק על ידי המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית, הוא גשר בין החברה הישראלית לחברה הפלסטינית. **מצד שני** נותן מקום לקולות החסרים בדיון הציבורי בישראל. **מצד שני** הוא מגזין פוליטי המביא אלטרנטיבה לשיח הניאו-ליברלי ולמדיניות הפרטה והפרדה.

שם מלא / שם הארגון _____

כתובת _____

אימייל _____

טלפון _____

פקס _____

המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית
ת"ד 31417 ירושלים 91313
טל' 02-6241159 פקס 03-7624664
www.alternativenews.org

קיטוע טריטוריאלי בגדה המערבית

דייוויד שירר (David Shearer)

שילוב של מחסומים, מכשולים פיזיים ומנגנון רשיונות בלתי אפשרי ביתר את הגדה המערבית לארבעה אזורים נפרדים בתכלית, כולל מזרח ירושלים. בתוך האזורים הללו נוצרו תת-מובלעות המבודדות קהילות פלסטיניות רבות, מגבילות את גישתן לשירותים ומדכאות את המסחר

הנחוצים כדי לחצות את הגדר לאדמות שמעבר השני.

אחת התוצאות העיקריות של אכיפת הסגר היא בידודם של תושבי הגדה המערבית מירושלים המזרחית – המרכז ההיסטורי של חיי הדת והתרבות הפלסטינים והמקום שבו נמצאים שירותי בריאות וחינוך חשובים. כך, למשל, הגישה אל מסגד אל-אקצה בירושלים, אחד המקומות המקודשים ביותר למוסלמים, חסומה היום בפני רוב הפלסטינים תושבי הגדה המערבית.

עקב בניית הגדר הפלסטינים אינם יכולים עוד לעבור דרך ירושלים, ותחת זאת נאלצים להשתמש בדרך עקלקלה העוקפת את העיר. ברגע שתסתיים בניית הגדר, תעבור הדרך מתחתיה, במנהרות שנבנו במיוחד, ובכך תימנע מהפלסטינים האפשרות לנוע בכבישים ישראלים המקשרים בין יישובי הגדה.

גם הגישה למרכזים העירוניים והתעשייתיים בערים שכם, רמאללה, חברון ויריחו, החיוניים עבור שוק העבודה והכלכלה הפלסטיני, אינה קלה עקב ההגבלות החמורות. יריחו, למשל, מוקפת משלושת עבריה בתעלה, וכל התנועה המופנית אליה מתנקזת דרך שני מחסומי דרכים, הסגורים לעתים קרובות.

בספטמבר 2000, לפני פרוץ האינתיפאדה

השנייה, עבדו למעלה מ-150 אלף פלסטינים בישראל. כ-90% מהם איבדו מאז את מקום עבודתם. רבים פנו לחקלאות, אחת האפשרויות הכלכליות המעטות העומדות בפני מספר גדל והולך של מובטלים. אלא שהגבלות התנועה פוגעות ברווחים, וקורה לעתים קרובות שלמוכרי מוצרים מתכלים כגון פירות וירקות אין גישה לשווקים.

הסגר מוטל באחת מהשיטות הבאות או בשילוב ביניהן:

- מחסומי ביקורת מאוישים ומכשולים שונים, ביניהם מחסומי דרכים, שערים, ערימות עפר ותעלות. מספרם הכולל של אלה עלה בהדרגה מ-376 באוגוסט 2005 ל-535 ביוני 2006, דהיינו עלייה של 25%.
- גדר ההפרדה שהקימה ישראל יצרה לולאות בתוך הגדה המערבית, ואלה יצרו בין הגדר לקו הירוק מובלעות

מדיניות הסגר בגדה המערבית כוללת סדרה של הגבלות שמטיל הצבא הישראלי במטרה לפקח על תנועתם של למעלה מ-2.3 מיליון פלסטינים. ממשלת ישראל טוענת שאכיפת הסגר נחוצה כדי למנוע מפלסטינים לבצע פיגועים נגד אזרחים ישראלים.

שיטות האכיפה של הסגר הפכו מתוחכמות יותר ויותר, והן מנתבות את התנועה הפלסטינית במידה גוברת והולכת לעבר דרכים מקומיות, צרות יותר. כך נותרים הכבישים הראשיים – שרובם נבנו זה לא מכבר למטרה זו – לשימוש הבלעדי של מתנחלים ישראלים העושים דרכם

מחסום ישראלי ליד מחנה הפליטים קלנייה

- שהגישה אליהן קשה מאוד. מחסומי פתע או "מחסומים מעופפים" רבים והולכים – למעלה מ-160 בממוצע לשבוע – מוצבים ברחבי הגדה המערבית ויוצרים סגר לא-צפוי ולרוב גם עיכובים רבים בתנועת פלסטינים.
- צה"ל הנהיג סדרת היתרים המגבילה את השימוש ברוב הדרכים בגדה המערבית. הכניסה לאזורי המובלעת, למשל, הופכת קשה יותר ויותר לפלסטינים, שכן ישראל מחמירה את תנאי הזכאות להיתרים

אל ההתנחלויות בתוך הגדה המערבית. היום חיים בגדה כ-430 אלף מתנחלים.

ההגבלות על התנועה הן הסיבה העיקרית להיחלשות הכלכלה הפלסטינית. שיעור העוני בקרב הפלסטינים בשנים האחרונות המריא לכדי 56% וצפוי לעלות לכדי 74% עד סוף 2006. המסחר והעסקים תלויים במעבר חופשי של סחורות ושל שירותים, אולם הפעילות הכלכלית בגדה המערבית צומצמה באופן ניכר בשל מדיניות הסגר.

תחת זאת הם ממקדים את תשומת לבם במגזר הפרטי כחלופה המאפשרת לספק שירותים והזדמנויות כלכליות עבור התושבים. אלא שהמגזר הפרטי נשען על תנועה חופשית של סחורות ושל כוח עבודה – ושניהם נפגעו קשות ממדיניות הסגר.

ככל שמעמיק המשבר הכלכלי, הולך ומסתמן הסיוע ההומניטרי כמנגנון עזרה ראשון במעלה עבור הפלסטינים. אבל אין בו די, וסיוע לבדו לא יוכל לשמר את מוסדות הרשות הפלסטינית. הגבלת הנגישות פוגעת גם בפעולתם של הארגונים ההומניטריים הבינלאומיים, המדווחים יותר ויותר על עיכובים ועל מניעת מעבר במחסומי צה"ל ברחבי הגדה המערבית. אנשי האו"ם, למשל, מתבקשים לעמוד בשורה של הליכי ביקורת בטחונית בלתי צפויים, למרות הסכמים שנחתמו בעבר עם הרשויות הישראליות, וכך קורה שאין כל ביטחון שיגיעו למקום עבודתם.

ממשלת ישראל טוענת כי מטרתה של מדיניות הסגר היא להגן על תושבי המדינה מפני מתקפות טרור. ברם, מדיניות זו יצרה מובלעות קטנטנות שבהן חיים אנשים הנאבקים כדי לעבור שורה הולכת ומתארכת של מכשולים ולו רק כדי לנוע בתוך קהילותיהם.

ככל שההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית מתפתחות, כן גדל תחומן של ההגבלות שנועדו להגן עליהן. את המחיר משלמים הפלסטינים. עוד ועוד התנחלויות מוקמות ומשגשגות כשהן מוגנות מאחורי חומות, ועוד ועוד גדרות ושלל מכשולים הופכים קהילות פלסטיניות לעניות ולמרירות יותר ויותר. המצב הזה לבדו הוא חומר בעירה לעימות מתמשך.

דיוויד שירר עומד בראש משרד האו"ם לתיאום סיוע ההומניטרי בירושלים (OCHA – Office for the Coordination of Humanitarian Affairs). משרד זה פועל לתיאום פעולות ההומניטריות בקהילת האו"ם בגדה המערבית ובעזה

ochaopt@un.org
דיווחים והודעות מעודכנים באתר:
www.humanitarianinfo.org/opt

www.palestinecenter.org/cpap/documents/1_economic.html

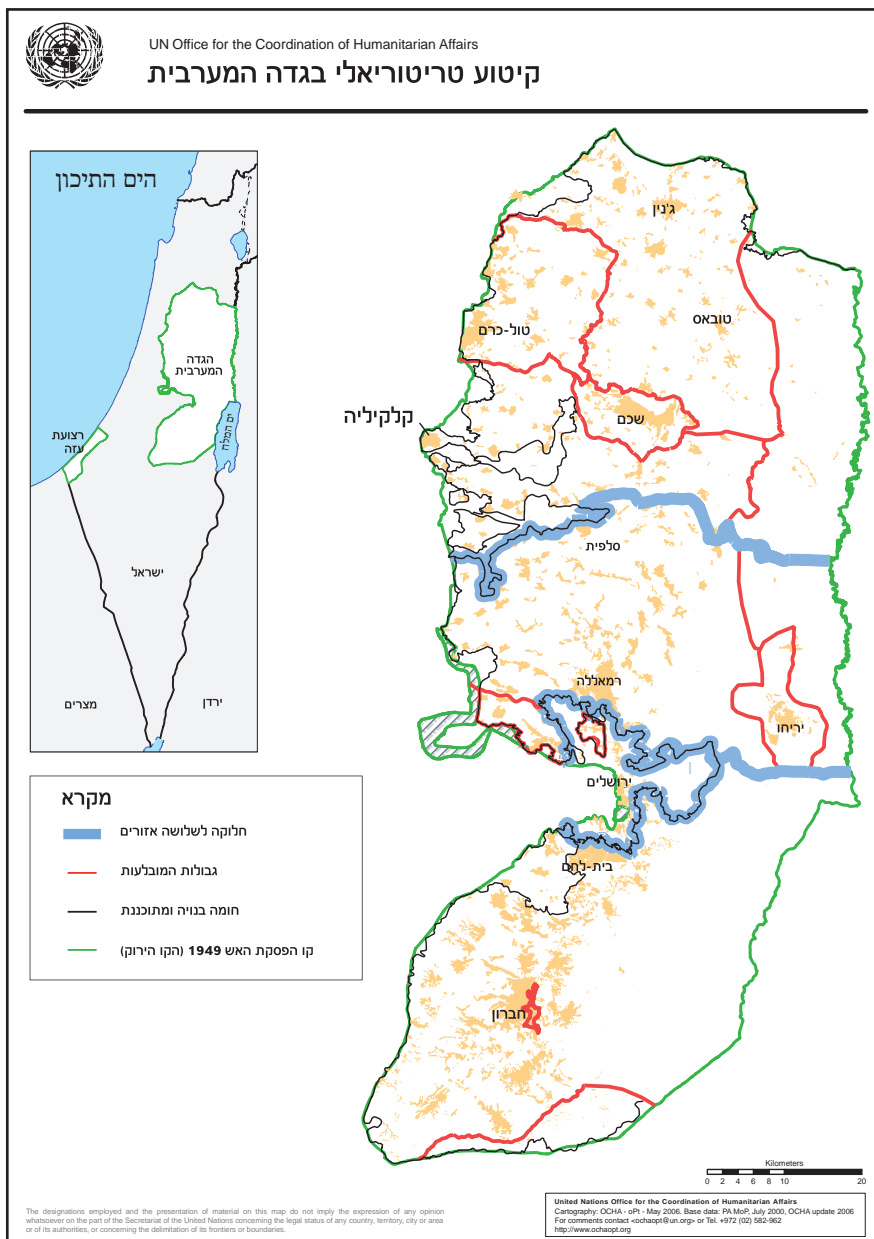
בשכנות, או מפרידים בינו ובין בתי-הספר או המרפאות שנהגו לפקוד.

הכלכלה צוללת בסחרור

הכלכלה צפויה להתכווץ ב-25% נוספים בחודשים הבאים, אם משכורותיהם של עובדי הרשות-הפלסטינית ימשיכו להתעכב. בעקבות נצחונה של חמאס בבחירות שנערכו בינואר, התייבשו מקורות ההכנסה של הרשות. מחצית מהכנסות הרשות מקורן במסים המוטלים על סחורות פלסטיניות שנכנסות דרך נמלי ישראל. ישראל השעתה את העברת הכספים הללו, אף שהיא מחויבת לה מתוקף פרוטוקול היחסים הכלכליים בין ממשלת ישראל ובין אש"ף, שעליו חתמה ב-1994. גם התורמים הפסיקו להזרים כספים לרשות הפלסטינית.

בקעת הירדן היתה מאז ומתמיד אזור קלאי פלסטיני חשוב. היום אסור לפלסטיני שאינו יליד האזור לשהות שם, אלא אם יש ברשותו היתר לעבוד בהתנחלות ישראלית. קלאי בקעת הירדן אינם יכולים להסתמך על כך שתוצרתם תגיע לשווקים, ולא אחת הם נאלצים לחכות שעות ארוכות במחסומים, מה שעלול לגרום להפסדים ניכרים כתוצאה מאיבוד סחורה קלאית המתכלה בקלות.

ככל שאכיפת הסגר מתמסדת, כך היא נושאת עימה מגוון גדל של השפעות נלוות. קהילות רבות תלויות במכליות לצורך אספקת מים ביתית במהלך חודשי הקיץ, ולעתים קרובות הסגר מונע מהמכליות מלהגיע ליעדן. יש ומחסום דרכים, סוללת עפר או קטע גדר קורעים משפחות מקרוביהן או מידידים המתגוררים

פיקוח על התנועה ועל הזהות בשטחים הפלסטיניים הכבושים

ג'ניפר לוונשטיין (Jennifer Loewenstein)

ישראל מפקחת בחומרה על זהותם של ארבעה מיליון הפלסטינים החיים תחת שלטונה בגדה המערבית, ברצועת עזה ובמזרח ירושלים. שלטון הכיבוש השכיל ליצור מצב של חוסר אזרחות באוכלוסייה שלמה

היום רשאים תושבים בעלי תעודת זהות מעזה ומהגדה המערבית לשנות את צבע התעודה שבידם לירוק, צבען של תעודות הזהות המונפקות על-ידי הרשות-הפלסטינית, אם כי כמה מהם עדיין מחזיקים בגרסות הישנות יותר, שהונפקו על-ידי המינהל-האזרחי. תושבי מזרח ירושלים עדיין נושאים תעודות זהות כחולות. תעודות הזהות שמנפיקה הרשות-הפלסטינית מכילות תצלום ומידע אישי רלבנטי. למראית עין אלה מסמכי זהויה שהונפקו בידי רשות ריבונית, אך למעשה הם מקושרים ישירות אל מרשם האוכלוסין שבשליטת ישראל ואל מאגר המידע שלו. המידע המופיע על גבי התעודות כתוב בעברית, בערבית ובאנגלית. בעלי תעודות הזהות הם תושבי השטחים הפלסטיניים הכבושים, אך הם חסרי אזרחות, ולפיכך נתקלים במכשולים בלתי פוסקים כאשר הם משתמשים ב"דרכונים" שלהם לנסיעות בינלאומיות. נוסף לכך הם נתקלים בשאר הקשיים הנערמים על דרכם של משוללי אזרחות בעולם כולו.

נשאו תעודות כחולות שצינו תושבות ישראלית, אך לא אזרחות. אחת היא אם חיו בפלסטין במשך דורות או שהיו פליטים או שבים "רשמיים" (כאלה שליוו נושאי משרות רשמיות ברשות-הפלסטינית ושבו

מאז כבשה את השטחים הפלסטיניים ב-1967, וללא קשר לתהליך אוסלו, שמרה לעצמה ישראל את הסמכות הבלעדית לרישום אזרחי ולהסדרת תעודות זהות לפלסטינים. היא מפקחת באופן חד-צדדי על הנפקת אשרות כניסה ורשיונות עבודה לעשרות אלפי פלסטינים שאינם בעלי תעודות זהות בשטחים הכבושים, וכן למבקרים זרים. ישראל שולטת בכל דרכי הגישה אל השטחים ומהם, כולל המובלעות/קנטונים שיצרה בתוכם. כמו כן, ולמרות ההתנתקות, היא שולטת שלטון ללא מצרים בכל תנועה של כלי רכב ובני-אדם אל רצועת עזה וממנה.

בספטמבר 1967 ערכה ישראל מפקד בוק של התושבים בשטחים שזה עתה כבשה. זכויות התושב

של כל מי שלא נרשם נשללו. עשרות אלפי פלסטינים שבאותה עת למדו, עבדו או טיילו בחו"ל איבדו אז את זכותם לתושבות, והיום אין להם זהות רשמית. רבים מהם, שנושלו באופן שרירותי מכל אזרחות, ביקשו בשלב מאוחר יותר לשוב באמצעות "התוכנית לאיחוד משפחות". כמה מהם קיבלו אישור להתגורר בשטחים הפלסטיניים הכבושים במעמד של מבקרים זמניים או תיירים, ואולם קשה מאוד להשיג אישור זה ולשמור עליו לאורך זמן.

מגלות בעקבות הסכמי אוסלו (ב-1993) או עקורים פנים-ארציים. מונחים אלה הם למעשה חסרי משמעות בסביבה מינהלית הנשלטת על-ידי ישראל, סביבה שבה הפלסטינים הם תושבים חוקיים או בלתי חוקיים ומעמדם יכול להשתנות בהרף עין.

כתוצאה מהסכמי אוסלו עברה האחריות על הנפקת תעודות הזהות לידי הרשות-הפלסטינית. אף על פי כן, הואיל וישראל החזיקה – וממשיכה להחזיק – בשליטה על מרשם האוכלוסין הפלסטיני, היא זו שקובעת את הזכויות והמעמד שיינתנו לכל הפלסטינים החיים בשטחים הכבושים. לרשות-הפלסטינית אין כל סמכות להתערב למען בני עמה. מידע בדבר שם, גיל, תאריך ומקום לידה, השתייכות פוליטית ועבר בטחוני של כל אחד ואחד מאוחסן במאגר ממוחשב הנגיש לנושאי תפקיד במחסומים ובמעברי הגבול.

טרם הקמת הרשות-הפלסטינית בשנת 1994 הנפיקה ממשלת ישראל – באמצעות המערכת הביורוקרטית של הממשל הצבאי, שבשלון נקייה נודעה בשם "המינהל האזרחי" – תעודות זהות לתושבי השטחים שנכבשו ב-1967. אלה שחיו בגדה המערבית זכו לתעודות כתומות, אלה מרצועת עזה לתעודות בצבע חום-אדמדם ואלה ממזרח ירושלים

עדנאן מתגורר בעזה ונשוי לאשה אלג'ירית, פטימה. לפני למעלה מעשור פנו השניים בבקשה לקבל עבודה מעמד חוקי של תושב, אך פנייתם טרם נענתה. פטימה אינה יכולה לעזוב את עזה, שכן אין ברשותה תעודת זהות ולא דרכון. אם תעזוב, ייתכן שלא תורשה עוד לשוב.

קשה במיוחד מצבם של הפלסטינים שנוולדו בעזה אך גדלו, למדו או עבדו בגדה המערבית, או אלה שנישאו ועברו לגור בגדה המערבית (מעבר כזה היה קל יחסית עד לאמצע שנות התשעים). תושבי עזה הנמצאים בגדה המערבית עלולים להישלח בחזרה לעזה שכן ישראל מסרבת לשנות את סעיף מקום מושבם ברשומות. סטודנטים מעזה הלומדים באוניברסיטאות בגדה המערבית לא הורשו

- לאסוף מידע ותיעוד בכתב לגבי מקרים של כניסה ושליחת הזכות לכניסה מחדש.

- להאיץ בקונסוליות ובשגרירויות של אזרחים שנפגעו להביע התנגדות רשמית ולהגן על עמם המופלה לרעה על-ידי ישראל.

ישראל השכיחה ליצור מצב של חוסר אזרחות עבור אוכלוסייה שלמה החיה תחת שלטונה, והיא מוסיפה למנוע ממנה כל חופש תנועה. הואיל ולא יותר להם לשוב לבתיהם אם יעזבו, אלה שאין ברשותם תעודת זהות מוחזקים למעשה כאסירים בידי מדינת ישראל באמצעות מערכת רשיונות והיתרים המקשה אף על התושבים החוקיים ביותר של אזורים אלה לעבור לאזור אחר. ה"נישול" זכה למשמעות חדשה כשמיליונים איבדו לא רק את אדמתם, אלא גם זהות שיש לה תוקף והכרה בינלאומיים.

אף אלה שהתמזל מזלם לשאת תעודת זהות חוקית של תושב עומדים בפני משטר רשיונות סבוך המיושם בנוקשות רבה אף יותר משיטת אישורי המעבר שהיתה נהוגה בידי שלטון האפרטהייד. תנועה ספונטנית ממקום למקום הופסקה כליל. מדיניות הסדרת תעודות הזהות הישראליות קורעת משפחות, הורסת מקורות פרנסה ומונעת גישה לרכוש. בני משפחה יחידים – כוללים הורים לילדים צעירים – מנועים ללא כל סיבה מלשוב לבתיהם. שתיקתה של הקהילה הבינלאומית לנוכח הפרות אלה של החוק ההומניטרי היא סימן מבשר רעות.

ג'ניפר לוונשטיין משתלמת לצורכי מחקר במרכז ללימודי פליטים (Refugee Studies Centre) באוניברסיטת אוקספורד. היא כותבת ספר שעניינו השינוי בתנועה הלאומית הפלסטינית, "1994-2006: עלייתה של חמאס ושקיעתה של פתח" (Transformation of the Palestine National Movement, 1994-2006: the Rise of Hamas and the Fall of Fatah). היא עיתונאית עצמאית, ובעבר התגוררה ועבדה בירושלים, בביירות ובעזה

earthlink.net@amadea311

1. למידע נוסף ר' <http://electronicintifada.net/bytopic/443.shtml>

התייר הזמניות שלהם. זאת, היות שלא היה להם מקום אחר לפנות אליו, שכן אין הם מופיעים במרשם האוכלוסין הפלסטיני, ולפיכך נחשבים תושבים לא-חוקיים, והרשויות הישראליות יכולות לגרשם בכל עת.

נשים נשואות ממוצא זר החיות בפלסטין זה שנים רבות עם בעליהן וילדיהן מוחזקות כעת בשדה התעופה בן-גוריון עם הגיען ונאלצות לרכוש כרטיס טיסה חזרה לארץ שממנה באו. אשה ממוצא מערבי הנשואה לפלסטיני מחכה כעת בירדן, לאחר 33 שנים שבמהלכן יצאה מתחומי הגדה המערבית מדי שלושה חודשים. גרוע מכך, אין מתירים לבעלה לצאת מהגדה המערבית כדי לבקרה – טקטיקה שישראל נוקטת באופן שגרתי מאז תחילת הכיבוש, כדרך להעניש פעילים פלסטינים.

מדיניות זו משפיעה על אנשי מקצוע ועל אקדמאים ממוצא פלסטיני ומערבי כאחד, הנמצאים בשטחים לצורכי לימוד, תוכניות פיתוח, מחקר ופעילות פוליטית בינלאומית. ישראל נחושה בדעתה לצמצם את הנוכחות הבינלאומית בגדה המערבית ובעזה. כאשר פלסטינים יוצאים במחאה לבדם, הכוחות הישראליים יכולים להשתמש נגדם בתחמושת חיה, והם אכן עושים זאת. נוכחותם של זרים היא גורם מרתיע בפני האלימות הזאת.

CPFPH היא ועדה שהוקמה ביוני 2006 לצורך הגנה על בעלי דרכונים זרים המתגוררים או מבקרים בשטחים הפלסטיניים הכבושים (Committee for the Protection of Foreign Passport Holders Residing in and/or Visiting the Occupied Palestinian Territory), ומהווה קבוצת תמיכה ליחידים ולמשפחות שנפגעו מהמדיניות הישראלית החדשה, המונעת כניסה לשטחים הפלסטיניים הכבושים מבעלי דרכון פלסטיני. הוועדה מבקשת:

- ליצור קשר עם אלפי אנשים שעדיין נמצאים בפלסטין ומסתכנים בכך שלא תתאפשר להם כניסה מחדש, ליעץ להם שלא לצאת ולחלוק בניסיון שנרכש לגבי דרכי פעולה משפטיות פרו-אקטיביות.

לשוב ללמוד לאחר שערכו ביקורים קצרים בביתם. הרשויות הישראליות אף החלו למנוע מסטודנטים מעזה אשר התקבלו ללימודים באוניברסיטאות בגדה המערבית מלהירשם ללימודים. הנסיעה אל רצועת עזה והגדה המערבית ומהן אסורה, פרט למספר מצומצם של אח"מים פלסטינים.

פלסטינים החיים בגלות וקיוו להיכנס לעזה בעקבות ה"התנתקות" מנועים מלעשות זאת. זרים שבכוונתם לנסוע לעזה ועייפו מהבדיקות הבטחוניות הממושכות בנמל התעופה בן-גוריון בתל-אביב גילו שגם עליהם נאסר להיכנס דרך מעבר אל-עודה (ראפה).

פלסטינים רבים שאין ברשותם תעודות זהות מוכרות על-ידי ישראל נאלצו לצאת בקביעות מגבולות השטחים הפלסטיניים הכבושים ולחדש את אשרות התייר שלהם, כדי שיוכלו להמשיך להתגורר עם משפחותיהם. רבים נוהגים לנסוע אל מחוץ לשטחים הכבושים – בדרך-כלל לירדן, למצרים או לקפריסין – מדי שלושה חודשים, רק כדי לשוב מיד ולהשיג אשרת כניסה ישראלית חדשה. ישראל לא מסרה כל הודעה רשמית בעניין שינוי מדיניות, אך מאז אפריל היא מסרבת באופן קבוע לאפשר שיבה לשטחים הפלסטיניים הכבושים דרך הגבולות הישראליים הבינלאומיים נמל התעופה בן-גוריון, גשר אלנבי, גשר שיח' חוסיין ואילת.

בין הנפגעים ניתן למנות:

- ילידי פלסטין שהתאזרחו במדינה אחרת וברשותם דרכונים מערביים (בעיקר אמריקאיים) כי נאלצו מכורח הנסיבות להשיג לעצמם אזרחות כלשהי בעולם, שאם לא כן היו נותרים ללא זהות לאומית.
- אלה שאיבדו את זכותם לתושבות במזרח ירושלים כתוצאה מלימודים או תעסוקה בחו"ל ב-1967 או/או היו קורבנות מדיניות "הטרנספר השקט", שנועדה לצמצם את שיעור האוכלוסייה הפלסטינית בעיר.
- תושבים לשעבר של כויית, שגורשו ב-1991 בעקבות תמיכתו של יאסר ערפאת בסדאם חוסיין במלחמה הראשונה בין ארצות-הברית לעיראק, ושוב לשטחים הפלסטיניים הכבושים, אך שהו שם מעבר לתוקף אשרות

הטרנספר השקט במזרח ירושלים

יושלים בקרוב

אלודי גואגו (Elodie Guego)

ישראל קרובה להשלים תוכנית ארוכת טווח שנועדה לשנות את החלוקה הדמוגרפית במזרח ירושלים. המדיניות, שמגמתה לבטל אישורי שהייה של פלסטינים ירושלמים ולייחד את העיר, נתפשת בעיני רבים כטיהור אתני

לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים ב-1967 סיפחה ישראל את מזרח ירושלים – אותו חלק של העיר שהיה נתון לשליטת ירדן מאז תום המנדט הבריטי ב-1948 – בתוספת 64 קמ"ר, שהיו חלק מהגדה המערבית. כך הפכה ירושלים לעיר הגדולה בישראל והוכרזה כ"בירתה המאוחדת והנצחית". הקהילה הבינלאומית בראשות האו"ם גינתה את הסיפוח החד-צדדי, בטענה שישראל מפירה עיקרון יסוד בחוק הבינלאומי האוסר סיפוח שטחים בכוח. היא המשיכה בעקשנות לראות במזרח ירושלים שטח כבוש, כמו גם את הגדה המערבית ועזה.

התמיכה בטענת הפלסטינים לבעלות על מזרח ירושלים קיבלה משנה תוקף הודות לעובדה שבעת הכיבוש היו הפלסטינים רוב התושבים בחלק זה של העיר. ישראל התגייסה למערכה דמוגרפית כדי להבטיח ריבונות ישראלית על העיר כולה. במשך כמעט ארבעה עשורים יישמו ממשלות ישראל בזו אחר זו קווי מדיניות שמטרתם לשנות את מרקם האוכלוסייה בעיר ולהבטיח עדיפות מספרית ליהודים. עד לבניית החומה במזרח ירושלים ומסביבה הושגו מטרות אלה באמצעות סדרה של תקנות מפלות שצימצמו את ממדי האוכלוסייה הפלסטינית על-ידי הפיכת חייה לבלתי נסבלים במידה גוברת והולכת ועל-ידי עידוד ההתנחלויות הישראליות באזורים פלסטיניים. נכון להיום, כ-230 אלף הפלסטינים החיים בירושלים הם כ-30% מכלל אוכלוסיית העיר.

בתוכנית שקבעו מפקדי הצבא הישראלי לאחר 1967 לא נכללו אזורים פלסטיניים המאוכלסים בצפיפות, אך קרקעות השייכות לכמה כפרים פלסטיניים סופחו לירושלים. פלסטינים שנתרו מחוץ לגבולות העירוניים החדשים, או שאתרע מזלם ושהו מחוץ לירושלים ב-1967, היו בבחינת תושבי הגדה המערבית, ובתור שכאלה היו כפופים

לממשל הצבאי. ממשלת ישראל ערכה מפקד בקרב האוכלוסייה הפלסטינית המתגוררת בתחומי הגבולות המינהליים החדשים של העיר, והעניקה מעמד של תושבי קבע לפלסטינים שהם תושבי האזורים המסופחים. ניתנה להם אפשרות להפוך לאזרחים ישראלים בתנאי שיסכימו להישבע אמונים למדינת ישראל. סירוב גורף להכיר בריבונותה של ישראל על ירושלים הכבושה הביא לכך שרק 2.3% מהפלסטינים היו לאזרחי ישראל. האחרים הפכו לתושבי קבע בלבד, כפופים לחוק ולסמכות המשפטית של ישראל ככל אדם זר שבחר לקבוע את משכנו בישראל.

מעמד של תושב קבע שונה בתכלית ממעמדו של אזרח. תושבי קבע בישראל רשאים לחיות ולעבוד במדינה ללא רשיונות מיוחדים. כמו כן הם זכאים לזכויות סוציאליות מהמוסד לביטוח לאומי ויכולים להצביע בבחירות המקומיות. עם זאת, מעמד של תושב קבע אינו עובר אוטומטית לילדי התושבים או לבני זוגם, ותושבי קבע, בניגוד לאזרחים ישראלים, אינם רשאים לשוב לישראל כל אימת שיחפצו.

בשנים 1967-1994 הפקיעה ישראל 24.8 קמ"ר במזרח ירושלים, 80% מהם בבעלות פלסטינית, וההפקעה עדיין נמשכת. נכון להיום, רק 7% ממזרח העיר עומדים לרשות הפלסטינים. רוב האדמות שהופקעו משמשות התנחלויות יהודיות וכבישים עוקפים המשרתים את המתנחלים, תוך הפרת החוק ההומניטרי הבינלאומי האוסר על כוח כובש להעביר חלקים מאוכלוסייתו אל תוך השטח הכבוש. עיריית ירושלים השתמשה לנוחיותה בשטחים שייעדה לשימוש בלעדי של "ריאות ירוקות", שטחים שכביכול מוקצים למטרות איכות סביבה ובילוי, אך למעשה מנוצלים כתרגיל טקטי שמטרתו להוציא את האדמות מרשותם של הפלסטינים וליצור עתודות קרקע לדיוור יהודים.

תוכנית בניין עיר (תב"ע), מכשיר נוסף בשירות "הטרנספר השקט", מגבילה היתרי בנייה באזורים שבהם הבנייה צפופה, דהיינו האזורים היחידים העומדים לרשות הפלסטינים. תוכנית בניין העיר משמשת כדי להגביל את התפתחותן של שכונות פלסטיניות. פלסטינים רשאים להקים מבנים של קומה אחת או שתיים לכל היותר, בעוד בנייני המגורים הישראליים השכנים יכולים להתנשא עד לגובה של שמונה קומות. הפלסטינים נאלצים לעבור תהליך מינהלי מורכב וממושך כדי להשיג את היתרי הבנייה הנחוצים. עלותם של ההיתרים – כ-25 אלף דולר – היא מכשול לא מבוטל עבור הפלסטינים, שהכנסתם הממוצעת נמוכה באופן משמעותי מזו של הישראלים. פלסטינים משיגים שיעור קטן בלבד מרשיונות הבנייה המוענקים מדי שנה מטעם עיריית ירושלים; רק 7.5% מהבתים שנבנו באופן חוקי בשנים 1997-1999 שייכים לפלסטינים.

"מרכז החיים"

ב-1995 אימץ משרד הפנים הישראלי תקנה חדשה הדורשת מתושבים פלסטינים להוכיח שהתגוררו ועבדו בעיר ברציפות במהלך שבע השנים שעברו. רמת ההוכחה הנדרשת כה מחמירה, עד כי גם מי שמעולם לא יצא את העיר יתקשה לעמוד בה. פלסטינים שאינם מצליחים להוכיח כי "מרכז חייהם" נמצא בירושלים מסתכנים בכך שמעמד התושב שניתן להם יישלל ושבקשותיהם לאיחוד משפחות ולרישום ילדיהם יידחו. מספר תעודות הזהות של תושבי ירושלים שהוחרמו לאחר ההכרזה על מדיניות "מרכז החיים" זינק בלמעלה מ-600%. שכונות בפאתי העיר, שאליהן עברו רבים מתושבי מזרח כתוצאה ממדיניות מפלה קודמת, הוכרזו כשוהים מחוצה לה, ובכך התבטלו זכויות התושב של למעלה מ-50 אלף איש. כדי להגן על זכויותיהם כתושבים ועל ההטבות הסוציאליות הנלוות, שבו כ-200 אלף פלסטינים לחיות בתחומי הגבולות העירוניים של ירושלים.

2004 ו-2005 המגמה כמעט הוכפלה, ונהרסו 198 בתים, מה שהביא לעקירתם של 594 בני-אדם. גידול זה מתרחש במקביל להפקעות קרקע נוספות ובניית התנחלויות יהודיות בלב ראס אל-עמוד, הר הזיתים ושכונות פלסטיניות אחרות.

בניית החומה לאורך התחום העירוני של ירושלים ובתוכו לבטח תמנע את שובם של פלסטינים שגורשו מן העיר בעקבות הפקעת קרקעות, הריסת בתים או לחץ מצד קבוצות מתנחלים קיצוניות. הם יאבדו את זכותם לתושבות קבע בירושלים במסגרת מדיניות "מרכז החיים", ולא יוכלו עוד להיכנס לעיר ללא רישיונות מיוחדים. הנכסים

פלסטינים שברשותם תעודות תושב קבע של ישראל ושנמצאים עתה בצד הגדה המערבית של החומה, ובעיקר אלה המתגוררים מחוץ לגבולות ירושלים, יאבדו את תושבותם במסגרת מדיניות "מרכז החיים". החומה מונעת מהם להגיע למקום עבודתם ולשירותים בסיסיים בתוך ירושלים, דבר שהם מחויבים לעשות כדי לשמר את מעמד התושב הישראלי שלהם. בני משפחה שאינם תושבים של קבע לא יוכלו עוד לעקוף את התקנות הישראליות הנוגעות לזכויות תושב, ובני זוגם, שבידיהם תעודות זהות ישראליות, יצטרכו לבחור בין חיים בצדה האחר של החומה ובין איבוד מקום עבודתם וזכויות על זכותם

מדיניות "מרכז החיים" של ישראל משפיעה באופן משמעותי על זכותם של פלסטינים לשירותי בריאות והטבות סוציאליות, לאיחוד משפחות, לרישום ילדים ולזכות להטבות מטעם המוסד לביטוח לאומי. קריטריון "מרכז החיים" נבדק מדי שנה בעת חידוש אישורי השהייה של בן או של בת הזוג. אלפי ילדים פלסטינים, שנולדו בירושלים להורים שאחד מהם אינו בעל תעודת תושב, לא יכלו להירשם, וכתוצאה מכך נשללות מהם זכויות יסוד, כולל זכותם לחינוך. אמנם באופן רשמי הופסקה מדיניות "מרכז החיים", אך פריצת אינתיפאדת אל-אקצה בספטמבר 2002 הובילה לחידושה. מאז מאי 2002 סירבה

כיפת הסלע,
מזרח
ירושלים

שהניחו מאחור בירושלים עלולים להילקח מתוקף החוק הישראלי באשר לנכסי נפקדים.

החומה, המזדקרת לגובה של שמונה מטרים, איפשרה לישראל להשיג את מטרותיה משכבר במסווה של צורכי ביטחון. ירושלים עומדת בלב הקונפליקט במזרח התיכון. לשתיקה הבינלאומית ולהימנעות מלצאת בגלוי נגד מדיניות הטרנספר הישראלית יש

Paul Jeffrey/ACT International

השלכות בלתי הפיכות, שתהרוסנה את סיכויי השלום באזור. הטרנספר של הפלסטינים יהיה בקרוב מציאות שאין עליה עוררין, אך אסור שישאר שקט.

אלודי גואגו, עורך-דין המתמחה בזכויות אדם, התנדב בשטחים הפלסטיניים הכבושים ב-2005, והיום משמש עוזר אנליסט אזורי במרכז לבקרת עקירה פנימית של מועצת הפליטים הנורבגית (Norwegian Refugee Council) ב'נבה

elodieguo@hotmail.com

1. JCESR, www.jcesr.org/english
2. UNCHR, E/CN.4/2006/29, 17 January 2006, para.34
3. B'tselem, www.btselem.org/english/Planning_and_Building/Statistics.asp

להיות תושבי ירושלים. לפי דו"ח האו"ם לענייני זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים, "ישראל מקווה לצמצם עוד יותר את מספר תושביה הפלסטינים של ירושלים המזרחית על-ידי אילוף בני זוגם לעבור לצד הגדה המערבית של החומה".

משבר הדיור ורמת הצפיפות בשכונות הפלסטיניות קשים עד כדי כך שפלסטינים נאלצים לצאת מגבולותיה העירוניים של ירושלים או לבנות בתים בניגוד לחוק הישראלי. בבנייה הלא-חוקית הם חושפים עצמם לקנסות כבדים ולאיום בהריסת הבית. מספר הבתים שנהרסו בשנים האחרונות בגלל העדר היתרי בנייה גדל באופן ניכר. על-פי ארגון זכויות האדם הישראלי בצלם, בשנים 1999-2003 נהרסו 229 בתי מגורים ומבנים אחרים במזרח ירושלים. בשנים

ישראל לאשר פניות לאיחוד משפחות וסירבה לרשום את ילדיהם של תושבי קבע שנולדו בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

החומה תואמת את מטרותיה של מדיניות "מרכז החיים". לא די שהיא מבודדת את מזרח ירושלים מהגדה המערבית ולמעשה מחברת אותה לישראל – היא גם מבודדת שכונות פלסטיניות במזרח העיר. החומה נבנית ממערב לשכונות שהיו חלק משטחה המוניציפלי של ירושלים (מחנה הפליטים שועפאט ומערב הכפר ענתה, עם אוכלוסייה של 55 אלף נפש), שכונות שרוב תושביהן בעלי תעודת תושב ירושלמית. החומה גם מנתקת מירושלים שכונות התלויות בה לחלוטין למחיתן, וכן כ-50 אלף תושבי קבע פלסטינים שנאלצו לעקור כתוצאה ממדיניות המס המפלה והגבלות הבנייה שמטילות הרשויות הישראליות.

המסר שמעבירים הדחפורים

ג'ף הלפר (Jeff Halper)

הריסת בתים משקפת את סירובה של ישראל להכיר בכך שיש עוד עם החי בארץ, עם תביעות וחוקיות לגיטימיות משלו

הריסת בתים היא חלק בלתי נפרד ממדיניות ישראלית כוללת של עקירה, שבשמה נדחקו 80% מהפלסטינים ממה שהפך להיות מדינת ישראל. כ-50% מהעם הפלסטיני כולו (אלה החיים בשטחים הכבושים) כולאים בבנוסטוסן מקוצץ. מיליוני פליטים ממשיכים להינמק במחנות, והאיום על מעמדם של "ערביי ישראל", אזרחים פלסטינים של ישראל, הולך וגובר.

"בארצנו יש מקום רק ליהודים. נאמר לערבים: לכו לכם! אם לא יסכימו, אם יתנגדו, נגרש אותם בכוח"
(פרופ' בן-ציון דינור, שר החינוך הראשון של ישראל, מתוך ספר "תולדות ההגנה", 1954)

הריסת בתים היו אמצעי מרכזי בגישה של ישראל ל"בעיה הערבית" מאז קום המדינה. בשנים 1948-1954 הרסה ישראל בשיטתיות 418 כפרים פלסטיניים – 85% מסך הכפרים הפלסטיניים. ההריסת עמדו במרכז תהליך נרחב של עקירה (או כפי שהוא מכונה בלשון נקייה בפי הישראלים, "טרנספר"). מדיניות הריסת הבתים משמשת כדי לתחום את הפלסטינים באיים קטנים או כדי להעצים את "בטחון" ישראל. היא גם צורת ענישה קבוצתית, אם לשם "הרתעה" (הריסת בתיהם של מי שמאשמים בעבירות בטחוניות) ואם

ילדה פלסטינית נוכרת בהריסת ביתה ליד שכם

למטרות הפחדה. בתוך ישראל עצמה, בכפרים הפלסטיניים והבדואיים הלא-מוכרים וכן בשכונות הפלסטיניות ברמלה, בלוד ובערים ויישובים ערביים-ישראליים אחרים, ממשיכים להרוס בתים.

לאחר 1967 הועתק התהליך – ועימו, המסר – של עקירה אל מעבר לקו הירוק, אל תוך השטחים הכבושים שבגדה המערבית, במזרח ירושלים ובעזה. דחפורים ישראליים הרסו למעלה מ-11 אלף בתים פלסטיניים מאז 1967.

- לפחות אלפיים בתים נהרסו מיד לאחר מלחמת 1967 – כולל ארבעה כפרים שלמים באזור לטרון (אזור הידוע היום כפארק קנדה) והרובע המוגרבי שבקדמת הכותל המערבי.
- ב-1971 הורה אריאל שרון לגלח מעל פני האדמה אלפיים בתים במחנות הפליטים בעזה.
- לפחות אלפיים בתים נהרסו במהלך דיכוי האינתיפאדה הראשונה בסוף שנות השמונים ובתחילת שנות התשעים.
- באפריל 2002 עמלו דחפורי ענק מסוג קטרפילר די-9 במשך שלושה ימים כדי להרוס למעלה מ-300 בתים בלב מחנה הפליטים הצפוף ג'נין.

הנתונים לגבי הריסות בתים בגדה המערבית הם בעייתיים; אין גופים בינלאומיים העובדים בשטח באופן שיטתי, ארגונים ישראליים מתקשים יותר ויותר לקבל גישה לשטח, והנתונים המתפרסמים מטעם הצבא הישראלי אינם מהימנים.

כתוצאה מהפקעת אדמות, מבלימת תוכנית בנייני ערים עבור שכונות פלסטיניות ומהגבלות על היתרי הבנייה, נוצר בירושלים מחסור חמור במקומות דיור. פלסטינים רבים תושבי מזרח ירושלים נאלצים לבנות ללא רישיון, ואז לחוות בהריסת בתיהם על-ידי משרד הפנים והעירייה. הם נאלצים לעבור לבתים מחוץ לעיר, ובכך מאבדים את מעמדם כתושבי ירושלים ומגורשים מן העיר לנצח.

נור אל-דין דומירי עבד במשך 28 שנה עבור המינהל האזרחי הישראלי כקצין משטרה בירושלים. יש ברשותו לוח הוקרה ומדף עמוס אותות הערכה על שירותו הנאמן. באפריל 2003, חודשיים לאחר שפרש לגמלאות, נהרס ביתו – בית שמימן בעזרת כל חסכוניותו, בתוספת הלוואה. לא היה ברשותו היתר לבית שבנה, שכן ידו לא השיגה לשלם 20 אלף דולר עבור ההיתר הדרוש. צוות ההריסה פעל בראשות מפקדו לשעבר. בינות להריסת ביתו הישן הקים מבנה רעוע של שני חדרים וגג פת, כדי לספק לו ולמשפחתו קורת גג. עדיין עליו לפרוע את יתרת הלוואה עבור ביתו הראשון, ונוסף לכך הוא חייב גם קנס בסך 50 דולר לכל מטר-רבע מביתו הקודם – דמי הריסה קבועים מטעם העירייה. גם על מקום מגוריו החדש מרחף צו הריסה. אין הוא יכול לעמוד בתשלום שכר טרחה לעורך-דין, שכן בעבודתו החדשה כאיש ביטחון אין הוא מרוויח די. כל חייו המקצועיים עברו עליו במחיצת ארגון שרובו ככולו יהודי, משטרת ירושלים. אם כך מתייחסת ישראל לאלה המשתפים עימה פעולה, כיצד מתייחסת היא לאלה המתנגדים לה?

רבים מבין אלפי הפלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, העומדים בפני

Paul Jeffrey/ACT International

גם הם לאכזרים כשהם נשלחים כחיילים לפנות משפחות פלסטיניות מבתיהן. אף יופיה של הארץ נשחת עת הרשויות אצות להקים רבעים כעורים ומגובבים וכבישים מהירים כדי לתבוע לעצמן את האדמה שם שיהא סיפק בידי הפלסטינים לחול אליה חזרה. אסתטיקה, זכויות אדם, סוגיות של הגנת הסביבה, חינוך וצדק חברתי אינם יכולים לשכון לצד עקירה וכיבוש. "מבצר ישראל", כפי שאנו קוראים לו, מתבסס בהכרח על תרבות של כוח, אלימות וגסות.

הדחפור ראוי לתפוס את מקומו הראוי לצד הטנק כסמל של יחסיה של ישראל עם הפלסטינים – הטנק כסמל של "ישראל הלוחמת למען קיומה" ולמען עוצמתה בשדה הקרב, והדחפור כסמל לצדו השני, האפל, של פרויקט ישראלי מתמשך שעיקרו עקירתם הגורפת של הפלסטינים מן המדינה.

ג'ף הלפר (Jeff Halper) הוא מתאם בוועד הישראלי נגד הריסת בתים ומרצה לאנתרופולוגיה באוניברסיטת בן גוריון בבאר-שבע

icahd@zahav.net.il

הוועד הישראלי נגד הריסת בתים הוא קבוצת פעולה ישירה ולא-אלימה המתנגדת להריסת הבתים הפלסטיניים בידי ישראל, להפקעת קרקעות, להרחבת התנחלויות, לסלילת דרכים עוקפות ולמדיניות של "סגר" ו"הפרדה". הוועד הישראלי נגד הריסת בתים מונה חברים מארגונים ישראליים רבים העוסקים בשלום ובזכויות אדם. פעולותיו נעשות בתיאום עם ארגונים פלסטיניים מקומיים. הוועד מסייע לפלסטינים בהגשת תלונות למשטרה, בעבודה מול הרשויות הישראליות, בארגון וסבסוד סיוע משפטי ובהתמודדות עם הטרואומות ועם המצוקה שמסב הכיבוש. הוועד הישראלי נגד הריסת בתים מגייס ישראלים ופלסטינים לפעולות של בנייה מחדש, שהן אקט של מחאה.

www.icahd.org

חיפוש בבית או בחצר. הם משפילים את המבוגרים ומבעיתים את הילדים.

בעוד שבכל הארצות והערים בעולם נהוגים חוקי תכנון ובנייה, סימון שטחים למטרות עירוניות ומגננוני אכיפה, ישראל היא המדינה המערבית היחידה שבאופן שיטתי אינה מעניקה היתרים ואף הורסת בתים של אנשים השייכים לקבוצה לאומית מסוימת. פעולות אלה, המזכירות את דרום-אפריקה של תקופת האפרטהייד ואת הסרבים בקוסובו, מפירות בריש גלי את האמנות הבינלאומיות לזכויות אדם:

- מתוקף תקנות האג משנת 1907 ומתוקף אמנת ז'נבה הרביעית מחויבת ישראל, ככוח כובש, להבטיח את צורכי האוכלוסייה הפלסטינית ולהגן עליה.
- "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" קובעת כי "כל אדם זכאי לרמת חיים שתבטיח את בריאותם ורווחתם שלו ושל בני ביתו, לרבות מזון, לבוש ושיכון" (סעיף 25).
- "האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות" מכירה "בזכות כל אדם לרמת חיים נאותה... לרבות מזון, מלבוש ודיור נאותים" (סעיף 11.1).
- "האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית" מחייבת את המדינות המשתתפות "לערוב לזכותו של כל אדם, בלא הבחנה באשר לגזע, צבע או מוצא לאומי או אתני, לשוויון בפני החוק, בעיקר להנאה מן הזכויות הבאות: [...] הזכות לשיכון" (סעיף 5).
- האסטרטגיה העולמית לעניין מקלט לשנת 2000, שאומצה בידי העצרת הכללית של האו"ם (החלטה 181/43, 20 בדצמבר 1988), מכריזה כי "הזכות לדיור הולם מוכרת על-ידי קהילת העמים בעולם כולו. ממשלות [חייבות] לקבל על עצמן מחויבות בסיסית להגן ולשפר בתים ושכונות, ולא לפגוע בהם או להרוס אותם".

הפחד שמא עקורים יקומו וידרשו את מולדתם מונע מהישראלים ליהנות מפרי כוחם. הארץ נתמלאה בשנאת זרים הולכת ומתעצמת ובפנאטיות לאומית דתית. קיטוב מאפיין את היחסים שבין הימין לשמאל, בין אזרחים יהודים לערבים, בין יהודים ממוצא אירופי ליהודים ממוצא מזרחי תיכוני, בין המעמד הבינוני למעמד הפועלים, בין דתיים לחילונים. ישראלים מבודדים יותר ויותר מן העולם. צעירים וצעירות ישראלים הופכים

הריסת בתיהם ה"לא-חוקיים", החלו בעבודות הבנייה באמצע שנות התשעים, במהלך השנים הראשונות של תהליך אוסלו. מעודדים מהסיכוי לשלום, שבו רבים מהם לעיר מולדתם או לכפרם והשקיעו בבית חדש. רבים מהם האמינו שמדיניות הריסת הבתים תיפסק. ואכן, המינהל האזרחי הניח להם להאמין שהואיל ורוב שטחי האדמה יעברו ממילא לפיקוח פלסטיני, הם לא יעמדו עוד בסכנת הריסה – אף אם תהליך הרישוי עצמו נותר כשהיה.

היום תלויים ועומדים כנגד פלסטינים למעלה מאלפיים צווי הריסה. יום הדין מגיע ללא אזהרה, לכאורה באקראי. צוותי ההריסה, מלווים בחיילים, כוחות משטרה ונציגי המינהל האזרחי באים בדרך-כלל השכם בבוקר, מיד לאחר שהגברים יוצאים לעבודה. המשפחה מקבלת לפעמים, לא תמיד, אתרעה של עד שעה לפנות את חפציה לפני בוא הדחפורים. הואיל ובני המשפחה והשכנים מגלים בדרך-כלל התנגדות כלשהי – או לפחות מוחים – מפנים אותם מן הבית בכוח, וחפציהם מושלכים מן הבית בידי צוותי ההריסה (לעתים קרובות עובדים זרים). הרס החפצים האישיים כשלעצמו הוא מכה כלכלית קשה, שלא להזכיר את הסבל הנפשי של מי שצופה בחפציו האישיים ביותר מנופצים ומושלכים לגשם, לשמש ולעפר. אז מתחיל הדחפור במלאכת ההרס שלו, והוא עוסק בכך בין שעה לשש שעות, תלוי בגודלו של הבית. יש וההריסה נתקלת בהתנגדות, ואז היא מתנהלת תוך אלימות: אנשים מוכים, נאסרים, לפעמים נהרגים, ותמיד – מושפלים.

העבודה נעשית תחת עינו הפקוחה של מפקח מטעם אחת מרשויות הממשלה המתאימות (המינהל האזרחי בשטחים הפלסטיניים הכבושים ועיריית ירושלים או משרד הפנים בירושלים). המפקחים מטעם המינהל האזרחי, רובם מתנחלים, ידועים כאכזרים במיוחד. יש להם תפקיד ראשי בלוחמה הפסיכולוגית של ההפחדה, שהיא חלק בלתי נפרד מתהליכי התכנון והאכיפה. הג'יפים הלבנים מסוג טויוטה, שבהם הם נוסעים, מלווים בדרך-כלל ברכבים צבאיים וזורעים פחד שעה שהם דוהרים ברחובות הכפרים ותרים אחר "הפרות" של חוקי הבנייה. לרוב יאיצו את הג'יפ לכיוון בית מסוים, יבלמו בבת באחת ויזנקו מהרכב כשהם צועקים ומנופפים בנשקם, נכנסים לבית המשפחה ועושים בחדרים כבתוך שלהם: מצלמים, מטפסים לגג או מבצעים

חומה ותו לא?

טים מוריס (Tim Morris)

אליבא דישראל, חומת ההפרדה בגדה המערבית היא אמצעי ביטחון, אולם מתנגדי החומה טוענים כי היא נועדה לשמש גבול הלכה למעשה, תופסת את מקומו של משא-ומתן סופי בין ישראל לפלסטינים ומסייעת לסיפוחן של ההתנחלויות הלא-חוקיות אל שטח המדינה

אם, כפי שחושדים רבים, יש בכוונת ישראל להפוך את החומה לגבול הבינלאומי הקבוע שלה, אזי תבקש ישראל לספח את אזור קו התפר באופן רשמי. על-פי ההשערה, במקום להציע לתושבי מרחב התפר אזרחות ישראלית, הם יועברו משטחיהם אל מעבר לחומה תמורת מספר זהה של מתנחלים יהודים, שיעברו לשטחה המתהווה של מדינת ישראל.

החומה כשלעצמה מספחת את האדמות החקלאיות ואת מקורות המים הטובים ביותר בגדה המערבית, ועימם גם את מזרח ירושלים הפלסטינית. הרחבת ההתנחלויות לכיוון מזרח והשליטה הישראלית על בקעת הירדן יגזלו עוד מהאדמות ומהמשאבים הנחוצים למדינה פלסטינית עתידית. ללא גישה לאדמות ולמקורות מים חיוניים אלה או למזרח ירושלים בירת פלסטין, לא תתקיים מדינה פלסטינית. ללא מדינה פלסטינית, לא יתקיים שלום.

המחלקה לענייני משא-ומתן, הארגון לשחרור פלסטין

המידע המובא במאמר זה נלקח מתוך המקורות הבאים:

- קבוצה למדיניות חירום הומניטרית www.humanitarianinfo.org/opt/docs/UN/OCHA/En.pdf-OCHABarRprt-Updt6
- ארגון בצלם www.btselem.org/English/Separation_Barrier (הרצאתו של ריי דולפין (Ray Dolphin), מחבר הספר *The West Bank Wall: Unmaking Palestine* ("החומה בגדה המערבית: פירוק פלסטין"), מרץ 2006, www.0745324339.ISBNthejerusalemfund.org/images/fortherecord.php?ID=278)
- טים מוריס הוא אחד מעורכי כתב-העת FMRfmr@qeh.ox.ac.uk

החומה עמדה במרכזן של ארבע החלטות או"ם – אחת במועצת הביטחון, שעליה הטילה ארה"ב וטו, ועוד שלוש במסגרת העצרת הכללית. ביולי 2004 אישרה העצרת הכללית מחדש וברוב עצום את הכרעתו של בית-הדין הבינלאומי לצדק, ולפיה בניית החומה היא הפרה של החוק הבינלאומי, וקראה לישראל להורסה או להסיט אותה אל תחומי הקו הירוק. ברם, הקהילה הבינלאומית לא נקטה שום פעולה של ממש כדי לשים קץ לבניית החומה בתחומי השטחים הפלסטיניים הכבושים.

ישראל, מצדה, הכריזה על האדמות שבין החומה והקו הירוק כעל "מרחב תפר" – שטח שבתחומו חייב כל תושב וכל בעל קרקע לקבל היתר מיוחד כדי להחזיק בביתו ובאדמתו. כאשר תסתיים בניית החומה יזדקקו כ-65 אלף פלסטינים להיתרים כדי לחצות את החומה אל תוך יתר שטחי הגדה המערבית. באזורים שבהם הסתיימה בניית החומה, נאלצים ילדים חיים במרחב התפר ולומדים בבתי-ספר בצד הפלסטיני וחקלאים המבקשים להגיע לשוק לעמוד בתור ולהמתין לבואו של רכב צבא ישראלי שיפתח עבורם את השער. בארבע אחר-הצהריים, בדרך-כלל, השערים נסגרים. אמבולנסים פלסטיניים אינם מורשים להיכנס למרחב התפר. פלסטינים שלא חידשו את תעודות הזהות שלהם, המונפקות בידי ישראל, לכודים עתה באורח קבע במרחב התפר, וחוששים שאם יחצו את השער אל תוך הגדה המערבית לא יורשו עוד לשוב אל משפחותיהם. כמה מההורים חדלו לשלוח את ילדיהם לבתי-ספר מן העבר השני של החומה מחשש לבטחונם. כפועל יוצא מהכרזתו של בית-הדין הבינלאומי לצדק שלפיה לא רק חומת ההפרדה נבנתה בניגוד לחוק, אלא גם מערכת השערים וההיתרים, נמנעים האו"ם והארגונים החוץ-ממשלתיים מלבקש היתרים עבור הצוותים המקומיים שלהם, ובכך בעצם פוגעים ביכולתם של אלה להמשיך להפעיל שירותי בריאות ניידים וחלוקת מזון.

ביוני 2002 החלה ממשלת ישראל בעבודות להקמתה של חומת ההפרדה. החומה, שתהליך בנייתה בעיצומו, אמורה להשתרע לאורך כ-700 ק"מ. 75% ממנה אמורים בסופו של דבר להימצא בתחומי הגדה המערבית, ולא לאורך הקו הירוק, שהוא הגבול הבינלאומי המוכר בין ישראל לגדה. באזורים מסוימים, במיוחד במזרח ירושלים וסביב קלקיליה, חומת ההפרדה עשויה בטון ומתנשאת לגובה של שמונה מטרים – כפול מגובהה של חומת ברלין. ברבים מחלקי החומה נבנו מגדלי שמירה המאוישים בצלפים. אזורים אחרים בנויים גם הם מבטון, או לחלופין מגדרות גבוהות, ולעתים הם מוקפים באזור חיץ ובו שוחות, גדרות תיל, גדרות חשמליות, מערכות של הדמיה תרמית ומצלמות וידיאו. כל אלה מגובים באמצעי ביטחון אחרים, ביניהם מזל"טים. עלות הבנייה עתידה להסתכם בלמעלה משני מיליארד דולר – פי שישה מתקציבה השנתי של אוג"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם).

החומה מתפתלת אל עומק הגדה המערבית (מקטע אחד שלה, למשל, נבנה כ-14 ק"מ מעבר לקו הירוק, בתוך השטח הפלסטיני) ואמורה להקיף את רשת ההתנחלויות והרחבותיהן המתוכננות. 56 התנחלויות יהודיות, ובהן למעלה מ-170 אלף מתנחלים, יאכלסו את השטח שבין החומה לקו הירוק. כאשר יתחברו אליהן ההתנחלויות היהודיות הנוספות במזרח ירושלים, יחיו כ-70% מ-425 אלף מתנחלים מעבר לחומה. אם ייצאו התוכניות הנוכחיות, אל הפועל, תספח ישראל באמצעות החומה כ-10% משטחי הגדה המערבית.

מזעור נזקי החומה – קשיים משפטיים ומעשיים

צ'ארין סטארק (Chareen Stark)

המערכת במאמץ משותף למנוע הפקעת קרקעות "שאינן בשימוש" על ידי ישראל.

סיוע לקהילות הניזוקות מהחומה מצריך לעתים קרובות קבלת החלטות קשות. האם יש בסיוע כדי לתרום להנצחת החומה או שהוא מעניק לה לגיטימציה?

סוכנויות האו"ם מתייחסות למאמצים למזער את נזקי החומה באופנים שונים. הדו"ח השנתי ל-2005 שהגיש הממונה הכללי על אונר"א לעצרת הכללית מציין שהחומה הביאה להרעה בתנאי הפליטים המתגוררים בשכונות לה. לאונר"א אין תוכנית מיוחדת המתמקדת בקהילות הפליטים שנפגעו מהחומה. עם זאת, חלקן זוכות בסיוע הומניטרי במישרין או בעקיפין, שכן הן עומדות בקריטריונים שנקבעו על-ידי הארגון. תוכנית המזון העולמית (WFP – World Food Program) כוללת בין הנהגים משירותיה גם קהילות שהושפעו מהשלכות החומה. קרן יוניצ"ף (UNICEF – קרן האו"ם לילדים) מבטיחה שילדים שנפגעו כתוצאה מהחומה יקבלו עדיפות בתוכניות להוראה מתקנת.

פרויקטים למזעור נזקי החומה הם בעייתיים מבחינת יכולתם לתת מענה לצורך בהנגשת שירותים בסיסיים שהגישה אליהם נחסמה בשל החומה, ובה בעת לכבד את החוק הבינלאומי. המשבר החברתי-כלכלי שנוצר מבניית החומה ומהכיבוש דורש יישום פתרונות רציניים וארוכי טווח, שיהיו נטועים בחוק הבינלאומי. חוות הדעת המייעצת של בית-הדין הבינלאומי והחלטת עצרת האו"ם הנובעת ממנה מזכירות לישראל ולמדינות האחרות את התחייבויותיהן מתוקף החוק הבינלאומי.

chareen.stark@yahoo.com

1. www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm
2. www.palestine-un.org/res1015.html
3. www.icrc.org/ihl.nsf/WebList?ReadForm&id=3830&t=art
4. See Hampson A and Abou Azzam J, 'Wall Mitigation: Implications for Donors and Implementing Agencies Operating in Areas Affected by the Separation Wall', www.reliefweb.int/library/documents/2005/lacc-pse-30jan.pdf
5. www.pal-arc.org
6. www.un.org/unrwa/publications/pdf/comgen-report2005.pdf

הדעת המייעצת על-ידי מימון פרויקטים קצרי טווח תחת פרויקטים לטווח ארוך, למשל הקמת מרפאות נידות במקום מתקני בריאות קבועים. שאלות אלה מעוררות דיון רחב יותר באופן שבו יכולות ממשלות לכבד את החוק הבינלאומי, ובה בעת לנסות לתת מענה לצרכים ההומניטריים של הקהילות שנפגעו מבניית החומה.

בניגוד למדינות, ארגונים חוץ-ממשלתיים (NGO – Non Government Organizations) אינם כפופים לחוות הדעת המייעצת של בית-הדין הבינלאומי, שמאשררת את החוק הבינלאומי המוכר. כמה מארגונים אלה נוטים לנהוג ביתר חופש בנוגע לפרויקטים שנועדו להקל על המצב שנוצר בעקבות בניית החומה. שני ארגונים פלסטיניים מסוג זה – הוועדות הפלסטיניות לסיוע חקלאי וועדת איגוד החקלאים – חברו לארגון חוץ-ממשלתי ערבי-ישראלי בשם אל-אהאלי (Al-Ahali) לצורך פרויקט סיוע חדשני, שבמסגרתו ניטעו מחדש עצים שניזוקו במהלך הקמת החומה. מאות משפחות ערביות משני צדי החומה יצאו נשכרות מהפרויקט, שבו ערבים-ישראלים מסייעים לפלסטינים מהגדה

החוק ההומניטרי הבינלאומי קובע כי האחריות לאספקת הסיוע לאוכלוסייה בשטח כבוש מוטלת על הכוח הכובש בלבד. בשטחים הפלסטיניים הכבושים מוטלת חובה זו על ישראל, אך למעשה מאז 1967 הקהילה הבינלאומית היא שנושאת במידה רבה בנטל הזה. היום תורמים וארגוני סיוע הומניטרי מעורבים בצמצום ההשלכות השליליות של החומה באמצעות פרויקטים מיוחדים ותוכניות פיתוח.

ביולי 2004, בתגובה לבקשת העצרת הכללית של האו"ם, קבע בית-הדין הבינלאומי לצדק (ICJ – International Court of Justice) כי החומה והמשטר המתלווה אליה מהווים הפרה של זכויות האדם הבינלאומיות ושל החוק ההומניטרי הבינלאומי. בית-הדין קרא להפסיק מיד את בניית החומה ולפרק את החלקים שנבנו, ואף דרש מישראל לדאוג לפיצוי עבור הנזק שנגרם בגין עבודות הבנייה. חוות הדעת המייעצת של בית-הדין הבינלאומי לצדק דורשת מכל מדינות העולם "שלא להכיר במצב הבלתי חוקי שנוצר כתוצאה מבניית החומה", וכן "שלא להעניק עזרה או סיוע בשמירה על המצב שנוצר עקב בנייה זו". אימוץ החלטה ES-10/15 על-ידי העצרת הכללית מאשר את מחויבותה החוקית של ישראל, כמו גם את מחויבותם של הצדדים הבכירים השותפים לאמנת ז'נבה הרביעית, לכבד ממצאים אלה.

בעקבות חוות הדעת המייעצת של בית-הדין הבינלאומי לצדק, נמנעים רבים מגופי הסיוע ומהארגונים ההומניטריים מיצירת תשתיות כגון כבישים או בתי-ספר שאלמלא החומה לא היה בהם כל צורך. עם זאת, חוות הדעת המייעצת אינה מכתיבה למדינות העולם אילו פרויקטים שנועדו להקל על המצב שלאחר החומה ייחשבו קבילים. נושא זה היה נתון לוויכוח, וטרם הובהר. כמה מהמדינות מסרבות לחלוטין לקחת חלק בפרויקטים להקלה על נזקי החומה, אבל המגמה הכללית היא לכבד את חוות

סיוע חירום לחקלאים שנפגעו מן החומה

סאעד עסאווי ואמילי ארדל (Saed Essawi & Emily Ardell)

הקמת החומה בשטחים הפלסטיניים הכבושים השפיע קשות על החקלאים הפלסטינים וקרעה רבים מהם מאדמתם. ארגון CRS יזם פרויקט שמטרתו לנסות למזער את הנזקים

יחד במטרה לשקם או להחליף ציוד קיים ולהתקין צינורות השקיה חדשים. שמונה בריכות מלט נבנו כדי לאגור מים באזורים שבהם מקור המים העיקרי לא היה נגיש במשך כמה משעות היממה. צוותי הפרויקט תיקנו מבנים שהכילו את הבארות. מהנדסי הקבוצה להידרולוגיה, אנשי הסיוע הקתולי ונציגי הוועדה המנוניטית ביקרו בשטח במידת האפשר, למרות הקשיים לחצות את החומה. החקלאים תרמו לפרויקט כסף מזומן או שווה ערך (או שניהם) ופיקחו על יישומו בתיאום עם המהנדסים.

היה קשה מאוד להעביר חומרים וכלי עבודה מהצד הפלסטיני של החומה אל האדמות החקלאיות. החיילים העומדים בשערי הכניסה והיציאה סירבו לעתים קרובות לאפשר לקבלנים להעביר חומרים או ציוד כבד, והצוותים נאלצו למצוא דרכים חלופיות כדי להגיע לשדות, מה שאילץ אותם לא פעם לצאת לנסיעות רחוקות וממושכות. עבור חקלאים רבים נשיאת הכלים החקלאיים מבתיים לשדותיהם עדיין אינה אפשרית. לא הצלחנו לעקוף את ההגבלות המונעות מחקלאים להעביר את יבולם דרך החומה כך שיגיע לשוקי

הארגון CRS, שירותי סיוע קתולי (Catholic Relief Center), בשיתוף עם MCC, הוועדה המנוניטית המרכזית (Mennonite Central Committee) ו-PHG, הקבוצה הפלסטינית להידרולוגיה (Palestinian Hydrology Group), יזמו פרויקט משותף שמטרתו להגיש סיוע חירום לחקלאים שנפגעו מחומת ההפרדה. בפגישה הראשונית עם החקלאים נערך פורום על אודות תקציב הפרויקט, תפקידה הטכני של הקבוצה להידרולוגיה ומעורבות החקלאים עצמם. הפורום קבע סדרי עדיפויות שלאורם הוקמו ועדות מטעם החקלאים, שאושרו על-ידי מועצות הכפרים או המועצות העירוניות. ההסכמים הגדירו בבירור את תחום האחריות של כל אחד מהמשתתפים בפרויקט, ונבחרה חברת בנייה שיש ברשותה היתר מטעם הרשויות הישראליות לבצע עבודות לאורך החומה.

המאמצים התמקדו בשיפור מערכות קיימות. הקבלן והחקלאים המקומיים עבדו

החומה מתעקלת לאורך נתיב מפותל. בכמה מקומות היא מתרחקת עד 14 מ"מ מן הקו הירוק, שזכה בהכרה בינלאומית כקו המפריד בין ישראל לשטחים הפלסטיניים הכבושים. החומה קרובה מאוד לכמה כפרים ויישובים פלסטיניים. במקרים רבים פירושו של דבר שאדמות חקלאיות הצמודות או הסמוכות ליישובים הללו "הועברו" אל צדה הישראלי של החומה. רבים מהחקלאים הפלסטינים מנותקים כעת למעשה הן מאדמתם והן ממקורות המים שלהם, ומסתכנים באובדן מקור הפרנסה היחיד שלהם, וזאת במערכת כלכלית שממילא נאבקה על קיומה. באזורים הצפוניים של טול-כרם וקלקליה נפגעו לפחות 6,000 משקים באופן ישיר. אזורים אלה מייצרים כ-20%–25% מסך התוצרת החקלאית הפלסטינית. חלקים ניכרים ממערכות ההשקיה נהרסו על-ידי רכבים צבאיים או רכבים המשמשים לבניית החומה.

החומה המקיפה את קלקליה בנגה המערבית

Paul Jeffrey/ACT International

שאפשר יהיה להשקיע באדמותיהם, מה שיסייע לשמור על איזון בין האוכלוסיות באזורים אלה, איזון שהוא מרכיב חשוב במציאת פתרון צודק בסופו של דבר.

תוצאה חיובית נוספת היתה שיפור היחסים בין החקלאים העובדים בחלקות אדמה סמוכות. בעבר עברו הצינורות המחוברים ישירות למקור המים הראשי בשדות הגובלים זה בזה והיו מקור למתח בין חקלאים שכנים. המערכת החדשה מאפשרת לכל חקלאי גישה לאחד מכמה צינורות משנה, מה שמבטל את הצורך לחצות את שדהו של השכן. שיפור התקשורת בין החקלאים המקומיים מחזק את הסיכוי שיפעלו יחדיו גם בעתיד.

שאפשר יהיה להשקין צדק כלכלי וחברתי בגדה המערבית. צמצום השפעתה השלילית של החומה על האוכלוסיות המקומיות מספק מענה אך ורק למרכיב אחד קטן של הבעיה: החומה עצמה. כדברי האפיפיור המנוח יוחנן פאולוס השני, "ארץ הקודש אינה זקוקה לחומות, אלא לגשרים".

סאעד עסאווי עבד בארגון CRS במשך שמונה שנים בתחום תכנון חירום

sessawi@crsjwb.org

אמילי ארדל סיימה באחרונה את לימודיה בבית-הספר על שם ג'ונס הופקינס ללימודים בינלאומיים מתקדמים (Johns Hopkins School of Advanced International Studies) ומשמשת היום עמיתה בצוות לפיתוח בינלאומי בארגון CRS

eardell@eme.crs.org

1. www.crs.org
2. מנויט - כת פרוססנטנטית בנצרות הדוגלת בחיים פשוטים ומתנגדת להטבלה - המתרגמת www.mcc.org
3. www.mcc.org
4. www.phg.org

הגדה המערבית או להתגבר על האיסור הנושן על מכירת תוצרת חקלאית פלסטינית בשוקי ישראל. ההחלטה אם להתיר מעבר סחורות דרך השערים נתונה בידי חיילים ישראלים, כפופה לשיקול דעתם בלבד, והיא בלתי צפויה. הקלה על תהליך זה וחירוזו לא היו ממטרותיו העיקריות של הפרויקט, אך הם חיוניים להבטחת ערכה של התוצרת החקלאית. יש צורך בתמיכה רחבה כדי להבטיח את זכותם של החקלאים להעביר אל צדה השני של החומה כלי עבודה, ציוד ותוצרת טרייה.

תוצאות הפרויקט ומסקנות

הסיוע הטכני הגדיל את נפח זרימת המים וצמצם את הוצאות התפעול. התוצאה הסופית היא שטח אדמה גדול הרבה יותר, המושקה בכמויות מתאימות של מים, ובמחיר נמוך באופן משמעותי. 5,901 חקלאים נהנו מהשיפורים הללו באזור טול-כרם וקלקיליה. המוטבים שאדמותיהם נמצאות מאחורי החומה השתכנעו להמשיך לעבד אותן. הודות למערכת ההשקיה המשופרת שהוקמה יש כעת לחקלאים תמריץ גדול יותר

החומה היא מקור למתח כלכלי, חברתי ופוליטי עצום עבור כל הקהילות בגדה המערבית. בעוד ארגון הסיוע הקתולי מרוצה מהעובדה שהפרויקט הגדיל את הכנסתם של החקלאים וסיפק להם תמריצים להישאר על אדמתם, אנו מכירים גם בכך שלחומה יש השלכות נוספות שתוכנית זו לבדה אינה יכולה לפתור. סוגיות סבוכות רבות נוספות דורשות את התערבותו של העולם כדי

רשמים מביקור בפלסטין

ג'וליאן גור-בות (Julian Gore-Booth)

בנובמבר 2005 שבתי לפלסטין בפעם הראשונה אחרי למעלה מעשר שנים. ידעתי מראש שדברים רבים השתנו לרעה. ההגבלות על חי היוםמום נוקשות היום אף יותר משזכרתי, ובכל זאת שינוי אחד הותיר אותי פעור פה.

החיים בגטו

חקלאים הרוצים לעבד את שדותיהם יכולים להגיע אליהם רק כשהם מצוידים באישורים ורק לפרקי זמן של 15 דקות, שהוקצו מוקדם בבוקר או בשעות אחר הצהריים המאוחרות. האישורים הללו

מה שמכונה "גדר ההפרדה" של ישראל הוא דבר מפלצתי, שואה מדינית והומניטרית המאיימת על כל הסדר סופי שיעמוד למשא-ומתן. היא מנתקת את ירושלים מסביבתה, היא מפרידה בין חקלאים לשדותיהם, היא מבתרת משפחות והיא מקור השפלה נוסף לעם הפלסטיני.

הבינלאומיים, עם תורים המשתרכים לאורך מאות מטרים מתחת למגדלי השמירה וללוחות הבטון של החומה. לפלסטינים עשויה הדרך למקום עבודתם להימשך שלוש או ארבע שעות. הגדה המערבית מחולקת כעת לחמישה אזורים לפחות, והמעבר ביניהם קל למתנחלים ולזרים, אך קשה ומתסכל – ובקרב כנראה אף יהיה בלתי אפשרי – לפלסטינים.

הידוע מבין הגטאות שזה מקרוב נוצרו הוא ירושלים הפלסטינית, ומה שמתגלה שם הוא אולי האות המבשר רעות יותר מכל. תושבי הגדה המערבית אינם יכולים עוד להיכנס העירה ללא אינסוף אישורים ומחסומים, והירושלמים מנותקים מסביבתם. פלסטינים בירושלים חשים מבודדים ונואשים במידה גוברת והולכת. משנת 1992 ועד 1994 התגוררתי בשתי דירות נפרדות במזרח העיר, המרוחקות כמאה מטרים זו מזו. אחת הדירות נמצאת כיום בתוך ירושלים; השנייה, באבו-דיס, מנותקת מירושלים והיא חלק מהגדה המערבית. חנויות ומשפחות שנהגתי לבקר על-ידי חציית כביש מנותקות כעת אלה מאלה; ישישים שהתפללו כל חייהם במסגד אל-אקצה מנועים מלהמשיך לעשות כן, וילדים אינם יכולים להגיע לבתי-הספר.

כזר, חלפתי בין מחסומים

כשאני מעמיד פנים שאני תייר או שפשוט נופפתי בדרכוני מול עיניהם של חיילים ספקנים. כזר עליתי למטוס ושבתי לביתי. כזר אני בוש ונכלם.

ג'וליאן גור-בות הוא מנהל בקרן כארים רידה סעיד (Karim Rida Said Foundation), ארגון חוץ-ממשלתי שבסיסו בלונדון, הפועל להביא לשינוי בר-קיימא בחייהם של ילדים ונוער במזרח התיכון (www.krsf.org)

director@krsf.org

נשללים מאוחר יותר, כצעד ענישה נוסף. כפרים שהיו בעבר צמתים שוקקי חיים דוממים כעת. גם ישראלים, בכללם מפקדי צבא במילואים, יצאו בפומבי נגד החומה – ובכל זאת הבנייה נמשכת. החומה, המחסומים, סוללות העפר והרשיונות האינסופיים כולאים את הפלסטינים בגטאות. ערים הפכו למבודדות וכפרים נותקו משוקיהם. שירותים חיוניים, כגון בתי-חולים, הפכו בלתי נגישים עד ייאוש.

כל הערים הגדולות מוקפות במחסומי קבע. הכניסות לירושלים מרמאללה ומבית-לחם נראות כלקוחות מהגרועים שבגבולות

החומה חודרת עמוק אל לב הגדה המערבית. תחת שיהיו חלק מדיוני המשא-ומתן, עתידים גושי ההתנחלויות להתרחב בוודאות, ותואי החומה מקצה להם לשם כך מקום בשפע. לאורך הציר המערבי של הגדה המערבית יש אזורים שבהם החומה חודרת אל מעבר לקו הירוק ללא כל סיבה נראית לעין, פרט לניסיון להפקיע חלק מהאדמות הפוריות ביותר של הפלסטינים, ואולי חשוב מכך עבור הישראלים – גם את מי אקוויפר הגדה המערבית, הזורמים קרוב לפני השטח לאורך רובו של אזור זה.

העונש על בחירה דמוקרטית

(Ibrahim Hewitt) יואיט

נצחון חמאס בבחירות הפלסטיניות בינואר 2006, החלטת ישראל בעקבותיו שלא להעביר לרשות תשלומי מס וסירובם של תורמים להעביר כספים לרשות-הפלסטינית השפיעו באורך קשה ביותר על רווחת הפרט, על הדמוקרטיה ועל החברה האזרחית הפלסטינית

למעלה משני שלישים הם בעלי הכנסה של פחות משני דולרים לנפש ליום.

הרשות-הפלסטינית מעסיקה 140 אלף איש, ובכך היא המעסיק היחיד הגדול ביותר בפלסטין. היא מעסיקה 37% מכוח העבודה בעזה ו-14% מכוח העבודה בגדה המערבית. הרשות-הפלסטינית לא תוכל לשלם משכורות לעובדיה ולספק שירותים ציבוריים נאותים, כגון אלה הניתנים בבתי-חולים ובבתי-ספר, כשקופתה ריקה. באו"ם חוששים כי השעייה מתמשכת של תשלום המשכורות שבהן תלויים מיליון פלסטינים תעודד פשיעה והפקרות.

במהלך הכיבוש סייעו מוסדות דתיים, נוצריים ומוסלמיים, להשלים את החסר. שורה של בתי-ספר, בתי-יתומים, מרפאות ובתי-חולים עובדים בשיטות פועלה עם הרשות-הפלסטינית בשטחים הפלסטיניים הכבושים. בבתי-הספר האסלאמיים משתמשים הילדים בספרי לימוד של הרשות ולומדים לפי תוכנית הלימודים שלה (בתוספת שיעורי דת). משרד החינוך של הרשות הוא המאשר את בתי-הספר האסלאמיים. ללא המוסדות האסלאמיים עבור עיוורים, חירשים ונכים לא היו ילדים מקבוצות אלה מקבלים חינוך כלל. חברות אסלאמיות רבות תורמות כספים ומסייעות לילדים חסרי אב או לכאלה שנגנשו על-ידי אביהם. כמה מהם יתומים של שהידים (קדושים) – כינוי של כל מי שנהרג בידי ישראלים, בין שלקח חלק במאבק ובין שהיה צופה מן הצד – אך הם תומכים גם בילדים של משתפי-פעולה וכן בילדים שאביהם מת כתוצאה ממחלה או מתאונה. הסיוע עשוי לכלול חבילות מזון, ילקוטי בית-ספר וספרים, וכן מימון של חינוך או שהות בבתי-יתומים. רבים מהפרויקטים האלה ממומנים באופן מקומי על-ידי ועדות א-זכאת, שהן עצמן מורשות ומנוהלות על-ידי משרד הוואקף של הרשות.

הכנסותיהם של הפלסטינים הצטמקו בשיעור של 40% במהלך ארבע השנים האחרונות. הכלכלה התפוררה בשל העוצרים, הכתרים, ההגבלות על תנועת אנשים וסחורות וההרס הממוקד של התשתיות. אימוים מצד מתנחלים ומצד צבא ישראל, בניית החומה ומסים שרירותיים, קנסות והיטלים הביאו עסקים לידי פשיטת

רגל. את מקומם של 110 אלף הפלסטינים (22% מכוח העבודה בישראל) שעבדו בישראל או בהתנחלויות הישראליות לפני האינתיפאדה השנייה תפסו עובדים זרים. גם התיירות התמוטטה, שכן בית-לחם מכותרת מכל צדדיה ומנותקת מירושלים.

כך הפכה פלסטין לחברה שיותר מכל מדינה אחרת בעולם תלויה בעזרה מבחוץ. תקציב הרשות-הפלסטינית, שרשותה מס מקומי בסיסי זניח ותו לא, עמד בשנת 2005 על כ-1.9 מיליארד דולר. סכום זה ניוון משלושה מקורות עיקריים: 570 מיליון דולר ניתנו על-ידי מדינות מהאיחוד-האירופי, 363 מיליון דולר מארצות-הברית וכ-55 מיליון דולר לחודש הועברו מישראל בגין הכנסות ממכס וממסים שגבו שלטונות הכיבוש מפלסטינים. 80% מבתי האב תלויים עתה בסיוע הומניטרי כלשהו.

”אף על פי שהכלכלה הפלסטינית סופגת אל קרבה שיעור עצום של סיוע מהקהילה הבינלאומית, הוא מספיק רק לריכוך השפעות הסגר הישראלי. לא די בכך שהקהילה הבינלאומית מסבסדת למעשה את עלויות הכיבוש ומקילה את כובד החובה המוטלת על כתפיה של ישראל לדאוג לצורכי הפלסטינים, אלא שהכלכלה הישראלית מרוויחה בעצם מכספי התרומות האלה, שכן 45% מכל דולר הניתן כסיוע לפלסטינים עוברים לישראל. משנת 2000 ועד 2004 הוכפל הסיוע עד לכמעט מיליארד דולר בשנה, אך בשל הסגרים והעוצרים צנחה ההכנסה הריאלית לנפש בפלסטין ב-40%. הכלכלה יכולה להשתקם רק בתנאי שהגבולות החיצוניים יפתחו, שהפיקוח של הגבולות הפנימיים בין עזה לגדה המערבית יתרופף ושתותר עבודת פלסטינים בישראל. אלא שישראל ממשיכה לשלוט באופן מוחלט בכל גבולותיה של עזה, כולל בגבול עם מצרים ובגבולות הימיים והאוויריים [...] הממשלה הנוכחית בישראל יוצרת בשטח עובדות שיבטלן כל אפשרות של מדינה פלסטינית יציבה עם רציפות טריטוריאלית [...] סדרת בנטוסטנים מנותקים זה מזה, הנתונים לחלוטין לשליטת ישראל ותלויים בה לגמרי [...] מדיניות הפעולה הישראלית אינה מותירה בידי פלסטינים מן השורה כל תקווה לשיפור כלשהו של עתידם ומחלישה את מעמדם של המתונים בקרב הקהילה הפלסטינית, אלה המעוניינים למצוא פתרון בדרך של משא-ומתן. אנשים כדוגמת הנשיא עבאס כמעט שאינם יכולים להציג שום הישג שהושג בדרך של שיחות. תחת זאת נראה שהשיחות הביאו להרעה גוברת והולכת ברמת החיים של הפלסטינים [...] יותר ויותר פלסטינים מתפתים להסיק כי אלימות היא המענה היחיד“

(ד"ר פיליס סטארקי, חברת הפרלמנט הבריטי, מתוך רשומות הפרלמנט, 26 באוקטובר 2005, טור 94WH)

אלטראוויזם שהגיע 45% מציבור הבוחרים הפלסטיני להצביע בעד חמאס.

המצב ההומניטרי בפלסטין גרוע עד כדי כך שסיוע מממשלה לממשלה בלבד אין בו כדי להבטיח מענה לצרכיו הבסיסיים של הציבור. החברה האזרחית חייבת גם היא לשאת בנטל הסיוע לנוקמים. עבור מוסלמים במיוחד אין זו רק אחריות, אלא מחויבות. אחת המצוות העיקריות באסלאם היא שמוסלמים חייבים לשלם א-זכאת (מס על הכנסה), והם מתבקשים גם לתת מכספם לצדקה (תרומה מרצון). מאחורי התרוששותם של הפלסטינים ונישולם מרכושם עומדים מניעים פוליטיים, ואין להניח להם להישאר בגדר בעייתם של פלסטינים, ערבים או מוסלמים, אלא כמשר שהקהילה הבינלאומית כולה, ללא תלות בלאום, גזע או אמונה, מחויבת, בשם האנושיות, לתת לו מענה.

אבראהים יואיט הוא יו"ר אינטרפל (www.interpal.org), קרן הסיוע והפיתוח לפלסטינים. הארגון נוסד בשנת 1994 והוא תומך ביוזמה מקומית בשטחים הפלסטיניים הכבושים, בירדן ובלבנון. אינטרפל הוא ארגון הצדקה הבריטי הגדול ביותר המספק סיוע הומניטרי וסיוע לפיתוח לפלסטינים

info@interpal.org

של העם הפלסטיני ולצאת נגד התדמית השלילית שדבקה באסלאם ובמוסלמים, תדמית שהיא תוצאה של המלחמה העולמית בטרור. תהליך דמוקרטי קובע שכל מפלגה שנבחרה על-ידי רוב העם בבחירות הוגנות וחוקיות זכאית לשלטון, וחובה להעניק לה את הכבוד ואת הזכויות המגיעים לממשלה נבחרת. על כל ממשלות המערב, שנהגו לשתף פעולה עם המינהל הפלסטיני הקודם, לפתוח בודו-שיח עם הרשות הפלסטינית במתכונתה הנוכחית ולתמוך בה כלכלית. הימנעות מכך רק תעניש את הפלסטינים על שהשתתפו בתהליך הדמוקרטי – אירוניה של ממש בהתחשב בעובדה שהבחירות הפלסטיניות זכו לעידודו של המערב, הניבו שיעור הצבעה גבוה באופן ניכר משיעור ההצבעה בבחירות האחרונות בארצות-הברית וברוב מדינות אירופה, וזכו לאישור גורף מצד קבוצה רבת-משתתפים של משקיפים בינלאומיים.

הקהילה הבינלאומית חייבת להבין שסיוע חיצוני לא היה נחוץ כלל אלמלא כבשה ישראל את אדמות פלסטין. שרי הרשות-הפלסטינית התחייבו שלא ייטלו לעצמם משכורות עד אשר ישולם שכרם של עובדי הרשות. ויתור שכזה על צרכיהם האישיים שומה עליו שיזכיר לממשלות המערב שהיה מרכיב ברור ומוצק של

דב ויסגלס, יועץ ראש הממשלה אהוד אולמרט, ביטא את מדיניותה של ישראל כשאמר: "הרעיון הוא לעשות לפלסטינים דיאטה, אבל לא לגרום להם למות מרעב". מצוקת הרעב אמורה לעודד אותם לכפות על חמאס לשנות את עמדתו כלפי ישראל או לסלק אותו בכוח מן הממשלה. כמה מדינות מערביות מתכננות לעקוף לחלוטין את הרשות-הפלסטינית, והן מתעלות את הסיוע לאפיקים אחרים כגון אונר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם), הבנק העולמי וארגונים חוץ-ממשלתיים. הן ארגונים חוץ-ממשלתיים שמושבם בבריטניה והן כאלה שמושבם בפלסטין מתנגדים לתוכניות אלה. ארגונים חוץ-ממשלתיים ממלאים תפקיד חשוב בהרחבת השירותים הניתנים מטעם המדינה, אבל הם חסרים את היכולת לקחת על עצמם את המשימה העצומה של תחזוק הרשויות והמוסדות הממשלתיים ומתן שירותים ציבוריים. ארגונים חוץ-ממשלתיים אינם גופים נבחרים. אין זה ראוי ואף לא רצוי שארגונים אלה יתפסו את מקומן של הרשויות המקומיות וייטלו על עצמן אחריות כבדה שאין להם מסוגלים לשאת בה.

האינטרפל, כמו ארגונים חוץ-ממשלתיים רבים אחרים, סבור שהרשות-הפלסטינית זכאית לסיוע בינלאומי, תהא אשר תהא המפלגה הפוליטית העומדת בראשה. חשוב לעורר את מודעות הציבור למצוקתו

האם אפשר לראות בפלסטינים החיים בישראל/פלסטין "עקורים פנים-ארציים"?

דינה אבו-סאמרה וגרטה זנדר (Dina Abou Samra & Greta Zeender)

את מנגנוני ההתמודדות שלהם. תווית עפ"א מאפשרת זכויות וערבויות שהן מתוקף זכויות האדם הבינלאומיות והחוק ההומניטרי, לעומת המונח "חסר בית", שאינו מאזכר אותן. אנחנו קוראים להכרה באוכלוסיות שעברו עקירה פנימית בישראל/פלסטין בהתבסס על העקרונות המנחים של האו"ם באשר לעקירה פנימית. העקרונות הללו חושפים את קיומם של אנשים במצוקה שבלעדי החשיפה עלולים להיזנח בנקל על-ידי הרשויות, כמו גם על-ידי ארגונים הומניטריים מקומיים ובינלאומיים. על האו"ם לנקוט עמדה רשמית וברורה לגבי העקירה בישראל ובשטחים הפלסטינים הכבושים. משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA - Office for the Coordination of Humanitarian Affairs), היחידה לעקירה פנימית שבתוך משרד זה ונציג המזכיר הכללי של האו"ם לענייני זכויות אדם של עפ"א – אלה יוכלו לפרסם נייר עמדה בסוגיית העקירה הפנימית בהקשר הישראלי-פלסטיני מנקודת מבט חוקית ותפעולית.

יש צורך במחקר נוסף של תנועות אוכלוסייה בתוך ישראל ובשטחים הפלסטיניים הכבושים ושל ההשלכות הפסיכו-חברתיות שיש לעקירה ארוכת טווח. שיטות עבודה ותקנים שפותחו כדי לתעד עקירה וכדי להשיג פתרונות בני-קיימא למען העפ"א במדינות נגועות סכסוכים אחרות, ובכלל זה תוכניות פיצוי, עשויים לספק דגמים מועילים שניתן יהיה להפיק מהם לקחים.

דינה אבו-סאמרה וגרטה זנדר
הן אנליסטיות ב-IDMC

Dina.Abousamra@nrc.ch
Greta.Zeender@nrc.ch

1. www.unhcr.ch/html/menus/7/b/principles_lang.htm.
2. ראה מאמר מאת קת'רין קוֹלֶר (Kathrin Koeller), עמוד 38
3. www.reliefweb.int/library/documents/2005/gidp-isr-2jun.pdf.
זוכה פרס Body Shop לזכויות האדם לשנת 2002, בכתבת adrid@palnet.com
4. idpalestine4@yahoo.com ניתן ליצור קשר עם ADRID
www.badil.org/Refugees/facts&figures.htm

זיהוי "עקורים פנים-ארציים" בישראל ובשטחים הפלסטיניים הכבושים – בהתבסס על ההגדרה המוצעת בעקרונות המנחים בעניין עקירה פנימית – אינו דבר של מה בכך. אונר"א רואה בכל מי שאיבד את ביתו ב-1948 פליט, אך העקרונות המנחים שלה מגדירים "עקורים פנים-ארציים" מי שברחו מבתיהם, אך לא חצו גבול בינלאומי מוכר

להיחשב בו בזמן גם עפ"א וגם פליטים.

בניגוד למעמד הפליטים כפי שהוגדר באמנה לזכויות הפליט ב-1951 או להגדרת העבודה של אונר"א לגבי "פליט", הגדרת עפ"א בעקרונות המנחים תיאורית בלבד, ואיננה מעניקה זכויות מיוחדות. המטרה העיקרית היא להסב את תשומת הלב למצבם הייחודי של העפ"א ולזכויותיהם, שבמצבים של עקירה מופרות לעתים קרובות.

ארגונים פלסטיניים חוץ-ממשלתיים, ארגונים בינלאומיים וכלי התקשורת מרבים לכנות את הפלסטינים שעקרו כתוצאה מהריסות בתים ומפינויים "חסרי בית", ולא דווקא "עקורים פנים-ארציים".

כמה מנציגי האו"ם העוסקים במתן סיוע לפלסטינים אינם מוצאים תועלת בהדקת תווית של עפ"א לפלסטינים, שכן מעמד "פליט" של אונר"א כרוך בסיוע, בעוד שתווית עפ"א היא תיאורית ותו לא. הם גם מצביעים על הצרכים הדומים שיש לעקורים ולאוכלוסייה המקומית, שכן מרבית הפלסטינים הם קורבנות של העקירה והעדר הנתינות. כך או כך, הם אומרים, העקורים הפנים-ארציים שבשטחים הפלסטיניים הכבושים הם רק קבוצה קטנה בהשוואה ל-1.7 מיליון פליטים הרשומים באונר"א.

עם זאת, טוענים במרכז למעקב אחר עקירה פנימית (IDMC – Internal Displacement Monitoring Centre), התואר עפ"א מסב את תשומת הלב לעקורים הפלסטינים שאינם פליטים, וכן לאותם פליטים שעברו עקירה משנית, שעשויה להחמיר את פגיעותם ולהתיש

פלסטינים שברחו או גורשו מבתיהם במהלך מלחמת 1948 או לאחריה אך נשארו בתחומי מה שהפך להיות מדינת ישראל עונים בוודאות להגדרה של "עקורים פנים-ארציים" (Internally Displaced Persons - עפ"א IDP). עשרות אלפי כפריים ערבים נעקרו מבתיהם בתוך ישראל בעקבות הרס קהילותיהם. קהילות בדואיות סבלו מכמה גלים נוספים של עקירה פנימית לאחר המלחמה, ואנשיהן ממשיכים לחיות בתנאי מצוקה קשים, בייחוד בנגב. העדר נתונים לגבי מספר העקורים ב-1948 מקשה על הערכת מספרם של העקורים הפנים-ארציים. הוועד הארצי להגנה על זכויות העקורים (ארגון שמושב בנצרת) מעריך כי מספר העקורים הפנים-ארציים בגליל, בערים המעורבות שאוכלוסייתן ערבית/יהודית כגון חיפה, עכו ויפו וכן בנגב מתקרב ל-250 אלף נפש. להערכתו של מרכז באדיל (Badil), ארגון המספק מידע על אודות זכויות תושבים ופליטים פלסטינים, בישראל חיים כ-275 אלף עפ"א. העקורים הפנים-ארציים הם כרבע מהאוכלוסייה הערבית בישראל.

העקורים הפנים-ארציים אינם רשומים בישראל, ואף לא בשטחים הפלסטיניים הכבושים. הם חיים בדרך-כלל בקרב האוכלוסייה המקומית, וקשה לזהותם. קשה מכל להגדרה שיטתית היא קבוצת הפלסטינים שנעקרו מבתיהם בעזה ובגדה המערבית כתוצאה מגירוש, הריסת בתים או הפקעת רכוש. הגם שנראה הגיוני לראות בהם עפ"א, חלקם הם גם פליטים על-פי הגדרת העבודה של אונר"א, שכן הם או צאצאיהם גורשו במהלך מלחמת 1948. מכאן שבשטחים הפלסטיניים הכבושים יש פלסטינים היכולים

הבדואים בנגב: מיעוט נשכח מלב

קתרין קלר (Kathrin Koeller)

שטף החדשות בעניין העימות הישראלי-פלסטיני מאפיל על אוכלוסייה ערבית שאנשיה הם עקורים פנים-ארציים החיים בשטחי ישראל כאזרחים. נשכחים מלב במיוחד הם 186,600 הבדואים החיים בנגב, שהם 1.2% מהאוכלוסייה הערבית במדינה

למרות הלחץ הכבד, רק מחצית מהאוכלוסייה הבדואית ניאותה לעקור ליישובים. השאר נותרו ביישובים ה"לא-חוקיים" באזור הסייג, יישובים שאינם מוכרים על-ידי המדינה גם אם כבר היו קיימים לפני 1948 ו/או נמצאים בשטח שהוקצה בעבר לשימושם של הבדואים. תושבי הכפרים הללו חיים תחת איום מתמיד שבינם ייהרס ושהם ייתבעו לדין בגין שימוש "לא-חוקי" באדמת מדינה. הגישה שלהם לשירותים ציבוריים כגון מים, חשמל, כבישים, תשתיות, חינוך ושירותי בריאות מוגבלת ביותר. הואיל והם מתגוררים באזורים שאינם בתחום שיפוט עירוני, נבצר מהם לבקש היתרי בנייה. אף שבשנת 1998 הגדירה תוכנית הפיתוח של באר-שבע (כיום אגד הערים השישי בגודלו בישראל) את העיר ואת השטחים שסביבה כ"מטרופולין דו-לאומי", עדיין אין בנמצא תוכניות לפיתוח עתידי של הכפרים הבדואיים הללו. שטחיהם נותרו

הקודמים. כל תנועה אל האזור וממנו חייבה אישור בכתב מהממשל הצבאי הישראלי. ישראל מינתה 19 שיח'ים והכירה בשבטיהם באופן רשמי. כדי לזכות באזרחות ישראלית היה על כל בדואי להצטרף לשבט מוכר בלי קשר לאילן היוחסין המקורי שלו. בהמשך אולצו הבדואים להתיישב יישוב של קבע ולעקור אל שבעה יישובים עירוניים שתוכננו ונבנו ביזמת המדינה. הוצעו להם חלקות אדמה במחירים מסובסדים, גישה למים, חשמל, כבישים, שירותים רפואיים ובתי-ספר – בתנאי שיסכימו לקבוע את משכנם ביישובים המוכרים ולוותר על תביעותיהם על האדמות במקום אחר בנגב.

לפני הקמת מדינת ישראל היו הבדואים בנגב (קבוצה מובדלת תרבותית מהבדואים בגליל) בבחינת הרוב המכריע של אוכלוסיית האזור וחיו כרועים נוודים במדבר. במהלך מלחמת 1948 או מיד לאחריה נאלצו רובם לברוח או שגורשו ונעקרו. הנגב הפך להיות יעד עיקרי להתיישבות יהודית. מהבדואים ניטלה הגישה כמעט לכל שדות המרעה והנדידה שלהם, והברירה שנותרת בידם היתה להתיישב ולוותר על חלק חשוב מאורח חייהם המסורתי.

השבטים הנותרים רוכזו במה שכונה "אזור הסייג" – שטח מוגדר בצפון-מזרח הנגב, שנוהל על-ידי ממשל צבאי ישראלי עד 1966 וכיסה רק 10% משטחי אדמתם

שכל אדמות המדבר שייכות למדינה מתוקף רישומן בקושאן תחת קטיגוריית "מאוואט" (מת), שהוטבעה ב-1858 בידי הרשויות העותמאניות. ישראל מכירה בבעלות על קרקעות בנגב אך ורק אם בעל הקרקע מסוגל להציג מסמך שהונפק בידי שלטונות המנדט הבריטי ב-1921 – תקופה שבה אף בדואי כמעט לא רשם את האדמות השייכות לו, אם מתוך רתיעה מסורתית משיתוף פעולה עם רשויות חיצוניות, אם מתוך חשש ממסים, אם מחוסר דאגה בדבר האפשרות שמישהו יקרא תיגר על המשך השימוש בקרקע – ואם משילוב של כל הטעמים הללו גם יחד.

סקר שנערך בנגב באחרונה מורה שהניסיון שהצטבר בתחומי ההתיישבות והעיוור מתואר על-ידי הבדואים כשלילי באופן כללי וכלא מספק. הבדואים אינם שבעי רצון מתמריצי ההתיישבות שהוצעו להם, ממיעוט ההזדמנויות לחינוך ולשלטון דמוקרטי וממניעה מתמשכת של גישה שווה לבריאות, חינוך, דיור ושאר שירותים, בדומה לאלה שמהם נהנים האזרחים הישראלים האחרים. למאבק המתמשך על השליטה בנגב ועל חירויות דמוקרטיות יש השלכות לא רק על הפרנסה, כי אם גם על עצם מהותה של הזהות הבדואית המודרנית. עתיד הבדואים בנגב נותר חסר ודאות ובעייתי.

קתרין קלר משלימה את עבודת הדוקטורט שלה במחלקה לפיתוח בינלאומי באוניברסיטת אוקספורד

kathrin.koeller@qeh.ox.ac.uk

למידע נוסף:

- המרכז לחקר החברה הבדואית והתפתחותה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב <http://w3.bgu.ac.il/bedouin>
- מרכז מוסאוא לזכויות האזרחים הערבים בישראל www.mossawacenter.org/en/about/about.html
- פורום דו-קיום בנגב <http://dukium.org>
- האגודה הערבית לזכויות אדם www.arabhra.org/htm.factsheets/factsheet3
- אגודת הארבעים www.asso40.org

"אנחנו צריכים להפוך את מעמד הבדואים למעמד פועלים עירוני העובד בתעשייה, בשירותים, בבנייה, בחקלאות [...] זה [...] יגרום לבדואי לא לחיות על אדמתו עם העדר שלו, אלא הבדואי יהפוך לאדם עירוני, המגיע אל ביתו אחר-הצהריים ונועל את נעלי הבית שלו [...] ילדיו ילכו לבית-הספר עם שיער מסורק. זו תהיה מהפכה, אבל זו תהיה מהפכה שתסתדר אחרי שני דורות [...] התופעה הזאת של הבדואים תיעלם" (משה דיין בראיון לעיתון "הארץ", 31 ביולי 1963)

פרויקטים שמטרתם הטמעה והושבה של קבע נאכפו בעבר על רועי צאן ברחבי העולם. תוכנית התיישבות הקבע והגישה הישראלית הכללית כלפי הבדואים יכולות להיראות חלק מהמגמה הרחבה זו. הזהות הישראלית שונה במידה רבה (מבחינת ההייררכיה העומדת בבסיסה) מזו של האוכלוסייה הערבית שבתוך המדינה וסביבה. "ישראלי" טומן בחובו "מערבי", "דמוקרטי", "מודרני", "רציונלי" ו"משכיל" – בעוד ערבים, ובמיוחד הבדואים, הם "טרנס-מודרניים", "אוטוקרטים", "רגשנים" ואינם ראויים לחלק במדינת ישראל המודרנית, אלא אם יפגינו נכונות לעבור "רפורמה". ישיבה של קבע/מודרניזציה של הבדואים היא, אם כן, מהותית ביותר לתדמיתה העצמית של ישראל כ"מדינה דמוקרטית" בסביבה "בלתי מפותחת". מה שלא נאמר בפירוש הוא נחישותה של ישראל לצבור כמה שיותר אדמות שיועמדו לשימוש הבלעדי של התושבים היהודים בארץ-ישראל.

כדי להשיג את מירב האדמות הערביות לצורך יישוב יהודי של הנגב התכחשה ישראל כמעט לכל זכויות הבעלות או הזכויות לקרקעות שהיו קיימות בעבר. ישראל רואה בנגב "אדמה לא מיושבת" (*vacuum domicilium*) או "שטח הפקר" (*terra nullius*), דהיינו שטח ריק שניתן להשתמש בו לצורכי התיישבות. הבדואים מצטיירים כנוודים חסרי שורשים שאין להם זיקה או זכויות טריטוריאליות. כלים משפטיים דומים, ששימשו להצדק עקירה פנימית של אוכלוסיות ילידיות ולשלול תוקף מבעלות מסורתית של קרקעות, ניתן לראות גם במדינות מתיישבים אחרות. ישראל מצדיקה את מדיניות רכישת הקרקעות שלה בעזרת פרשנות סלקטיבית של חוקי קרקעות היסטוריים. היא טוענת

לא מסומנים על גבי המפה, או שבמקומם סומנו יישובים אחרים המתוכננים להיבנות.

התיישבות הקבע והמעקב אחר יישובים לא-חוקיים קיבלו דחיפה בדמות יחידה פארא-צבאית של שומרי איכות סביבה שהוקמה על-ידי אריאל שרון ב-1976. ל"סיירת-הירוקה" יש ייפוי כוח להרוס אוהלים בדואיים "לא-חוקיים", להפעיל פיקוח חמור על גודל העדרים ושטחי המרעה שלהם, להחרים עדרים, להרוס יבולים שנזרעו ללא ההיתר הדרוש וכן להטיל קנסות ולפנות תושבים של יישובים "לא-חוקיים". פשיטות הסיירת-הירוקה גרמו נזק חמור לרכוש ובכמה מקרים הובילו לאסונות. כאשר הצפית מן האוויר מזהה מבנה חדש שאיננו מאושר, הבעלים עשויים לקבל צו הריסה. אם לא יעמדו בדרישות – ורבים אינם עומדים בדרישות – יועמדו לדין. בעלי בתים הופכים שלא ברצונם לנאשמים פליליים, נקנסים ונאלצים להשיב למדינה את עלות ההריסה. על-פי אגודת-הארבעים, כרגע יש 22 אלף בתים לא-מוכרים בנגב. כולם בסכנת הריסה.

מצוקתם של אלה החיים ביישובים המוכרים כמעט שאינה נופלת מזו של אחיהם. הם בין העניים ביותר בישראל, ועליהם להתמודד עם בעיות כלכליות וחברתיות עצומות – שיעור אבטלה גבוה, פשיעה, שימוש בסמים, התפוררות חברתית ורמת חינוך ירודה, תשתיות כגון תאורת רחוב, מדרכות או מערכות ניקוז הבנויות באופן חלקי בלבד – את כל אלה אפשר למצוא כמעט בכל היישובים. רשויות התכנון הישראליות לא נתנו דעתן לצורכי התרבות של הבדואים, במיוחד לכך שהם מעדיפים לקבץ את המשפחה המורחבת כדי לרכז ולשמר במאורגן את המבנה המסורתי המתבסס על קשרי דם, כך שאפשר יהיה לאחד משאבים ואחריות, כמו גם לנהל סכסוכים ולשמור על שליטה חברתית. הרחבה עתידית של הבתים בלתי אפשרית בעליל, שכן לא הוקצו די אדמות לצורכי הגידול באוכלוסייה. שיעור הילודה השנתי הממוצע בקרב הבדואים עומד היום על 7% לשנה, והוא מהגבוהים בעולם. אוהלים ומבנים נוספים המוקמים מאחורי הבית לצורך התכנסות חברתית, כדי לשכן אורחים או כמטבח חיצוני הם דבר שבשגרה. אגפים בבתי הופכים לחנויות ומשמשים למגורי חיות הבית. הרשויות הישראליות רואות בכך הפרה של חוקי התכנון, האוסרים על שימוש מסחרי בשכונות מגורים. אבל עבור משפחות בדואיות רבות זהו מקור הפרנסה היחיד.

שבירת מעגל האלימות

לוסי נוסייבה (Lucy Nusseibeh)

במשך רוב מאה השנים האחרונות אופיינה ההתנגדות הפלסטינית דווקא באי-אלימות, ולא באלימות. בעקבות נצחונה של חמאס בבחירות האחרונות מסתכנים הפלסטינים יותר מאי-פעם בדימוי של קבוצה אלימה שאי-אפשר להתדיין עימה, כשלמעשה בשטח צומחות ופועלות עוד ועוד קבוצות הדוגלות בהתנגדות בלתי אלימה

זרים יכולים להתערב בעימות. ממש כשם שאלימות מולידה שנאה ומובילה למעגל של רשע ושל חוסר אנושיות, כך בדיוק יכולה אי-אלימות לשבור מעגל ממין זה. לפיכך, אי-אלימות היא בעצם התגלמות של אסרטיביות והעצמה המאפשרות לאנשים לעמוד בראש זקוף – גם אל מול אלימות מוחצת – ולשמור על אנושיותם.

הכשרה לאי-אלימות

יותר ויותר ארגונים מקומיים מתמחים בהכשרה לאי-אלימות ו/או בפעילויות בלתי אלימות. ארגון MEND (אי-אלימות ודמוקרטיה במזרח התיכון, Middle East Nonviolence and Democracy) הכשיר פעילים בשמונה ערים מרכזיות בגדה המערבית, ופעילים אחרים עוד ממתינים לתורם.

בתחילת 2002 פנתה קבוצה של מפקדי צבא מתנועת הפתח לארגון MEND בבקשה לקבל הכשרה בנושא אי-אלימות, במטרה לשבור את מעגל הקסמים שבו גדלו – אקטיביזם, בית-כלא, שוב אקטיביזם, שוב בית-כלא וחוזר חלילה – ולהעניק עתיד לילדיהם. מאז גודל והולך מספר הפונים לארגון. ראש הפתח בעיר קלקיליה, מהערים השמרניות בגדה, עומד גם בראש קבוצה פעילה של ארגון MEND בעיר. לארגון גם פעילים בטול-כרם, בשכם ובחברון – כולן ערים פלסטיניות מרכזיות – ואלה מארגנים סדנאות, מסלולי הכשרה ומחנות נוער הקוראים למציאת חלופה למאבק האלים ולקידום הדמוקרטיה, וזאת אף שברשות ניתן למצוא מעגלים שבהם הדמוקרטיה אינה מקובלת ואף נחשבת כפירה. בני נוער בעם כולו מאזינים

בדקות לאופרת סבון רדיופונית שהפיק ארגון MEND, המעלה סוגיות פלסטיניות שמזמינות הכרעות בלתי אלימות בכל תחומי החיים, החל משאלות מגדר ומשפחה וכלה בהתנגדות בלתי אלימה לכיבוש.

העימות יצר צורך עצום ביועצים בית-ספריים, אולם נכון להיום מוקצים לכל שלושה בתי-ספר שני יועצים בלבד. במרוצת שלוש השנים האחרונות הכשיר

לחזות בשמש ולא בחומה, לטפל במשק החי ולעבד את השדות כהרגלם. מעצם הצלחתם לשרוד ובחירתם ללכת לעבודה למרות אינספור המכשולים והסכנות המתגלגלים לפתחם, רוב הפלסטינים נוקטים אי-אלימות באופן פעיל ובדרכים שונות מדי יום. ככל שהגבלות על

מאז ראשית המאבק לעצמאותם עשו פלסטינים שימוש עקבי בשביתות, בערעורים ובהפגנות, טקטיקות בלתי אלימות מקובלות, תחילה נגד הבריטים ומאוחר יותר נגד הישראלים. כעת, כשהם משוועים למצרכי יסוד ולציוד בסיסי עד כדי כך שילדיהם אינם יכולים להיבחן בשל מחסור בנייר כתיבה,

Paul Jeffrey/ACT International

התנועה ועל חיי היומיום מחמירות והמצב הפוליטי הולך ונהיה חסר תקווה, מסתמן גידול בעניין שמגלים הפלסטינים בחלופות לאלימות – הן כדרך חיים והן כדרך המאבק היחידה שעשויה להצליח.

אי-אלימות בצורתה הקלאסית פירושה פנייה למצפונו של היריב והבאתו לידי מסקנה שפעולותיו אינן מוסריות, וכך לשים להן קץ. כאשר הדבר אינו עולה יפה, כוחות

כשהמתחים הבולטים והבלתי פוסקים בין סיעות פוליטיות שונות קורעים את העם עד כדי סכנה למלחמת אזרחים, עשויה אי-אלימות פלסטינית להיראות כסתירה פנימית, ובכל זאת היא מציאות חיה.

יותר מכל מעוניינים הפלסטינים לחיות את חייהם, לעבוד ולפרנס את משפחותיהם, לשלוח את ילדיהם לבית-הספר ללא חשש, לנוע בחופשיות ממקום למקום,

לשוחח על הנושא, אולי יישמע קולך. אז אולי יוכלו לשכנע נשים ישראליות לתת יד לבחירת ממשלה שתפגין רוח פייסנית יותר. יתרה מזו, אם תתמקד התקשורת בנשים הפלסטיניות, ואם הנשים יהיו לגורם מכריע יותר בתהליכי קבלת החלטות ובתרגילי יישוב סכסוכים, או אז תהיה אולי תקווה למדינה פלסטינית בת-קיימא ולפתרון צודק, שהגברים טרם הצליחו להשיג.

תפקידה של דעת הקהל

כדי שתהליך שלום יעלה יפה, יש לעודד את דעת הקהל לראות את המציאות בשני הצדדים כפי שהיא ולהתייחס לזולת כאל בן-אדם. דעת קהל שלילית בקרב אחד מהצדדים מזינה את העימות ומנציחה את מעגל האלימות, ובאותה מידה נכון לומר שדעת קהל המצדדת בפתרון צודק לסכסוך תעודד את ההנהגה לחתור להסכם שלום. בהתחשב במאזן הכוחות, הנוטה באופן מכריע לטובת ישראל, דעת הקהל הישראלית היא אחד המפתחות לשלום, והיא עצמה מושפעת באופן מכריע מהאופן שבו היא תופשת את דעת הקהל הפלסטינית. על הציבור הישראלי להשתכנע שבקרב הציבור הפלסטיני יש רצון אמיתי וגורף לכונן שלום.

היות שהגבלות התנועה בגדה המערבית ובעזה מונעות כמעט כל מגע בין ישראלים לפלסטינים, מלאכת הגישור מוטלת על התקשורת, ותפקידה הוא לשדר ולתמרן בין התפיסות והדעות הסותרות. כשאחד הצדדים קורא ושומע אך ורק הצהרות מאיימות מפי הצד האחר, מתגברים הפחד והקיטוב. התקשורת חייבת לדווח על השאיפה המשותפת לשלום, תוך שיקוף אמיתותם של הקולות היוצאים נגד האלימות.

העצמות – נורית ונפצתי כמה וכמה פעמים. בתקרית אחת כמעט נהרגתי. ועם כל זאת, השגתי את מה שחיפשתי אז: הייתי גיבור בעיני בני עמי. כך המשיכו הדברים והשפיעו אף על חיי החברתיים. את כל הבעיות פתרתי באמצעות אלימות.

אלימות המשיכה להיות חלק חשוב בחיי גם במהלך האינתיפאדה השנייה, עד שהתנסיתי בחוויה חדשה. הצטרפתי לקורס הכשרה מטעם ארגון MEND בשכם ולמדתי על ערכי אי-אלימות. בגלל הניסיון העשיר שהיה לי לא ציפיתי שהשינוי יתרחש כה מהר, אך כשהארגון פתח מרכז בשכם התמנית לעמוד בראשו, עמדה שהמטירה עלי שאלות בנוגע לעימותים חברתיים ומדיניים. היתה זו הפעם הראשונה שבחנתי את הגורמים לסכסוכים. מאז אני עובד קשה עם ילדים ועם ועדת ההיגוי כדי לקדם ערכים דמוקרטיים ואי-אלימות בקרב הקהילה שלי. משום שאני עצמי נפלתי קורבן לאלימות, אני משתדל כמיטב יכולתי לעזור לאנשים, בעיקר לילדים עניים, ולסייע להם להימנע מלעבור את המסלול שעברתי אני, וכך הפכתי למודל לחיקוי עבור צעירים רבים, המבקשים להכיר אותי טוב יותר ולדעת מה גרם לי לבחור באי-אלימות.

קיים עוויס, מנחה, מרכז MEND בשכם

קולות נשיים

מעורבותן של נשים פלסטיניות בפעולות לא-אלימות כחלק מהמאבק הלאומי הפלסטיני עתיקת יומין כמעט כמו המאבק עצמו. ככל שהמזרח התיכון והעולם מגיבים לאלימות מעשה ידי הגברים, כך עולה יותר מתמיד הצורך להגביר ולהשמיע את קול הנשים.

הארגון גם יועצים בית-ספריים בנושאי אי-אלימות ויישוב סכסוכים, ואף סייע בגיבוש תוכנית לימודים בנושאים אלה. יוזמה אחרת שסייע הארגון לגבש היא תוכנית לימודים בנושא ערכי יסוד במסגרת מיזם משותף עם האוניברסיטה העברית, שכמה מסדנאותיה יתנהלו במקביל לתוכניות שיפעילו אנשי חינוך ישראלים.

הכוח המופרז שמפעיל הכיבוש הישראלי נגד העם הפלסטיני והעובדה שנולדתי אל הכיבוש גרמו לי לספוג מעשי אלימות רבים. בעבר נמנית עם מנהיגיה הבכירים ביותר של האינתיפאדה הראשונה, והדבר העצים את תפיסתי בנוגע לאלימות, אף כשמדובר היה ביחסי עם אנשים אחרים. במהלך האינתיפאדה השנייה התוודעתי לארגון MEND. באותה עת לא האמנתי באי-אלימות, אולם בכל זאת הצטרפתי לקורס הכשרה בנושא מאבק אלטרנטיבי מטעם הארגון. היו לי ויכוחים עם המנחה, אך ככל שחלף הזמן והתוודעתי אל עקרונות האי-אלימות, השתכנעתי בטעותי. נוכחתי שעלי לשנות את אורח חיי. התנצלתי בפני המנחה והתחלתי לספוג את עקרונות האי-אלימות, וכיום הם חלק ממני. כעת אני יודע שאנו, הפלסטינים, חייבים לחפש דרך חדשה למאבק, במיוחד לנוכח העובדה שהאלימות שנקטנו במשך למעלה מארבעים שנה לא הביאה שום תועלת. להפך. השימוש באלימות השריש את הכוחניות עמוק בתוכנו, ובשלב הקמתה והתגבשותה של המדינה הפלסטינית ההשלכות שלה מסוכנות במיוחד, שכן אנו זקוקים למדינה דמוקרטית. כעת הפכה האי-אלימות לאורח חיי, ואני גאה בכך.

נור אלדין שחאדה, מנחה, מרכז MEND בטול-כרם

אף שיש כמה פעילויות לא-אלימות, כגון צעדות למיניהן, וכמה מחאות ועיתונות מאורגנות מטעם ארגוני נשים, נראה שהשינוי יבוא רק אם היוזמות הללו יזכו להתערבות בינלאומית ולכיסוי תקשורת. אם נשים מחוץ למזרח התיכון יוכלו לבוא כצופות ולהיווכח במצוקתן של נשים פלסטיניות, ואז גם

נהגתי לברוח מבית-הספר. משפחתי הייתה אותי כדי להכריח אותי ללכת ללמוד. השתמשתי באלימות נגד בני כיתתי, בעיקר נגד אלה שחשבת שהם טובים ממני. הואיל והקהילה שבה נולדתי וגדלתי מקדשת מעשי גבורה של בודדים, באופן לא-מודע שאפתי להפוך לגיבור שכוה. כאשר הייתי בן עשרה, פוליטיקה, או יותר נכון אלימות פוליטית, הפכה לחלק מחיי. נהגתי להשליך אבנים אל עבר כלי רכב של כוחות הכיבוש שסירו ברחובות עירי. כשהייתי בן 14 נעצרתי למשך שלושה ימים. עוניתי קשות במעצר. נעשיתי אלים אף יותר. האלימות התפתחה אצלי כתגובת נקם. במהלך האינתיפאדה הראשונה הייתי קורבן למדיניות "שבירת

מחנה קיץ של נוער פלסטיני מהגדה המערבית, הקמתה של תנועת נוער לאומית במסגרת התנועה לאי-אלימות ולדמוקרטיה (MEND)

אנושיות משותפת

גם הישראלים מתמודדים עם קשיים כלכליים וחברתיים, וגם הם חיים בפחד. כדי להגיע לשלום בר-קיימא יש לתת את הדעת על קשייהם וחשוותיהם, ובד בבד לשבור את התדמית הסטריאוטיפית של הפלסטינים כמחבלים ולפעול כדי להציג בפני הציבור הישראלי את הפן האנושי שלהם מחדש. אם יתרבו הישראלים שירשו לעצמם לראות בפלסטינים בני-אדם, יקשה עליהם הרבה יותר לירות בילדים, להחריב בתי מגורים בדחפורים ולמנוע מחולים גישה לטיפול רפואי.

מחויבות הולכת וגוברת מסתמנת בקרב כמה ישראלים אמיצים הנכונים ליטול על עצמם סיכונים של ממש למען השלום, ובכללם סירוב לשרת בצבא (מעשה שבגינו הם לא רק נשלחים לכלא, אלא ששמותיהם אף נחקקים ברשימה שחורה) והסתכנות בעמידה במחסומים צבאיים כדי להעביר מזון וציוד לטיפול רפואי לפלסטינים הכלואים בשטחיהם.

כדי שתהליך השלום בין ישראל לפלסטינים יצלח, עליו להתרחש ברמת העם. מחויבות לפעול באמצעים בלתי אלימים היא דרך להשגת מטרה זו.

מה שנדרש כעת הוא תמיכה מכל סוג שהוא כדי לטפח אי-אלימות ולהעניק לה את הכלים ואת המרחב להתפתח.

לוסי נוסייבה היא המייסדת והמנהלת של MEND

(www.mend-pal.org)
וכיהנה בעבר כמנהלת המרכז הפלסטיני ללימוד אי-אלימות

lnusseibeh@yahoo.com

החברה האזרחית מגיבה לאפליה בהגנה על זכויות אדם

יוויאן ג'קסון (Vivienne Jackson)

בהעדר מנגנונים שיאפשרו הגנה על אוכלוסיית השטחים הפלסטיניים הכבושים ולנוכח אוזלת היד של הקהילייה הבינלאומית, פעילים ולוחמים לזכויות אדם מכל העולם מרימים את הכפפה

באופן נחרץ בפסיקתו של בית-הדין הגבוה לצדק בדבר חומת ההפרדה. רק ישראל, ארצות-הברית, אוסטרליה ושלוש מדינות זעירות באוקיאנוס השקט הצביעו נגד. אלא שאין בכוחה של העצרת הכללית לכפות על ישראל לשאת באחריותה ככוח כובש, שכן החלטות העצרת הן בעלות תוקף מוסרי וסמלי בלבד, והן אינן מחייבות מבחינה משפטית. כפי שצוין במאמרים הקודמים, לאונר"א אין מנדט לעבוד עם קורבנות הכיבוש שאינם פליטים.

מאז 2002 ממלאים ארגונים חוץ-ממשלתיים ופעילים יחידים תפקידים חשובים יותר ויותר בהשלמת החוסר בהגנה הבינלאומית הרשמית הניתנת לפלסטינים בשטחים הכבושים. מותם של שני חברי תנועת הסולידריות הבינלאומית (ISM - International Solidarity Movement) – רייצ'ל קורי, שנהרגה בידי דחפור משוריין בעזה במרץ 2003, וטום הרנדל, שנורה בראשו בידי צלף ישראלי באפריל 2003 – משך תשומת לב מצד העולם כולו והוביל להתערבות לא-מדינתית שמטרתה לספק לפלסטינים הגנה.

תנועת הסולידריות הבינלאומית היא רק אחת מכמה קבוצות מקומיות ולאומיות של החברה האזרחית המשתמשות

ישראל רואה באמנת ז'נבה הרביעית כל מניעה חוקית ליישום מדיניות ששינתה את פני האזור מבחינה פיזית ודמוגרפית.

בהסכמתה הפסיבית של מרבית הקהילייה הבינלאומית מפירה ממשלת ישראל את החוק ההומניטרי הבינלאומי, את ההכרזה העולמית של זכויות האדם, את אמנת ז'נבה הרביעית ואת החלטות בית-הדין הבינלאומי לצדק. שעה שהאו"ם והמדינות החברות בו רואים בבירור את הגדה המערבית,

את מזרח ירושלים ואת עזה כשטחים כבושים, מועצת הביטחון של האו"ם כמעט אינה דוחקת בישראל לעמוד במחויבותה לשמור על זכויות אדם. העצרת הכללית של האו"ם השמיעה קולה בתקיפות רבה יותר והביעה את דעת העולם כולו שעה שתמכה

אמנת ז'נבה הרביעית, שנכנסה לתוקף באוקטובר 1951, ייצגה את שאיפותיה של הקהילייה הבינלאומית להציע הגנה של קבע לאזרחים החיים תחת כיבוש צבאי לאחר מלחמת העולם השנייה. החריגה של ישראל מהאמנה אל מול הפלסטינים החיים תחת הכיבוש היא משמעותית, והיא מפירה את מרבית סעיפי המפתח של האמנה באקראי או בשיטתיות. בטענה שהשטח שהיא מכנה "יהודה ושומרון" הוא "שטח מריבה" ולא שטח כבוש, אין

ישראלית עוקבת אחר הפרות של זכויות אדם במחסום

Paul Jeffrey/ACT International

נשים-בשחור במהלך
ההפגנה השבועית
בירושלים, על ידי בית
ראש המשלה

בפעולות לא-אלימות כדי לפעול בנושא זכויות האדם של הפלסטינים החיים תחת הכיבוש. נוכחותם של פעילים ישראלים ובינלאומיים לצד הפלסטינים לבטח מגבילה את כוחות הצבא והמשטרה הישראליים מבחינת רמת האלימות שהם מפעילים נגד מחאה פוליטית לניטימית.

לאחר שנכוונה מדימוי שלילי, פועלת ישראל להגביל את צעדיהם של פעילים זרים של ארגונים אזרחיים. מותם של קורי והרנדל לימד על נכונותה של ישראל להשתמש בכוח קטלני

בתגובה לפעולות ישירות לא-אלימות, אך בו בזמן המחיש שאין להניח לחיילים הישראלים להיות חסינים מפני העמדה לדין בגין הפרות של החוק ההומניטרי הבינלאומי. אמנם החייל הערבי-ישראלי שהיה אחראי למותו של הרנדל הורשע, אולם יש משמעות רבה לכך שהמפקדים הישראלים הבכירים יותר חמקו מעונש.

גילויים חדשים אלה של סולידריות ניצבים בפני אתגרים נוספים. זרים עשויים לנהוג באופן שבעיני פלסטינים נראה לא-הולם או מתנשא, מה שהופך את שיתוף הפעולה בין פעילים עצמאיים ובין קהילות פלסטיניות פגועות, הנאבקות מדי יום עם מציאות החיים תחת כיבוש, לעניין רגיש. ובכל זאת, רשתות חברתיות אזרחיות, מקומיות או עולמיות, ממלאות תפקידי הגנה חיוניים במצבים שבהם ההגנה הרשמית לוקה בחסר.

ויוויאן ג'קסון, תלמידת מחקר באוניברסיטת בריסטול, היא חברה בארגון Jews for Justice for Palestinians (יהודים למען צדק למען פלסטינים) www.jfjfp.org

במשך כמה חודשים התנדבה לסייע לתושבי כפר יאנון בגדה המערבית לתבוע את השבתם של בתים שנטשו תחת איומים של קיצונים מההתנחלות היהודית איתמר

bristol.ac.uk@vj6002

www.unhcr.ch/html/menu3/b/92.htm .1
www.palsolidarity.org .2

ארגוני זכויות אדם שהוקמו בידי פלסטינים וישראלים:

www.badil.org	באדיל – מרכז מידע לזכויות תושבים ופליטים פלסטינים
http://asp.alhaq.org	אל-חאק
www.addameer.org	אדאמר
www.alternativenews.org	המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית
www.btselem.org/English	בצלם
www.machsomwatch.org	מחסום WATCH
www.icahd.org	הוועד הישראלי נגד הריסת בתים
www.taayush.org	תעאוש
www.rhr.israel.net	רבנים למען זכויות אדם

קבוצות בינלאומיות כוללות:

www.operationdove.org	Operation Dove (מבצע יונה)
www.cpt.org	Christian Peacemakers Teams (צוותי משכני השלום הנוצרים)
www.quaker.org.uk/eappi	Ecumenical Accompaniment Programme in Palestine and Israel (תוכנית ליווי אקומנית של הכנסייה הנוצרית בפלסטין ובישראל)

קבוצות הפועלות במסגרת החברה האזרחית העולמית ומתמקדות בסוגיות ההגנה לטווח ארוך המזכרות באמנה – כולל הזכות לחפש פרנסה- וניסו לקשור קשרי מסחר עם השטחים הפלסטיניים הכבושים:

www.olivecoop.com	Olive Co-operative (קואופרטיב הזית)
www.zaytoun.org	Zaytoun (זיתון)
http://freedom-clothing.co.uk/news	Freedom Clothing (בגדי חופש)

סיוע אירופי לפלסטינים נזקקים

דניאלה קאביני (Daniela Cavini)

הפליטים נִיראב שליד חאלב בצפון סוריה. שם נולדתי, היא מספרת. בחיפוש אחר תנאי מחיה טובים יותר עברה המשפחה לחומס ומשם לדמשק, שם פגשה זאיקה את בעלה. "החיים בעיר הגדולה הפכו לבלתי אפשריים. זה היה יקר מדי, ולכן החלטנו לפני חמש שנים לחזור. רצינו מקום טוב יותר וזול יותר לחיות בו". אך מששבו לחומס, פקד אסון כבד את המשפחה: ב-2005 מת בעלה הנכה של זאיקה. אף על פי שהיה מרותק לכיסא גלגלים, הוא היה אורג במקצועו והרוויח משכורת דלה שפירנסה את זאיקה ואת שלושת ילדיהם. לפתע פתאום נעלמה אפילו ההכנסה הקטנה הזו ואיננה. "מכל התקופות הקשות שעברתי, הגרוע מכל אירע כשמת בעלי", ממשיכה זאיקה. "ממש חשבתי שלא אחזיק מעמד".

שנה חלפה מאז איבדה את בעלה, ופחדיה הקשים ביותר של זאיקה פינו בהדרגה את מקומם לתקווה. "אנשים עזרו לי באופן שלא ציפיתי לו. לילדי אין אב, ובמסורת שלנו החברה איננה מזניחה ילדים כאלה. זכיתי לעזרה מהרבה-הרבה אנשים", היא אומרת.

המקרה של זאיקה מסווג כמקרה של "מצוקה כלכלית". הואיל וביתה נזקק בדחיפות לשיפוץ, היא היתה יכולה להצטרף לתוכנית האזורית לשיקום חירום של בתי מגורים, הממומנת על ידי הנציבות-האירופית בסך כולל של 2.75 מיליון יורו ומופעלת בידי אונר"א. בתוך כמה חודשים, הודות לשיתוף פעולה מטעם הרשויות המקומיות בסוריה, תוקן ביתה של זאיקה, ועימו עוד 334 בתי מגורים בסוריה, ירדן ולבנון. כ-1,700 איש כבר נהנו ישירות מהתוכנית. בחומס נבנו מחדש עשרים בתים בשיטת "העזרה העצמית" – המוטבים עצמם התבקשו להשלים את העבודה. בתיאום עם אנשי אונר"א הם רכשו חומרים, שכרו עובדים ופיקחו עליהם. למעורבות זו חשיבות רבה ביותר, שכן היא מעצימה את המוטבים בכך שהיא מעניקה להם תחושת בעלות.

זה בדיוק מה שקרה לזאיקה. "עכשיו כשביתנו בטוח וראוי למגורים, אני באמת מרגישה שנוכל להצליח. איכשהו

הנציבות-האירופית, המשרד לסיוע הומניטרי של האיחוד-האירופי, מקילה על סבלם של פלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה ותומכת בפרויקטים למען שלושה מיליון פליטים בירדן, בלבנון ובסוריה, שצרכיהם ההומניטריים נשכחים לעתים קרובות מלבה של הקהילה הבינלאומית

- לתמוך בפעילויות כלכליות קטנות היקף ולטפח הזדמנויות תעסוקה.
- להעניק תמיכה פסיכולוגית לילדים.
- לחדש, לשקם ולהרחיב את רשתות המים ולאפשר סילוק בטוח של מי שפכים ביתיים.

- לעמוד מאחורי מאמצי האו"ם והצלב-האדום להגן על האוכלוסייה האזרחית מהשפעות הסכסוך ולהבטיח לאזרחים גישה לצורכי יסוד, בהתאם לעקרונות החוק ההומניטרי הבינלאומי.

קורת גג עבור משפחת פליטים

"בפעם הראשונה בחיי היה לי משהו משלי. שני החדרים קטנטנים, אבל אפשר לגור בהם, ומעל לכל – הם שלנו", אומרת זאיקה סעיד (48), בת לפליטים פלסטינים ואם לשלושה. לאחר חיים בתנועה מתמדת,

מצאו עצמם זאיקה ומשפחתה במחנה חומס, 160 ק"מ מצפון לדמשק. מאז נוסד המחנה ב-1949, צמחה אוכלוסייתו באופן ניכר. בתי מגורים נבנו בכל מקום אפשרי, דבר שהוביל להרעה של ממש ברמת החיים. הכבישים מלאים מהמורות, הבניינים חסרים אוורור ותאורה טבעית, בתי-הספר ישנים ומטים ליפול ומערכת הניקוז זקוקה בדחיפות לשדרוג. רמות האבטלה והעוני גבוהות.

סיפורה של זאיקה דומה לסיפורם של רבים אחרים. "הורי עזבו את פלסטין ב-1948 והגיעו למחנה

הנציבות-האירופית היא אחד התורמים הגדולים לעם הפלסטיני. מאז החלה האינתיפאדה השנייה בשנת 2000 העמידה המחלקה לסיוע הומניטרי של הנציבות למעלה מ-191 מיליון יורו לרשות צרכיהם הדוחקים של הפלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים ובלבנון, בירדן ובסוריה.

כספי המשרד לסיוע הומניטרי של האיחוד-האירופי משמשים:

- להנגיש שירותי רפואה באזורים מנותקים בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

- לספק מנות מזון לקבוצות שנפגעות באופן מיוחד מהגבלות התנועה.

- לשקם מקומות מגורים לפליטים פלסטינים בירדן, בסוריה ובלבנון.

המנצחות בתחרות ציור שאורגנה במחנה הפליטים חומס בסוריה, לרגל השלמת הקמתו של מקלט במסגרת תוכנית השיקום שמימנה הנציבות-האירופית

EC/ECHO/Daniela Cavini

דולרים (1.54 יורו) ליום. למעלה מ-600 אלף איש (16% מהאוכלוסייה) אינם יכולים להרשות לעצמם לעמוד בהוצאות הבסיסיות של אוכל, מגורים וביגוד.

הסולידריות האירופית תמשיך להתבטא בסיוע מעשי. מחויבותה של אירופה הודגשה בנובמבר 2005 בדברי הנציב לפיתוח ולסיוע הומניטרי, לואי מישל, שאמר לפליטים בחאן-יונס שבעזה: "היו סמוכים ובטוחים שאירופה אינה שוכחת אתכם; לעולם לא נאכזב אתכם. ההסכם

דרך אספקת מי גשמים שנאספו מגגות בתים ונאגרו במיכלי מים תת-קרקעיים, וכלה בניצול מקורות מים חלופיים כגון מעיינות, המוגנים מזיהום הבא מן החוץ.

הנציבות-האירופית מודאגת מהחמרת המצב בגדה המערבית ובעזה, שם 40% מהאוכלוסייה תלויים בסיוע הומניטרי. תנאי המחיה המידרדרים הם תוצאה ישירה של הסכסוך ועימו האלימות הגואה. חומת הפרדה השפיעה על מרקם חייהם של מאות אלפי אנשים, כשהיא מנתקת

השלמתי עם העובדה שנשארתי לבד ושאני חייבת להמשיך הלאה. הילדים גדלו מהר במהלך החודשים האחרונים. הם נהדרים ולומדים קשה כדי שיוכלו להתפרנס בעתיד. למה אני מקווה? אני רוצה שיקבלו חינוך, שאלוהים יעזור להם בחיים, ושתמיד אהיה קרובה אליהם."

כאשר היא נשאלת באשר לאדמת אבותיה, זאיקה משתתקת לכמה שניות ולוחשת: "מעולם לא ראיתי את פלסטין. דילגתי ממקום למקום כל חיי. אינני יכולה לוותר על החלום לשוב. אני צופה בחדשות כל הזמן, עוקבת אחרי מה שמתרחש שם. אני אומרת לעצמי שאולי ילדי יוכלו לחזור. אבל אני מרגישה גם שכאן הוא ביתנו. לרוב האנשים בעולם יש רק בית אחד. לנו יש שניים – אחד במציאות ואחד בדמיון".

מענה למשבר המים

למעלה משליש מהאוכלוסייה בשטחים הפלסטיניים הכבושים אין גישה למים זורמים בצינורות. רשות המים הפלסטינית מעריכה שצריכת המים הממוצעת לנפש באזורים הכפריים עומדת על 15 ליטר בלבד – לצורך ההשוואה, אורח אמריקאי ממוצע משתמש ב-600 ליטר. הגישה למים בצינורות מושפעת מהגבלות תכופות באספקה לרשתות המים הראשיות, מנזק משני ומכוון לתשתיות

המים, מזיהום מאגרי מים ומאילוץ פזיזים (סגר, עוצר). כתוצאה מכך גוברת התלות במים ממכלים. בכמה אזורים כפריים עולים מחירי המים בחודשי הקיץ השחונים, ועד כדי 40% מהכנסות המשפחה עשויים להיות מוצאים על מים לשימוש ביתי. מיעוט מי ההשקיה מונע ניצול ועיבוד נאותים של אדמה חקלאית. הנגשת המים היא אפוא בעדיפות ראשונה עבור מחלקת הסיוע הומניטרי של הנציבות-האירופית. מאז 2002 מומנו בשטחים הפלסטיניים הכבושים כ-22 פרויקטים בתחום המים והתברואה, בעלות של 15.7 מיליון יורו. כ-850 אלף איש הפיקו תועלת מפעולות ההתערבות – החל מתיקונים פשוטים לתשתיות מים כגון צינורות,

כפרים שלמים מגישה למים, לפרנסה, לאדמות חקלאיות, לעסקים ולשירותים חיוניים כמו בריאות וחינוך. מדיניות של עוצרים והגבלות תנועה מצמצמת עוד יותר אפשרות גישה בטוחה ואמינה לסחורות ולשירותים חיוניים, ומשבשת את עבודתם של אנשי הצוות ההומניטרי. הירידה ברמת שירותי היסוד כגון בריאות וחינוך, בתוספת חוסר היכולת הכלכלית ו/או הפיזית של מרבית הפלסטינים להגיע אליהם, גרמו לירידה בהכנסות המשפחות, לניצול עד תום של נכסיהן ושל מנגנוני ההתמודדות שלהן ולכרסום בתנאי החיים הבסיסיים שלהן. 1.7–2.2 מיליון איש (47%–60% מהפלסטינים) חיים כעת מתחת לקו העוני, עם למטה משני

שזה עתה חתמתי עליו [המועד 14 מיליון יורו לתוכנית סיוע המזון של אונר"א] הוא סימן מובהק לכך שאנו תומכים ונמשיך לתמוך בפליטים הפלסטינים. לאיחוד-האירופי אין נושא אחר על סדר היום אלא לעזור לבנות שלום ושגשוג בני-קיימא".

דניאלה קאביני היא קצינת מידע אזורי במשרד לסיוע הומניטרי של האיחוד-האירופי (ECHO) בעמאן, ירדן

daniela.cavini@cec.eu.int

למידע נוסף על אודות תוכניות המשרד לסיוע הומניטרי עבור הפלסטינים: <http://ec.europa.eu/echo/>

EC/ECHO/Daniela Cavini

פיצויים לפליטים הפלסטינים

לנה אל-מאלאק (Lena El-Malak)

העובדה שישראל לא העניקה פיצויים לפליטים פלסטינים במשך ששת העשורים האחרונים היא הפרה בוטה של החוק הבינלאומי

הפליטים הפלסטינים, "תהליך השלום של אוסלו" רק הנציח את שוליותם. אי-יכולתה או אי-רצונה של הקהילה הבינלאומית להפעיל לחץ על ישראל להבטיח פיצוי משליכים לא רק על הפליטים הפלסטינים של 1948. אין-האונות הפוליטית הזו נתנה אור ירוק לישראל לעקור מאות אלפי פלסטינים במהלך עשרות השנים – ולאחרונה גם אזרחים לבנונים – בידיעה ברורה כי גם הפעם לא תידרש לפצות את אלו שעשתה להם עוול.

לנה אל-מאלאק משלימה את הדוקטורט שלה במסגרת התוכנית על-שם סר ג'וזף הוטנג בנושא חוק, זכויות אדם ובניית שלום במזרח התיכון, בבית-הספר ללימודי אפריקה והמזרח (Sir Joseph Hotung Programme for Law, Human Rights and Peace Building in the Middle East, School of Oriental and African Studies), באוניברסיטת לונדון

elmalaklena@soas.ac.uk

ר' גם:

- Leckie, S. Peace in the Middle East: getting real on the issue of Palestinian refugee www.16property.fmr.fmrreview.org/FMRpdfs/pdf.fmr16.14/FMR16
- Lee, Luke T, The Issue of Compensation for Palestinian Refugees www.arts.mcgill.ca/MEPP/PRRN/lee.html

1. UNGA res.181 (II), 29 November 1947
 2. UNGA res.194, 11 December 1948
 www.badil.org/Documents/Durable-Solutions/GA/A-RES-194(III).htm See also, www.badil.org/Solutions/restitution.htm for more background documents

כי "בכל מקרי החרמה ישולמו פיצויים מלאים כפי שייקבעו על-ידי בית-הדין העליון לפני ההפקעה". שלילת האזרחות הגורפת של פלסטינים על-ידי ישראל כדי למנוע מהם לשוב לבתיהם, שבאה לאחר מכן ולוותה בהפקעת רכושם, היתה אפוא בלתי נסלחת מבחינת הקהילה הבינלאומית.

כמו כן אימצה העצרת הכללית ב-1948 את החלטה 194, הקובעת כי "פליטים החפצים לשוב לבתיהם ולחיות בשלום עם שכניהם יורשו לעשות כן בהקדם האפשרי, ואלה שיבחרו שלא לשוב יזכו לפיצויים עבור רכושם וכן עבור אובדן או נזק של רכוש, שלפי עקרונות החוק הבינלאומי או בשם ההגנות, על הממשלה או הרשויות האחראיות לפצות בגינם".

כמעט שישים שנה חלפו, ואף על פי שהחלטה 194 מאושרת מדי שנה, ממשיכה ישראל למנוע מהפליטים לשוב לבתיהם. היא גם לא השיבה דבר וחצי דבר מרכושם ולא פיצתה אותם בגין אבידותיהם. אף שהקהילה הבינלאומית הצביעה על החלטות הקוראות לזכויות השיבה, לפיצוי ולהחזר, היא לא הפגינה נחישות פוליטית מספקת לאכוף זכויות אלה. אין להמעיט בחשיבות הסדרת הפיצויים במסגרת החוק הבינלאומי. מעבר למשמעות המוסרית של תיקון עוול היסטורי, יש בעמידה על כך שמדינות מחויבות לכפר (פיצוי ו/או החזר) על כך שהביאו למצב שהוליד פליטים כדי לשמש גורם מרתיע עבור מדינות הפונות לגירוש ולטרנספר של אוכלוסיות כדי ליצור או לחזק אחידות אתנית.

בשנות התשעים עוררו מלחמות הבלקן את ההכרה הבינלאומית בצורך בחזרה למולדת ובפיצוי, אך גם הפעם נותרו הפלסטינים שוב בבחינת מקרה העומד בפני עצמו. מבחינת

כשלונו הצורב של תהליך אוסלו נובע לא מעט מכשלונה של ישראל להעניק פיצויים מסוג כלשהו לפליטים הפלסטינים, כמתבקש מעקרונות החוק הבינלאומי. תחת שיתקן את העוול ההיסטורי העומד בבסיס הסכסוך הישראלי-פלסטיני – הנכבה (האסון) – דחה תהליך אוסלו את סוגיית הפליטים לשלב האחרון והסופי של המשא-ומתן.

הפיצויים יכולים ללבוש פנים רבות: השבת רכוש אבוד, פיצוי עבור נזקים שנגרמו, הכרה בנזק שנעשה או שילוב של כל אלה. ובלשון החוק הבינלאומי: "פיצויים חייבים, במידת האפשר, למחות את כל תוצאות המעשה הבלתי חוקי שבוצע וליצור את המצב שסביר שהיה מתקיים לולא התבצע האקט". בעקבות מנוסתם של 726 אלף פליטים מפלסטין המנדטורית אל מדינות ערב הסמוכות, הצביעה ממשלת ישראל ביולי 1948 בעד חסימת שובם של הפליטים לבתיהם ואימצה חקיקה המכוונת לשלול מהם באופן גורף את אזרחותם ולהפקיע את רכושם.

מעמדן של הנורמות המשפטיות הבינלאומיות באותה עת עדיין הניח מקום לדיון בדבר חוקיותם של הצעדים הללו. אבל כוונת הקהילה הבינלאומית לגבי האוכלוסייה הערבית של פלסטין המנדטורית התבהרה ללא כל ספק כשהעצרת הכללית של האו"ם אימצה שתי החלטות בשנים 1947–1948. בהחלטה 181, המכונה "תוכנית החלוקה", קראה העצרת הכללית לשתי המדינות שבדרך, היהודית והערבית, להעניק אזרחות למיעוט היושב בשטחן, בהתאמה. החלטה 181 סיפקה ערבות נוספת למיעוטים בשתי המדינות בכך שאסרה על החרמת קרקעות השייכות לערבי במדינה היהודית ולהפך, בהתאמה, למעט למטרות ציבוריות, ובכך שקבעה

זכות השיבה – מה יש לפליטים עצמם לומר?

ג'ולייט אבו-עין ונורה לסטר-מורד (Nora Lester Murad & Juliette Abu-Iyun)

יש להניח לפליטים הפלסטינים להחליט באופן מושכל אם ברצונם לשוב לבתיהם אם לאו. זוהי זכותם החוקית והמוסרית. האם זכותם גם לקחת חלק בדיונים באשר לעתידם? ואם כן, כיצד ישתתפו?

תהליכי שיתוף הם תהליכים ממושכים, קשים ליישום במצבי עימות וטעונים פוליטית מעצם טיבם. היו לא מעטים שהטילו ספק באמינות הפרויקט, ביישומו ובמממנו, למרות העובדה שכל עובדי השטח היו פלסטינים, רבים מהם פליטים. חברים בוועדה העממית במחנה הפליטים קלנדיה – מנהיגי סיעות פוליטיות שונות שלא נבחרו לתפקידים – עמדו על כך שאין טעם לשאול לדעותיהם של פליטים ממדגם אקראי. כמה ממנהיגי הפליטים בקלנדיה היו כה חשדניים בדבר מטרות הפרויקט עד כי לאחר חודשים רבים של פגישות קהילתיות החליטו שלא להשתתף בו. הם רואים בזכות השיבה דבר מקודש, ובשום פנים ואופן לא יניחו לה להפוך נושא למחקר או לדיון עם פליטים. הם התנגדו להתעקשותנו לערב פליטים מן השורה ולא דווקא מנהיגים פוליטיים. הפליט מן השורה, טענו, איננו מתוחכם דיו כדי להתגבר על מניפולציות, ואין להעמיד לרשותו מידע העלול להוריד את רמת הציפיות שלו. הם חפצים בפליטים המחונכים על ברכי רעיון זכותם לשיבה, בלי להדגיש את זכותם לבחור אם ברצונם לשוב.

פליטים ממחנה ג'לזון הסמוך דווקא הסכימו לקחת חלק בפרויקט. תוצאות המחקר והתהליך היו מאירי עיניים. המחקר חשף בורות קשה בנוגע לעובדות, בעיקר בקרב נשים ובני נוער. הם ידעו להסביר ניתוחים מסובכים הדנים בקשיים שביישום זכות השיבה, אבל לא הצליחו לצטט פרטים בקשר להחלטות בינלאומיות רלבנטיות. הם לא הכירו את עמדותיהם השונות של הצד הפלסטיני, הצד הבינלאומי וישראל בנוגע לזכות השיבה. רובם לא היו ערים לעובדה כי הם זכאים הן לשיבה והן לפיצוי על-פי חוק. הדבר מעלה את השאלה בדבר התועלת שבסקרי דעת קהל ומחקרים כמותיים אחרים ששואלים לדעות הפליטים בלי לברר אם הם מבינים את משמעותם של ביטויים בגון "חזרה למולדת", "פיצוי" ו"חוק בינלאומי".

המשתתפים הטעימו שכל הסכם השולל את זכות הפליטים לשיבה ידחה: אפשר שהסכם כזה יביא עימו "שלום" כלשהו,

השיבה, ושלאחריו יש לתת לפליטים מידע מספק שיאפשר להם לבחור בין אפשרויות שונות, למשל חזרה מרצון למולדתם, השתלבות בארץ מגוריהם או התיישבות מחדש במדינה שלישית. רבים מהפעילים למען זכויות הפליטים טוענים כי דיון באפשרויות העומדות בפני הפליטים קודם שסוכמו והובטחו זכויותיהם במסגרת הסכם עלול לקעקע את מימוש זכויות הפליטים. הם סוברים כי זכות השיבה איננה נתונה למשא-ומתן, כך ש"שילוב" הפליטים טרם שיובטחו זכויותיהם הוא בלתי נחוץ ואף עלול להזיק.

יוזמה חדשנית: להקשיב לקול הפליטים

"הגיעה העת שהם ידברו ואנחנו נטה" אוחן הוא שמו של פרויקט שהופעל במשך למעלה מ-15 חודשים בשנים 2004-2005. הפרויקט סיפק לפליטים מידע נטול פניות באשר לסוגיות הקשורות לזכות השיבה וביקש לתעד את קולם באשר למידע שניתן להם ולדון עימם בתפקיד שברצונם למלא בנוגע למצוקה שהם נתונים בה. במסגרת הפרויקט נעשתה עבודת הכנה קהילתית נרחבת, טופחה הבנה של תהליכי שיתוף ונבנתה יכולת מחקר מקומית. שיעורי לימוד הועברו על-ידי פליטים שהוכשרו לשם כך וחוברת לימוד הוכנה וחולקה. ממצאי המחקר וניתוחם הועברו לנציגי הפליטים, לפעילים ולמומחים בתחום.

כאשר ניתנה לפליטים פלסטינים האפשרות להשמיע דעות מושכלות על בסיס הנתונים שקיבלו, הם הביעו את רצונם העז להשתתף בחיפוש אחר פתרונות למצוקתם. רוב המשתתפים טענו בתוקף שדעותיהם של הפליטים הן המידע המשמעותי ביותר לצורך קבלת החלטות הנוגעות לעתידם. הם ראו בשיתופם דרך להגביר את המודעות לסבלם ולצרכיהם, וכן דרך להשמיע את קולם של הפליטים בתהליך קבלת ההחלטות.

מאז חתם אש"ף על הסכמי אוסלו ב-1993, ועוד יותר מכך מאז מותו של יאסר ערפאת – המגן ההיסטורי של ההסכמים – בנובמבר 2004, חשים רבים מהפליטים פגיעים. הם תוהים אם יש מקום במסגרת הסכמי אוסלו – המכירים בזכותה של ישראל להתקיים תוך שהם מעבירים את הדיון בשאלת הפליטים לשלב הסופי של השיחות – לממש את זכות השיבה שלהם. הם חוששים פן תוותר הרשות-הפלסטינית על זכויות הפליטים בתמורה למדינה פלסטינית, ותגביל את שיבת הפליטים לגבולות המדינה הפלסטינית המקוצצת בלבד.

מודאגים מהשלכות הסכמי אוסלו, החלו פעילים פליטים לפעול להקמת תנועה ציבורית עממית. במהלך העשור האחרון הועלו באסיפות רבות שנערכו במקומות שונים ברחבי העולם דרישות והמלצות מתוחכמות, שמטרתן להגביר את מעורבות הפליטים בדיונים הנוגעים למצבם בהווה ובעתיד. הפליטים מעוניינים להשתתף משום שלדעתם רק עליהם ניתן לסמוך שלא יתפשרו ולא יוותרו תמורת שום הסכם על זכות השיבה.

למרות קריאותיהם של משכילים פלסטינים, אישי ציבור ומחוקקים לייחד תפקיד מרכזי יותר לפליטים, איש לא התעניין בדעותיהם של פליטים מן השורה במהלך המשא-ומתן עם ישראל. איש לא הציע אסטרטגיה מקיפה לשיתוף פליטים. אף לא אחד מהארגונים הבינלאומיים, מוסדות החינוך, המפלגות הפוליטיות הפלסטיניות, אונר"א או המדינות המארחות נתן לפליטים בפלסטין או בגלות את המידע שהיו זקוקים לו כדי להעריך התפתחויות פוליטיות. שום מנגנון לא פותח כדי לשתף פלסטינים בתהליכים הפוליטיים.

רבים מאלו הפועלים למען הפליטים טוענים בתוקף שהסכם שלום ישראלי-פלסטיני חייב לערוב הן לעיקרון והן ליישום של זכות

Paul Jeffrey/ACT International

”הגיעה העת שהם ידברו ואנחנו נטה אוון” נערך על-ידי צוות חוקרים במרכז להפצת דמוקרטיה ופיתוח קהילתי (פנורמה) שברמאללה

www.panoramacenter.org

הפרויקט התאפשר הודות למלגה מטעם הקרן לשירותי ייעוץ ושירותים מקצועיים בנושאי המזרח התיכון (Middle East Expert and Advisory Services Fund), המנוהלת על-ידי מרכז המחקר לפיתוח בינלאומי (International Development Research Centre) באוטווה, וממומנת על-ידי הסוכנות הקנדית לפיתוח בינלאומי (CIDA – Canadian International Development Agency) ו-IDRC, בשיתוף עם משרד החוץ הקנדי

ג'ולייט אבו-עיון שימשה מנהלת הפרויקט, ונורה לסטר מורד היתה חוקרת/עורכת

לקבלת הדו"ח המלא:

jabuiyun@yahoo.com

NoraLesterMurad@gmail.com

בתהליכים המדיניים המכריעים את גורלם. עם תום הפרויקט שיזמנו, ציינו משתתפי המחקר כי הם צמאים לעוד. הם קראו למבצעים נוספים שייערכו בקרב כלל הפלסטינים ויעלו את המודעות לצורך בשיתוף הפליטים, בהתארגנות טובה יותר בתוך קהילת הפליטים, בדו-שיח פעיל ופתוח יותר עם ההנהגה הפלסטינית, במתן תפקיד פעיל יותר למחלקה לענייני פליטים ברשות הפלסטינית ובפגישות בין פליטים לבין מומחים למשפט בינלאומי.

אנו מודעים לכך שהפליטים השמיעו את דעותיהם ברגע מסוים בהיסטוריה: ערפאת זה עתה מת, והרשות-הפלסטינית נשלטה בידי הפתח. האם שונות עמדותיהם היום, כשהפרלמנט בשליטת חמאס? האם יהיו עמדותיהם שונות אם תינתן להם אפשרות של ממש שתיושמה במסגרת הקמת מדינה פלסטינית מוכרת? האם הסכם ברמת הקבוצה בנוגע לאפשרויות העומדות בפני הפליטים מקעקע את זכויות הפרט של פליטים במסגרת החוק הבינלאומי? כיצד ישנה עצם השיתוף את פני הקהילה הפלסטינית? כיצד יוכל שיתוף הפליטים להשפיע על אופיה הדמוקרטי של מדינה פלסטינית עתידית? אנו תקווה שמחקר עתידי בנושא השיתוף יעסוק בשאלות אלה.

אך לא ישים קץ לסכסוך. הם רוצים לקחת חלק בדיונים ובתהליך קבלת ההחלטות, ולא להסתפק בבחירה מבין אפשרויות שנוסחו בשמם. הם הדגישו את הלגיטימיות של אש"ף כנציג היחיד של העם הפלסטיני, ובכלל זה גם של הפליטים, אך הוסיפו שאין הארגון מייצג כראוי את דעותיהם של הפליטים, בין אם בגדה המערבית, בעזה או בגלות. הם ביקרו קשות את העובדה שאין מתייעצים עימם, וכן את העדר השקיפות בתהליך המשא-ומתן. הם מתחו ביקורת על העדר מנגנונים דמוקרטיים שיאפשרו להם לבחור את מנהיגיהם. הם הציעו לקיים בחירות שבהן ייבחר גוף אמין שיורכב מנציגי הפליטים ויטפל בכל משא-ומתן בסוגיות הנוגעות לפליטים בתוך אש"ף. הם חזרו על זכותם למנות נציגים מושחתים פחות ומוכשרים יותר שייצגו אותם במשא-ומתן, והדגישו את החשיבות שבשיתוף פליטים מן השורה, ולא רק משכילים ומנהיגים.

בהתבסס על נסיונו במחנות הפליטים בקלנדיה ובג'לזון, ברור שיש צורך דוחק במנגנונים שיאפשרו לקולות הפליטים להישמע במסגרת התהליך המדיני. אין די במגמה העולמית לשתף את המוטבים בתהליך ובהנהגה בהקשר ההומניטרי – הפליטים ראויים לקחת חלק גם

לעבור את המחסומים בפלסטין

שירין אל-אערג' (Sheerin Al Araj)

בפלסטין אינני יכולה אף פעם לנסוע יותר מחצי שעה בלי להיעצר במחסום. חיילים מעצבנים אותי באותן שאלות, באותם נהלים, שוב ושוב. אין שום ערך לזמנו של פלסטיני

הביתה. באין לאן לפנות, נאלצתי לחכות במחסום בתוך מכונית ולקוות לנס. הדבר הכביר מתחים על אלו שכבר חייתי בתוכם. אני חלק מחברה מסורתית ושמרנית. יכולתי לראות את התוכחה השקטה בעיני אנשים על שנשארתי מחוץ לבית שעות ארוכות כל-כך ועל ששהיתי במחיצת זרים בסביבה לא-בטוחה, שבה הכל אפשרי. הלימודים כאן בבריטניה הגדולה – הכרת

לשווא בפני חיילים שיתירו לו לעבור כדי לקחת את גופת בנו שהגיעה מבית-החולים, שם נפטר. מדי יום ביומו, שעה שאנו הפלסטינים חיינו בשרב הלוהט, היו המתנחלים הישראלים ברכביהם הממוגנים חולפים על פני המחסומים במסלולים

הנחיתה בהיתרו היתה עבורי כמו נחיתה בכל שדה תעופה בעולם – הרבה שאלות והרבה תשובות; כיסוי הראש שלי מעורר חשדות בכל אשר אלך. תמיד אני היא זו שנבחרת "באקראי" לתחקור. כשהגעתי לביתי החדש טילפנו אלי בני משפחתי. סיפרתי להם בתדהמה: נהגתי במשך ארבע שעות בלי שמישהו יעצור אותי וישאל אותי שאלות אפילו פעם אחת!

בגדה המערבית יש שתי מערכות כבישים נבדלות. האחת משוכללת, סלולה היטב, משולטת היטב, מסומנת היטב, מוארת היטב ושמורה לישראלים, והשנייה משובשת, מלאה מהמורות, חסומה, ובה אנו נאלצים להשתמש. מדי בוקר נאלצתי לצאת תשעים דקות מוקדם מכפי שהייתי יוצאת אילו המכשולים בין ביתי למשרדי, המרוחק ממנו כ-12 ק"מ. היה זה תהליך של השפלה בלתי פוסקת. מדי יום נקבעו תקנות, הוראות צבאיות או חוקים חדשים. אפילו בקיאות נרחבת בכל התכסיסים הדרושים כדי לעמוד מול חיילים עוינים, המאמינים שהם כל-יכולים, לא הועילה. ידעתי שעלי לנסות לשמור על קור רוח, שכן איש לא ירוויח אם ארקוד לצלילי המוזיקה שלהם ואתעצבן. תשובה "לא נכונה" עלולה לגרום צרות צרורות לא רק לי, אלא גם לכל אלה המחכים במחסום מאחורי, ואף לאלה שיבואו בהמשך היום.

Esti Tsai/Machsomwatch

השערים המסתובבים במחסום בית-איבה

מטשר זכויות אדם על מנגנוניו, הצלחותיו וכשלונותיו – מתסכלים. התברר לי ביתר חדות שבפלסטין, או במעט שנותר ממנה, מצבנו יחיד במינו. החלטות העצרת הכללית והכרעות בית-הדין הבינלאומי לצדק אינן נחשבות. פליטים אינם פליטים כאשר הם פלסטינים. אנו זרים בארצנו שלנו.

שירין אל-אערג' משלימה את לימודי התואר השני במרכז לזכויות האדם (Human Rights Centre) באוניברסיטת אסקס

salara@essex.ac.uk

מיוחדים להם. ברבים מהמחסומים התפתחה כלכלה עצמאית בצד הפלסטיני, שם רוכלים מוכרים מים וחטיפים.

התמזל מזלי ויש בבעלותי תעודת זהות כחולה מירושלים. אני תושבת קבע (אך לא אזרחית) של ישראל. תעודת הזהות הירושלמית שלי מאפשרת לי לעתים קרובות לעבור במחסומים שאחרים העומדים בהם נשלחים כלעומת שבאו. בקרב בני ביתי ובקהילה שלי משכתי מבטים, שכן הייתי חריגה: אשה מוסלמית פעילה למען השלום, היוצאת מדי יום לעבודה כדי לבנות שלום שנראה יותר ויותר חמקמק וחסר סיכוי. הסייט הנורא ביותר היה סגר פתאומי בדרך

ראיתי רבים שנשלחו לבתייהם משום שלא היו בידיהם ניירות "מתאימים" או מפני שניגשו למחסום הלא-נכון. לעתים קרובות שולחו אנשים פשוט מפני שהחיל לא ידע לקרוא את המסמכים שהגישו לו. רבים קיבלו מכות או סטירות על שהתווכחו עם חיילים או על שניסו להבין או להסביר דבר מה. גברים ארוכי זקן זכו לקללות תוך שחיילים מושכים בזקנם. כמה מהם התבקשו לפשוט את בגדיהם ולסבול את המעמד המשפיל שבו כלב מרחרח את גופם. ראיתי בחורים צעירים רבים שנשלחו לג'ורה (בור), גיהנום נוסח הגדה המערבית, מכלאה שבה הם יכולים להינמק שעות עד שישוחררו בידי השב"כ. פעם נתקלתי בגבר שהתחנן

פיקוח על חשיבה בנושא פלסטין

לאחר מתקפת הטרור ב-11 בספטמבר 2001 ניצב החופש האקדמי בארצות-הברית בפני האיומים הגדולים ביותר מאז תקופת מקארתי. פרסום חדש טוען שהחופש לדבוק בחשיבה ביקורתית בנושא המזרח התיכון, ובעיקר בסוגיית פלסטין, נתון למתקפה מתמשכת

בפעילות המוצהרת של אנשי אקדמיה – לימוד ומחקר.

נחישותם של ארגונים יהודיים רבים לקבוע את תחום הדיון המותר בנושא המזרח התיכון בקולג'ים ובאוניברסיטאות מונעת ברובה על-ידי השאיפה לשמור יהודים אמריקאים צעירים בתוך המחנה ה"פרו-ישראלי", כפי שהם מגדירים אותו. הם מבקשים לשכנע את המחוקקים שגל של אנטישמיות גואה בקמפוסים האמריקאיים. באופן פרדוקסלי, בכך שלא השכילו להבחין באופן ברור בין אנטישמיות (שראויה לגינוי בכל זמן ובכל מקום) ובין אנטי-ציונות (שהיא דעה פוליטית לגיטימית בהחלט), חשפו ארגונים כדוגמת הליגה נגד השמצה של בני-ברית את יהודי ארצות-הברית להתקפה כיוון שזוהו עם ישראל.

אופיין האנטי-אינטלקטואלי הארסי כל-כך של מתקפות ה-11 בספטמבר משתקף במלחמה שהוכרזה כתגובה להן. אם לא תרוסן תעמולת הפיקוח, ההפחדה והשליטה, היא לא תגביל עצמה אך ורק לאנשי אקדמיה החוקרים את המזרח התיכון.

הספר *Academic Freedom after September 11* (חופש אקדמי לאחר ה-11 בספטמבר), בעריכת בשארה דומני, יצא בהוצאת *Zone Books*, MIT Press, במרץ 2006. מספרו: ISBN 1-890951-61-7. רוב האמור לעיל נשען על פרק 7, מאת ג'ואל בינין

www.censoringthought.org/beinin.html

בשארה דומני (Beshara Doumani) הוא פלסטיני המתמחה בהיסטוריה חברתית מודרנית של המזרח התיכון ומשמש מרצה מן המניין להיסטוריה באוניברסיטת ברקלי, קליפורניה.

bdoumani@berkeley.edu

ג'ואל בינין (Joel Beinin) הוא מרצה להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת סטנפורד ונשיא לשעבר של איגוד לימודי המזרח התיכון

beinin@stanford.edu

בחברות מסחריות התומכות בכיבוש הישראלי בגדה המערבית וברצועת עזה.

סטודנטים וחברי סגל אקדמי הקשורים בקשרי תרבות או בקשרים אקדמיים עם מדינות מוסלמיות ו/או מדינות במזרח התיכון מסומנים כחשודים הן מבחינת נאמנותם לארצות-הברית והן מבחינת מחויבותיהם האתיות ללימודים. אתרי אינטרנט שונים עורכים רשימות של מרצים "בלתי אמריקאיים", כלומר מרצים הנוהגים להשמיע ביקורת נגד מדיניות החוץ האמריקאית במזרח התיכון, ולעתים מוסיפים גם אפיונים גזעניים. האשמות באנטישמיות מוטחות באופן שגרתי נגד מבקריה של המדיניות הישראלית. אנשי רוח יהודים היוצאים נגד מדיניות ישראל כלפי הפלסטינים מתוארים, למרבה האבסורד, כ"יהודים חדורי שנהא עצמית". המצב אף נראה חמור יותר לנוכח העובדה שדעות אלה מופצות בידי חוגים המקורבים לממשלת המדינה החזקה ביותר בדברי ימי האנושות, ואף עולות בקנה אחד עם הטענות חסרות התקדים בדבר הזכות לבנות ולהרוס משטרים ברחבי העולם כולו, ובעיקר במזרח התיכון.

שדולות רבות-עוצמה מנסות להפסיק את המימון למרכזים אקדמיים במזרח התיכון ולקהים צוותי חשיבה שיעמידו לרשות העיתונות והממשלה מאגר מוכן של "מומחים" שבכוחם לעצב את גוף הידע על אודות המזרח התיכון. רבים מתוקפיהם של אנשי האקדמיה במזרח התיכון מבליים את ימיהם בצוותי

חשיבה, שם משלמים להם כדי להתרועע עם מקבלי ההחלטות ועם מעצבי דעת הקהל. הם כותבים טורים אישיים ומאמרים פובליציסטיים בנושאי מדיניות, וברוב המקרים אינם לוקחים חלק

הוויכוח הסוער שסוחף בשנים האחרונות עוד ועוד קמפוסים ברחבי ארצות-הברית אינו תוצאה של אקטיביזם פנימי או של עימותים כלשהם. מתחים גוברים אלה הם תוצר של התערבויות חיצוניות, המאורגנות באופן מקצועי מטעם קבוצות בעלות עניין ואמצעים הקשורות קשר הדוק לקואליציית הכוחות בממשל בוש – לאומנים מיליטריסטים, שתדלנים למען ישראל, הבסיס האלקטורלי האוונגליסטי-פרוטסטנטי-ציוני של המפלגה הרפובליקאית והתעשיות הצבאיות התומכות בברית שבין ארה"ב לישראל, ורואות בה נכס עסקי. קבוצות אלה מבקשות להציג את "הטרור האסלאמי" כאיום המרכזי על החברה המערבית, ומציעות ביטויים כגון "מלחמה בטרור", "התנגשות הציביליזציות" ו"ציר הרשע" כהסברים של ממש למתרחש במזרח התיכון של ימינו.

אוניברסיטאות וקולג'ים זכו לפיקוח מיוחד על ההתבטאויות והתיאוריות הנוגעות למזרח התיכון, שכן הם מהמקומות האחרונים בארצות-הברית שעדיין מתאפשר בהם שיח פוליטי מחכים. האיגוד הצפון אמריקאי ללימודי המזרח התיכון (*The Middle East Studies Association of North America*) היה נתון למבול של התקפות בלתי מרוסנות מטעם מלומדים ניאו-שמרנים הנחושים להגן על ישראל מפני חצי הביקורת ולמנוע מאנשי האקדמיה – חברי סגל וסטודנטים כאחד – לבקר ולמנוע השקעות

רוג'ר וואטס, ממיסדי להקת פינק-פלוד, מרסס גרפיטי על התומה

War on Want

איזה עתיד נכון לצעירים פלסטינים בירדן?

ג'ייסון הארט (Jason Hart)

מונה בת 12

בחברה הירדנית? האם נסיבות כלכליות ופוליטיות יגרמו לבני הדור הזה לעזוב את ירדן בחיפוש אחר הזדמנויות מפתות יותר בחו"ל, כפי שעשו רבים לפניו? האם יתירו המדינות האחרות הגירה שכזו בעידן של ביקורת גבולות נוקשה מתמיד? או האם ישמשו מונה ובני דורה מכשיר ליצירת קהילה פאן-אסלאמית, המתעלה מעל לגבולות לאומיים שכאלה?

מונה בת 21

אלה שאלות שהעליתי בעבודת הדוקטורט שלי בשנות התשעים המאוחרות. היום מונה נשואה. בעתיד הקרוב מן הסתם תהפוך לאם. ילדיה ישתייכו לדור חדש, שגם בבניו ובנותיו תגלה "הקהילה הבינלאומית" את העניין המועט שגילתה בהוריהם. יספקו קורת גג מעל לראשיהם, ייתנו מינימום שירותים ויקוו ש"בעיית הפליטים" תיעלם מעצמה. אבל מונה לעולם לא תשכח מנין באו הוריה, ומה הסיבה שבעטיה גדלה כעזתית ענייה במחנה פליטים. ילדיה יידעו זאת גם הם. ומה בדבר עתידם?

ג'ייסון הארט הוא אנתרופולוג חברתי ומרצה במרכז ללימודי פליטים

jason.hart@qeh.ox.ac.uk

חסיין, מחנה פליטים בעמאן, המנוהל על-ידי אונר"א ומשכן חמישים אלף איש. הורי הוריה נולדו בכפרים של מה שהפך לישראל ב-1948. הוריה נולדו בעזה, אז תחת שלטון מצרים, וברחו לירדן בעקבות מלחמת 1967. מונה רשומה בספר כחול קטן הנמצא ברשות בני משפחה ומוכיח את רישומם באו"ם כפליטים. זכותה של מונה, של משפחה ושל שכניה לשוב לפלסטין נקבעה בפירוש בהחלטות האו"ם, ונותרה סוגיה מרכזית בשיח של הפליטים ועל אודותיהם מאז 1948.

בה בעת מונה היא, מבחינות רבות, גם ירדנית. היא נולדה בירדן, ולמעט טיול קצר לעיראק לפני כמה שנים, מעולם לא עזבה את המדינה. אף על פי שחינוכה ממומן על-ידי הקהיליה הבינלאומית ושמוריה פליטים רשומים בעצמם, היא לומדת על-פי תוכנית הלימודים הירדנית. הוריה, אחיה ואחיותיה הבוגרים כולם בעלי דרכונים ירדניים, ובקרוב גם היא תהיה זכאית לדרכון כזה. אבל הואיל והם נחשבים עזתים, חובה עליהם לחדש את דרכוניהם מדי שנתיים, ולא מדי חמש שנים, כמקובל. מעמד הלאום השונה גורר עימו גם כמה הגבלות.

העיוכים השונים, ובסופו של דבר זניחתו הסופית של הסכם השלום של אוסלו, שאמור היה לדון בגורלם של כחמישה מיליון פליטים, הותיר את עתידם של צעירים

כמו מונה בחוסר ודאות מוחלט. האם הדור שלה יהא הדור שישים קץ לגלות של למעלה מיוכל שנים ויזכה שוב בְּמולדת? האם ישתלב וייטמע כליל

בימים שבהם היא פוקדת את בית-הספר ב"משמרת הבוקר", משכימה מונה בסביבות השעה שש. אחותה בת העשרים, ראנדה, ערה לרוב לפני כולם. משהשלימה את תפילותיה, עסוקה ראנדה בסידורים אחרונים לפני שתצא לעבודתה. עוד מעט תתיישב גם אום-חאלד על מזרנה הדקיק, תתבונן בהכנותיהן של בנותיה ותשמיע הוראות ואזהרות. אז, אחרי ספל תה חפוז ופרוסת לחם, תדלג מונה מעל אחיה הגדולים, הישנים עדיין על הרצפה, ותשים פעמיה אל הרחוב הראשי לכיוון בית-הספר, צעדה שתארך כחמש דקות. מתפתלת בין 48 תלמידות אחרות בכיתה הצפופה, היא תמצא את מקומה ותידחק לספסל קטן ליד חברתה הטובה לילה. למעט הפסקה קצרה בסביבות השעה תשע, שוקדות מונה וחברותיה לכיתה על לימודיהן עד השעה 11.15. קול צלצול הפעמון מלווה את צעדיהן אל מחוץ לשער חצר בית-הספר. מונה עוצרת לרגע לקנות לחם לאמה וממתק קטן לעצמה, וממשיכה מיד הביתה, שם תפשוט את מדי בית-הספר ותעזור בעבודות הבית. את שאר יומה תבלה בבישול, בהדחת כלים, בהכנת תה לבני הבית ולאורחים ובטיפול באחייניה ובאחייניותיה הקטנים. בין מלאכה למלאכה היא תכין את שיעורי הבית ותצפה מעט בטלוויזיה עד עשר או 11 בלילה, ואז תפרוש מזרן על הרצפה סמוך לראנדה ותירדם.

מבחינות רבות, סדר יומה של מונה אופייני לזה של ילדות אחרות בנות גילה ממשפחות עניות ברחבי העולם הערבי: שגרה שקטה של לימודים ועבודות בית בתנאי צפיפות ועם מעט מאוד הזדמנויות לבילוי ולנופש. עם זאת, פחות אופיינית היא העובדה שחיה של מונה ועתידיה הם המושא הישיר של שיח פוליטי ומשא-ומתן בדרג המקומי, הלאומי והבינלאומי – שכן מונה בת ה-12 נולדה ומתגוררת במחנה אל-

Refugee
Studies
Centre

25th Anniversary (1982 - 2007)

”ישובים יהודיים נבנו במקום כפרים ערביים.
אין אתם יודעים את שמותיהם משום שאין
יותר ספרי גיאוגרפיה המזכירים אותם. נהלל
החליפה את מעלול, קיבוץ גבת את ג'בתה,
קיבוץ שריד את הונאריף, כפר-יהושע
את תל-אלשונם. אין מקום בארץ שבו לא
היה לפני היישוב היהודי מקום ערבי“

(משה דיין, שר הביטחון, 1969)

”לו הייתי מנהיג ערבי, לעולם לא הייתי משלים
עם קיומה של ישראל. זה טבעי: גולנו את
ארצם... היו אנטישמיות, נאצים, היטלר,
אושוויץ, אך האם זו אשמתם? הם רואים לנגד
עיניהם דבר אחד בלבד: אנחנו באנו לכאן
וגנבנו את אדמתם. מדוע שיקבלו זאת?“

(דוד בן-גוריון, ראש ממשלת ישראל, 1956)

”המכשול המשמעותי ביותר לשלום הוא
ההתנחלויות הישראליות בפלסטין“

(הנשיא האמריקאי לשעבר ג'ימי
קרטר, מרץ 2006)

”זה גרוע הרבה יותר מאפרטהייד... הצעדים
שנוקטת ישראל, האכזריות, גורמים לאפרטהייד
להיראות כמשחק ילדים. אנחנו מעולם לא
שלחנו מטוסים לתקוף את ערינו. מעולם
לא הטלנו סגר שארך חודשים על חודשים.
מעולם לא שלחנו טנקים להרוס בתים“

(רוני קסרילס, השר לענייני מים וייעור
בממשלת דרום-אפריקה, 2004)

”חובה עלינו, כפי שנהג מנדלה לומר על מאבקו,
להיות מודעים לכך שפלסטין היא אחד העקרונות
המוסריים הגדולים בדורנו... לא מדובר בסחר,
בניהול משא-ומתן או בבניית קריירה. זהו
עיקרון צודק שראוי שיאפשר לפלסטינים לאחוז
בעמדה המוסרית הנעלה ולשמור עליה“

(אדוארד סעיד, תיאורטיקן וחוקר
ספרות פלסטיני-אמריקאי, 2002)